

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

NOVEMBAR 1957

11

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GOD. I — NOVEMBAR 1957

Uredivački odbor

Predsjednik NIKOLA MINČEV. *Članovi*: BOŽIDAR ĐUROVIĆ, dr PAVLE KOVAČ, dr HERBERT KRAUS, SMILJA MESARIĆ, JOVAN POPOVIĆ, MILADA RAJTER, VOJO RAKIĆ, NIKOLA ROT, ALEKSANDAR ŠOKORAC, STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA, JOŽE ZEMLJAK.

Glavni urednik BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«, BEOGRAD, Terazije 31

SADRŽAJ

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Saveti u narodnim odborima	499—501
Savezni vrhovni sud	502—503
Položaj verskih zajednica u FNRJ	503—505
Sednice Saveznog izvršnog veća	506
Izbori za narodne odbore opština	507—508

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Proslava 40-godišnjice Oktobarske socijalističke revolucije	509
Peti plenum CK Saveza komunista Srbije	509
Šesti plenum Saveza komunista Slovenije	509
Sedmi plenum Glavnog odbora SSRN Srbije	510
Razgovori delegacija SSRNJ i Socijalističke partije arapskog preporoda	510
Šesti kongres Narodne omladine Makedonije	510
Peti kongres Narodne omladine Bosne i Hercegovine ..	510

PRIVREDA

Razvoj privrede u proteklom periodu	511—520
Rudarstvo i industrija bakra	521—524
Devizni režim	525—527
Sajmovi	528—529
Prvi kongres poljoprivrednih inženjera i tehničara	530

KULTURA

Specijalno školstvo	531—533
Kolarčev narodni univerzitet	533
Biblioteke	534—537
Jugoslovenski sajam knjiga	537
Leksikografski zavod FNRJ	538
Autorsko pravo	539—540

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Zavodi za fizičku kulturu	541—542
Konjički savez Jugoslavije	542

SPOLJNA POLITIKA

Jugoslavija i Velika Britanija	543—545
Ratifikovani međunarodni sporazumi	545—546

SAVETI U NARODNIM ODBORIMA

Nastanak i razvitak saveta

Saveti u narodnim odborima ustanovljeni su Opštim zakonom o narodnim odborima 1949 g., kao jedna od formi učešća građana u vršenju političke vlasti. Zato su i bili nazvani savetima građana. Saveti su osnivani uz izvršne odbore narodnih odbora isključivo kao savetodavni organi. Međutim, u procesu decentralizacije i debirokratizacije vlasti, koji je otpočeo u tom periodu proširuje se uloga saveta. Oni postepeno u izvesnim poslovima preuzimaju i funkciju odlučivanja. Savetima su predavani razni političko-izvršni, a kasnije i upravni poslovi. Posle predaje preduzeća na upravljanje radnim kolektivima 1950 g., saveti dobijaju sve više poslova i razvijaju se kao društveni organi u sistemu organa državne vlasti.

Opštim zakonom o narodnim odborima od 1952 g. ukinuti su izvršni odbori narodnih odbora i povereništva, a umesto njih obrazovani su saveti kao »državno-društveni organi«, kojima se »poverava izvršenje zakona, propisa narodnog odbora i viših državnih organa, kao i vršenje upravnih poslova«. Saveti su obrazovani za pojedine oblasti srodnih delatnosti. Delokrug rada saveta utvrđivan je statutom narodnog odbora opštine odnosno sreza.

Državno-društveni karakter saveta proizilazi iz funkcija saveta, njihovog položaja u sistemu državnih organa i njihovog sastava. Kao kolektivni organi sastavljeni od odbornika i građana (koje je imenovao narodni odbor) oni su preuzeli, pre svega, obavljanje onih poslova koji su podružljivi. Tako su se saveti najpre razvili u oblasti prosvete¹, narodnog zdravlja i socijalnog staranja, tj. u oblastima u kojima je bilo uvedeno ili se kasnije uvelo društveno upravljanje. Pored toga što su saveti obrazovani kao državno-društveni i političko-izvršni organi narodnog odbora, oni su praktično sve više postajali upravni organi, jer je narodni odbor kao predstavničko telo vršio sve funkcije vlasti u sednici, a funkciju »državne uprave i preko svojih kolegijalnih tela (saveta)«. Saveti su se zato u ovoj fazi i smatrali kao »kolektivni poverenici«. Upravni karakter saveta određivala su ne samo ovlašćenja i upravni poslovi koje su saveti sve više obavljali, nego i organizaciona veza između saveta i odgovarajućih organa uprave. Organi uprave narodnog odbora, na osnovu Opšteg zakona o narodnim odborima od 1952 g., nazvani su administracijom narodnog odbora. Upravni organi nisu samostalno obavljali upravne poslove već su to, po pravilu, činili saveti. U skladu sa ovakvom vezom između saveta i odgovarajućeg upravnog organa bila je postavljena i organizacija narodnog odbora. Svaki savet imao je svoju administraciju, a šefovi administracije (načelnici sekretarijata, odeljenja i sl.) bili su obavezno i sekretari odgovarajućih saveta.

Republičkim zakonima o narodnim odborima od 1952 g. bilo je utvrđeno koji saveti postoje i koji poslovi spadaju u njihov delokrug. Narodni odbori srezova (u opštinama saveti su obrazovani statutom narodnog odbora) imali su: savet za privredu, savet za komunalne poslove, savet za prosvetu i kulturu, savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku i savet za unutrašnje poslove.

Narodni odbor sreza mogao je da obrazuje još neke druge savete. Jedino su narodni odbori najvećih gradova obrazovali više saveta nego što je bilo predviđeno republičkim zakonom o narodnim odborima.

¹ Saveti za prosvetu ustanovljeni su krajem 1950 g. u skladu sa zaključcima III Plenuma CK KPJ o zadacima u školstvu, a na osnovu Uputstva tadašnjeg Saveta za zakonodavstvo i izgradnju narodne vlasti vlade FNRJ od 25. septembra 1950. godine. U svim narodnim odborima umesto povereništava obrazovani su saveti za prosvetu i kulturu. Pošto je još uvek bio na snazi Opšti zakon o narodnim odborima od 1949 g., na čelu ovih saveta ostao je i dalje poverenik, ali je on u praksi sve više gubio funkciju poverenika i pretvarao se u predsedavajućeg saveta. Sve zaključke donosio je savet većinom glasova. Predsednik je jedino imao pravo da zadrži od izvršenja nezakonit ili nepravilan zaključak saveta i da ga iznese pred izvršni odbor.

Saveti su imali i znatan obim upravnih poslova. Prvo-stepeni organi u upravnim poslovima bili su, po pravilu, narodni odbori srezova i njihovi organi. Opštine su bile teritorijalno male i privredno nerazvijene, a narodni odbori opština imali su vrlo uske nadležnosti. Težište i državne vlasti i privređivanja bio je srez.

Republičkim zakonima o narodnim odborima bilo je predviđeno da narodni odbori opština mogu svojim statutom poveriti savetima: donošenje rešenja u cilju sprovođenja propisa narodnog odbora, kao i rešenja i zaključaka radi izvršenja zakona i propisa viših državnih organa, pripremanje predloga, odluka i opštih propisa koje donosi narodni odbor, raspravljanje o svim poslovima iz njihovog delokruga i određivanje smernica za rad, donošenje rešenja u upravnom postupku, kad je to određeno posebnim propisima, vršenje nadzora nad izvršenjem svih poslova iz svog delokruga.

Saveti narodnog odbora sreza vršili su, pored ovih upravnih poslova koji su im poveravani statutima, i upravne poslove koji su određivani pojedinim propisima.

Saveti u novom uređenju opština i srezova

Ovakva situacija znatno je promenjena uvođenjem novog uređenja opština i srezova 1955. godine. (Vidi: »Lokalna samouprava«, »J. P.«, februar 1957, str. 62—63.) Propisima o novom uređenju opština i srezova i o nadležnosti narodnih odbora i njihovih organa učvršćena je povezanost saveta i narodnog odbora i ojačane su političko-izvršne funkcije saveta. Poslove državne uprave, u načelu i u znatnom obimu u praksi, obavljaju organi uprave. Saveti su političko-izvršni organi koji imaju u svom delokrugu samo određene upravne poslove. Saveti se ne obrazuju saglasno organizaciji upravnih organa, tj. za istu oblast poslova ne mora postojati savet i odgovarajući organ uprave, već se saveti obrazuju u većem broju i za uža područja. Time se promenio raniji odnos između saveta i odgovarajućeg organa uprave i znatno se proširuje osnova za šire učešće građana u vlasti (vidi tabele 1, 2, 3). U narodnim odborima srezova saveti se osnivaju za obavljanje izvršnih i određenih upravnih poslova iz nadležnosti narodnog odbora u oblasti: unutrašnjih poslova i opšte uprave, društvenog plana i finansija, poljoprivrede i šumarstva, urbanizma, komunalnih poslova, rada i radnih odnosa, školstva, prosvete i kulture, narodnog zdravlja i socijalne zaštite. U narodnim odborima opština saveti se osnivaju za obavljanje izvršnih i određenih upravnih poslova iz nadležnosti narodnog odbora u oblastima: opšte uprave i unutrašnjih poslova, privrede, komunalnih poslova i puteva, stambenih poslova, rada i radnih odnosa, školstva i prosvete, zaštite majke i deteta, socijalne zaštite i narodnog zdravlja. Obrazovanje saveta nije prepušteno isključivo narodnim odborima, jer se republičkim propisima utvrđuju oblasti poslova za koje se obavezno moraju obrazovati saveti. Narodni odbori mogu za određenu oblast poslova da obrazuju odgovarajući savet ili da za više oblasti poslova obrazuju zajednički savet. Statutima opštine odnosno sreza utvrđuje se koji će saveti postojati i za koje oblasti poslova.²

Zakonom (saveznim i republičkim) o nadležnosti narodnih odbora opština i srezova od 1955 g., izvršena je podela poslova između narodnog odbora, njegovih saveta i organa uprave. Saveti vrše poslove kojima se u suštini ostvaruje političko-izvršna funkcija. Čisto upravne poslove saveti obavljaju samo izuzetno, tj. po pravilu kada se rešava o nekoj određenoj stvari po slobodnoj oceni. Saveti se staraju o sprovođenju zakona i drugih saveznih i republičkih propisa i propisa narodnog odbora, prate stanje u oblastima za koje su osnovani i predlažu donošenje propisa i preduzimanje mera za koje je narodni odbor ovlašćen, utvrđuju nacрте propisa i akata koje donosi narodni odbor, predlažu narodnom odboru donošenje

² Statut opštine potvrđuje narodni odbor sreza, a statut sreza republička narodna skupština.

preporuka i preduzimanje mera u odgovarajućoj oblasti i donose propise i akte o raspolaganju opštenarodnom imovinom.

Saveti, osim toga, donose i opšte propise: naredbe i uputstva za izvršenje propisa narodnog odbora i za izvršenje zakona i drugih propisa saveznih i republičkih organa, ako su saveti za njihovo donošenje izričito ovlašćeni.

Jačanjem političko-izvršnih kompetencija porasli su uloga i ugled saveta u sistemu organa narodnog odbora. Jačanje uloge saveta u sistemu organa narodnog odbora naročito se manifestovalo prenošenjem na njih nekih poslova koje su dotle obavljali sami narodni odbori u sednici. S novim uređenjem opština i srezova veliki deo poslova prenet je u nadležnost saveta.

Tako, naprimer, savet za poslove privrede narodnog odbora opštine utvrđuje smanjenje amortizacione stope za nove pogone, donosi rešenja o oslobodenju obveznika od plaćanja zemljarine ako se zemljište koristi za neprivredne društvene ili socijalne svrhe, odobrava rokove za plaćanje zemljarine van onih u kojima se plaća porez na dohodak od poljoprivrede i odobrava ugovore o osnivanju zanatskih zadruga, donosi rešenja o prestanku radnji, daje saglasnost za prodaju osnovnih sredstava i upotrebu fonda ugostiteljskih preduzeća i radnji sa sezonskim poslovanjem, kao i saglasnost na tarifne pravilnike, donosi pravila za manje ugostiteljske radnje, donosi rešenja o privremenoj i trajnoj zabrani obavljanja ugostiteljskih delatnosti i sl.; savet za socijalno staranje obavlja poslove starateljstva i preduzima opšte mere u cilju zaštite lica pod starateljstvom, obezbeđuje izdržavanje hranioaca i njegove porodice ako hranilac postane nesposoban za rad, a nema pravo na socijalno osiguranje; savet za školstvo pretresa opšta pitanja, donosi propise i preduzima mere u školama koje osniva opština odnosno srez, vrši nadzor nad izvršenjem propisa od strane organa neposrednog upravljanja školama, itd.

Saveti i organi uprave

Do novog uređenja opština i srezova 1955 g. postojalo je organizaciono i funkcionalno jedinstvo između saveta i odgovarajućih organa uprave. Tako je, naprimer, za oblast socijalne zaštite postojao u narodnom odboru sreza savet i odgovarajući sekretarijat. Sekretarijat je kao stručno-upravni organ pripremao predloge savetu, a odluku je, po pravilu, uvek donosio savet. Načelnik sekretarijata, koji je ujedno bio i sekretar saveta, samo je potpisivao upravni akt saveta. Ovakvo organizaciono i funkcionalno jedinstvo u praksi se najčešće manifestovalo kroz dve krajnosti: ili je savet rešavao u svim stvarima i time pretvarao sekretarijat samo u svoju administraciju ili je faktički sekretarijat o svemu odlučivao, a savet se manje ili više samo formalno saglašavao.

Donošenjem propisa o novom uređenju opština i srezova i propisa o organima uprave ovaj se odnos suštinski promenio: razgraničene su nadležnosti između saveta i upravnih organa: poslove iz svoje nadležnosti i savet i upravni organ rešavaju u svom samostalnom delokrugu, a obrazovanjem više saveta faktički je stvorena i nova situacija u pogledu ovih međusobnih odnosa. Sada za jednu oblast poslova ne postoji samo jedan savet i jedan organ uprave (naprimer: prema sekretarijatu za socijalnu zaštitu ne stoji samo savet za socijalnu zaštitu, već se za ovu oblast mogu obrazovati i dva, pa i više saveta, kao savet za socijalnu zaštitu, savet za zaštitu majke i deteta, savet za rad i radne odnose itd.). Ovakva situacija onemogućava stalni, u funkcionalnom smislu neposredni odnos. Sekretar saveta nije više obavezno šef odgovarajućeg upravnog organa (načelnik sekretarijata, odeljenja i dr.). Sekretar saveta je službenik narodnog odbora koga određuje sekretar narodnog odbora. Dužnost sekretara saveta čak i ne mora da bude stalna.

Međutim, između saveta i odgovarajućeg organa uprave nije prekinuta svaka veza; sada je to odnos između političko-izvršnog i upravnog organa. Ovaj odnos je mnogostruko izražen: kroz budžetska prava, putem raznih personalnih ovlašćenja saveta, nadzorom koji vrši savet nad radom upravnog organa, davanjem okvira upravnog organu za njegov rad, donošenjem propisa itd. Upravni organ je samostalan u neposrednoj primeni propisa, u po-

gledu rešavanja u upravnom postupku, ali on je kao upravni organ pod stalnim nadzorom saveta kao političko-izvršnog organa narodnog odbora. Upravni organ je dužan da povremeno ili na zahtev saveta podnosi izveštaj o svom radu. Pretresajući takav izveštaj, savet može da izdaje upravnom organu i smernice za njegov dalji rad. Upravni organ je obavezan da se pridržava takvih smernica. Osim toga, savet može i da obustavi svaki nezakonit akt upravnog organa koji je opšteg karaktera (donet van upravnog postupka).

Sastav i rad saveta

U 1949 g. i 1950 g. broj članova saveta nije bio zakonom određen; prosečno je u svetima građana bilo od 8 do 10 članova. Članove saveta su imenovali narodni odbori.

Prema propisima o narodnim odborima od 1952 g., saveti u narodnim odborima opština imali su od 3 do 7 članova, a saveti u narodnim odborima srezova od 5 do 13 članova.

U pogledu broja članova, najnovijim propisima (1955 g.) nisu izvršene bitne izmene, već samo u pogledu sastava saveta. Sada predsednik saveta ne mora biti obavezno odbornik, a za članove saveta (u nekim republikama) biraju se predstavnici političkih i društvenih organizacija i zainteresovanih ustanova. Članove saveta bira narodni odbor iz redova narodnih odbornika, predstavnika privrednih i društvenih organizacija i ustanova (po prethodnom savetovanju sa organizacijama i ustanovama), kao i iz redova građana koji svojim »ličnim i stručnim sposobnostima mogu doprineti ostvarivanju zadataka saveta«. Predsednici i članovi saveta biraju se na godinu dana; narodni odbor može razrešiti sve ili pojedine članove saveta i ranije.

Članovi saveta (odbornici i građani) jednakani su u svojim pravima i dužnostima i nemaju nikakvih posebnih ovlašćenja, ni kao grupa ni kao pojedinci.

Predsednik narodnog odbora i službenici administracije odbora ne mogu biti članovi saveta.

Predsednik saveta, koji nije član odbora, ima sva prava odbornika kad se na sednici narodnog odbora pretresaju pitanja iz delokruga saveta, sem prava glasa.

Prilikom utvrđivanja predloga društvenog plana, predloga budžeta i predloga završnog računa, u radu saveta učestvuju predsednik i potpredsednici narodnog odbora i predsednici ostalih saveta narodnog odbora sa svim pravima članova saveta. Sednicama saveta u ovim slučajevima predsedava predsednik narodnog odbora.

Saveti donose odluke na sednicama koje saziva predsednik saveta prema potrebi ili na osnovu zaključaka saveta, kao i na zahtev predsednika narodnog odbora opštine ili jedne trećine članova saveta. Odluke saveta su punovažne ako je na sednici prisutna većina članova saveta.

Vrste i broj saveta

Prelaskom na novo komunalno uređenje znatno je povećan broj saveta (naročito u narodnim odborima opština). U narodnim odborima opština osnovani su, uglavnom, saveti u oblasti opšte uprave, privrede, komunalnih poslova, stanbenih pitanja, školstva, prosvete i kulture, narodnog zdravlja, socijalnog staranja, rada i radnih odnosa i zaštite majke i deteta. U nekim narodnim odborima spojeni su pojedini saveti (naprimer, savet za narodno zdravlje i savet za socijalno staranje, uključujući i poslove za zaštitom majke i deteta; savet za školstvo i savet za prosvetu i kulturu; savet za komunalne poslove i savet za stanbena pitanja itd.), dok su u drugim osnovani novi saveti u oblasti poljoprivrede, kulture, turizma, ugostiteljstva itd.

U narodnim odborima srezova takođe je povećan broj saveta. Osnovani su saveti u oblasti unutrašnjih poslova i opšte uprave, u oblasti privrede, školstva, prosvete i kulture, narodnog zdravlja, socijalnog staranja, rada i radnih odnosa. U nekim narodnim odborima srezova izvršeno je spajanje saveta kao i kod narodnih odbora opština, a formirani su i neki novi saveti, naprimer, za pomorstvo, ribarstvo, turizam, fizičko vaspitanje, poljoprivredu i šumarstvo, komunalne poslove itd.

Tabela 1*

SAVETI U NARODNIM ODBORIMA SREZOVA

	Jugoslavija	Srbija	Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
Saveti	841	295	218	116	121	57	34
za unutrašnje poslove i opštu upravu	124	44	28	12	28	7	5
za privredu	168	46	52	32	21	10	7
za školstvo	95	35	24	11	13	7	5
za prosvetu i kulturu	95	41	19	11	14	7	3
za zdravlje	99	41	22	11	13	7	5
za socijalno staranje	102	37	28	11	15	7	4
za rad i radne odnose	88	34	21	9	13	7	4
ostali saveti	70	17	24	19	4	5	1

U narodnim odborima opština ukupno je obrazovano 7.988 saveta u 1.479 opština (ranijih), i to u Srbiji 3.707, u Hrvatskoj 1.536, u Sloveniji 1.135, u Bosni i Hercegovini 920, u Makedoniji 487 i u Crnoj Gori 203.

Tabela 2*

ČLANOVI SAVETA U NARODNIM ODBORIMA SREZOVA

	Jugoslavija	Srbija	Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
Članovi saveta	8.044	2.839	2.187	1.139	1.026	528	325
za unutrašnje poslove i opštu upravu	1.092	383	265	115	224	63	42
za privredu	1.943	576	590	355	221	118	83
za školstvo	876	320	238	106	105	59	48
za prosvetu i kulturu	866	374	184	105	114	60	29
za zdravlje	888	374	204	100	105	63	42
za socijalno staranje	920	332	268	102	121	63	36
za rad i radne odnose	761	295	193	76	101	59	34
ostali saveti	698	185	245	177	35	45	11

* Podaci o narodnim odborima prikupljeni su iz redovnih godišnjih statističkih izveštaja o organima društvenog upravljanja početkom 1956 godine. Sastav narodnih odbora prikazan je prema stanju 31 januara 1956 godine. Prikazani podaci u tabelama ne obuhvataju Narodni odbor Sreza Livno, kao i narodne odbore opština na teritoriji ovog sreza.

Tabela 3*

SAVETI NARODNIH ODBORA OPŠTINA I ČLANOVI SAVETA

	Jugoslavija	Srbija	Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
Saveti	7.988	3.707	1.536	1.135	920	487	203
Članovi saveta	59.815	27.399	12.201	8.931	6.383	3.516	1.385
za unutrašnje poslove i opštu upravu	7.962	4.055	1.362	887	1.092	412	154
za privredu	14.728	6.730	3.108	2.250	1.537	779	324
za stanbene i komunalne poslove	8.102	3.688	1.838	1.203	682	521	170
za prosvetu i kulturu	12.250	5.477	2.607	1.740	1.382	749	295
za zdravlje, socijalno staranje i zaštitu majke i deteta	14.442	6.592	2.902	2.261	1.517	829	341
za rad i radne odnose	2.331	857	384	590	173	226	101

Saveti i društveno upravljanje

Saveti su, pored toga što su organi narodnog odbora, i jedna od formi društvenog upravljanja zato što su poslovi za koje su u narodnim odborima obrazovani u suštini podružljeni, što su kolektivni organi u kojima učestvuju građani i predstavnici privrednih i drugih organizacija i što su, u izvesnom smislu, produžetak sistema društvenog upravljanja za one oblasti u kojima je uveden takav sistem upravljanja (prosveta, zdravlje, socijalna politika itd.).

Učešće građana u savetima je od naročnog značaja za dalje razvijanje socijalističkog demokratizma. Putem saveta se ostvaruje učešće građana u državnim organima i time podružljavaju državni organi u komunalnim zajednicama (opštini i srezu).

U načelu, svi organi društvenog upravljanja su samostalni ne samo kao organi društvenog upravljanja, već i zbog toga što upravljaju samostalnim ustanovama i organizacijama. Međutim, prema organima društvenog upravljanja i prema tim privrednim organizacijama i ustanovama, državni organi imaju još uvek izvesna zakonom određena prava koja, po pravilu, ostvaruju neposredno samo u opštini. Mnoga od tih prava ostvaruju saveti koji su i sami jednim delom organi društvenog upravljanja. Tako, naprimer, saveti imaju značajna ovlašćenja u propisivanju uslova za rad privrednih organizacija i drugih ustanova (potvrda pravila i slično), u vršenju nadzora nad zakonitošću poslova, u postavljanju starešina i drugih službenika ovih ustanova i drugih samostalnih organizacija itd. U svim tim odnosima saveti nastupaju kao državni organi, kao političko-izvršni organi narodnog odbora, ali pošto su istovremeno i društveni organi, a njihovi članovi građani i predstavnici baš tih istih organizacija prema kojima saveti vrše takva prava — saveti prema organima društvenog upravljanja nastupaju kao deo jedinstvenog sistema društvenog upravljanja. Oni pri tome niz društvenih poslova rešavaju van sfere političke vlasti.

A. J.

IZVORI:

Opšti zakon o narodnim odborima (»Službeni list FNRJ«, br. 22/52); Opšti zakon o uređenju opština i srezova (»Službeni list FNRJ«, br. 26/55); Zakon o organima uprave u NR Srbiji (»Službeni glasnik NRS«, br. 21/56); Zakon o organima uprave u NR Makedoniji (»Službeni vesnik NRM«, br. 14/56); Zakon o organima uprave NR Crne Gore (»Službeni list NR CG«, br. 9/56); Zakon o organima uprave u NR Hrvatskoj (»Narodne novine«, br. 23/56); Zakon o organima uprave u NR Bosni i Hercegovini (»Službeni list NR BiH«, br. 9/56); Zakon o organima uprave u NR Sloveniji (»Uradni list«, br. 13/56); Republički zakoni o narodnim odborima opština i srezova (»Službeni glasnik NR Srbije«, br. 29/52); »Službeni list NR Bosne i Hercegovine«, br. 18/52; »Službeni list NR Crne Gore«, br. 16/52, »Službeni vesnik NR Makedonije«, br. 22/52; Zakon o nadležnosti narodnih odbora opština i srezova (»Službeni list FNRJ«, br. 34/55);

SAVEZNI VRHOVNI SUD

U sudskom sistemu u Jugoslaviji, koji čine redovni, privredni i vojni sudovi, Savezni vrhovni sud ima posebnu ulogu. Savezni vrhovni sud je organizaciono najviši redovni sud, a istovremeno po svom ovlašćenju i dužnosti da u granicama određenim zakonom ocenjuje zakonitost odluka svih sudova i najviši sud u zemlji (vidi »J. P.«, str. 120).

Nadležnost Saveznog vrhovnog suda rasprostire se na mnogovrsna područja pravne i sudske prakse.

Savezni vrhovni sud donosi svoje odluke u većima, sednicama sudskih odeljenja, na opštoj sednici i na proširenoj opštoj sednici.

Proširena opšta sednica odlučuje o važnim pitanjima primene prava, gde je sudska praksa neujednačena ili kad povodom primene zakona treba unapred da zauzme određeno stanovište i donosi načelna mišljenja o pitanjima koja su stavljena na dnevni red. Za usvajanje načelnog mišljenja potrebno je da za njega glasa većina prisutnih članova.

Proširenu opštu sednicu sačinjavaju predsednik i sudije Saveznog vrhovnog suda i po jedan predstavnik svakog od republičkih vrhovnih sudova i Vrhovnog suda APV. Uobičajeno je da sednici prisustvuju i predstavnici Saveznog javnog tužništva, Saveznog javnog pravobranioštva i Sekretarijata za poslove pravosudne uprave Saveznog izvršnog veća, koji učestvuju u pretresanju pojedinih pitanja stavljenih na dnevni red ali bez prava glasa. Proširenu opštu sednicu zakazuje predsednik Saveznog vrhovnog suda jedanput ili više puta godišnje, tj. kada se za to ukaže potreba. Za održavanje proširene opšte sednice potrebno je prisustvo najmanje dve trećine sudija Saveznog vrhovnog suda i svih predstavnika republičkih vrhovnih sudova i Vrhovnog suda APV.

Od 1954 g. održane su ukupno 4 proširene opšte sednice, na kojima je doneseno 28 načelnih mišljenja i 19 pravnih shvatanja.

Opšta sednica odlučuje o pitanjima koja su od principijelnog značaja po zakonitost i jedinstvenu primenu zakona i o konkretnim slučajevima. Opšta sednica ukazuje nadležnim organima na nesaglasnost zakona sa Ustavom; utvrđuje predloge za donošenje obaveznih tumačenja zakona i podnosi obrazložena mišljenja o potrebi donošenja ili izmene zakona i drugih propisa; odlučuje o nekom pravnom pitanju o kome rešava neko veće Saveznog vrhovnog suda, kada je to potrebno radi obezbeđenja jedinstvene primene zakona. Konkretno sudske slučajeve opšta sednica rešava po zahtevu za zaštitu zakonitosti protiv odluka veća Saveznog vrhovnog suda donetih u krivičnim predmetima, imovinskim, porodičnim i drugim građansko-pravnim odnosima.

Opštoj sednici predsedava predsednik suda koga u slučaju sprečenosti zamenjuje sudija određen rasporedom poslova. Za punovažno odlučivanje potrebno je prisustvo najmanje dve trećine sudija Saveznog vrhovnog suda. Odluke se donose većinom glasova.

Od kraja 1954 g. održane su četiri opšte sednice na kojima je doneto jedno pravno shvatanje i pretresane predložene izmene Zakona o upravnim sporovima, kao i o kompetenciji sudova.

Sednicom sudskog odeljenja postiže se jednoobraznost u sudskom odlučivanju zauzimanjem jedinstvenog pravnog stanovišta o određenom pravnom pitanju. Ona se saziva kada o nekom pravnom pitanju iz sudske prakse postoji nesaglasnost u shvatanjima između pojedinih veća Saveznog vrhovnog suda ili kad jedno veće odluči da odstupi od svoje ranije prakse ili od pravnog shvatanja koje su usvojila sva veća. Zato se sednice sudskih odeljenja održavaju samo kad su obrazovana dva ili više veća za rešavanje krivičnih, građansko-pravnih ili upravnih sporova.

Sednicu sudskog odeljenja sačinjavaju sve sudije koje ulaze u sastav veća koja rešavaju predmete iz iste pravne oblasti. Predsednik sednice odeljenja je najstariji predsednik

veća. Pravna stanovišta usvajaju se većinom glasova. U slučaju podele glasova ili kad svi članovi jednog veća ne prihvate mišljenje većine, predmet se upućuje na rešavanje opštoj sednici. Pravna shvatanja usvojena na sednici sudskog odeljenja obavezna su za veća koja ulaze u sastav sednice odeljenja.

Sednice sudskog odeljenja održavala su dosada samo veća za upravne sporove, jer tu jedino postoje dva veća suda. Prva sednica održana je krajem 1956 g. i na njoj je usvojeno pet pravnih shvatanja, a u 1957 g. održane su četiri sednice na kojima je usvojeno 17 pravnih shvatanja.

U ostalim slučajevima Savezni vrhovni sud sudi i odlučuje u **sednicama veća**, gde se obavlja redovan i najveći deo poslova Saveznog vrhovnog suda kao najvišeg redovnog suda i kao najvišeg suda po vanrednim pravnim lekovima. U sednicama veća razmatraju se uvek konkretni slučajevi u krivičnim, parničnim, vanparničnim i izvršnim stvarima, kao i u upravnim i privrednim sporovima. Prema vrsti pojedini predmeti rešavaju se u sledećim većima:

K r i v i č n o v e ć e, u sastavu od pet članova, odlučuje:

u sukobima nadležnosti između redovnih sudova međusobno i između redovnih i ostalih krivičnih sudova. Kad rešava sukobe o nadležnosti između redovnih i vojnih sudova u sastavu veća kao članovi nalaze se i dvojica sudija Vrhovnog vojnog suda, a kada rešava sukobe o nadležnosti između redovnih i privrednih sudova (kod privrednih prestupa) u veću su dvojica sudija Vrhovnog privrednog suda;

da li se trajanje istražnog zatvora, posle produženja izvršenog od strane veća okružnog suda i veća vrhovnog suda narodne republike ili APV, može iz naročito važnih razloga i dalje produžiti, ali najviše još za tri meseca, tako da istražni zatvor ne pređe zakonski maksimum od devet meseci;

u trećem stepenu o žalbama protiv presuda vrhovnih sudova narodnih republika odnosno APV donetih u drugom stepenu i to u sledećim slučajevima: 1) ako je vrhovni sud narodne republike ili APV kao drugostepeni sud izrekao smrtnu kaznu ili kaznu strogog zatvora u doživotnom trajanju ili ako je potvrdio presudu prvostepenog suda kojom je izrečena takva kazna i 2) ako je drugostepeni sud na osnovu održanog pretresa utvrdio činjenično stanje drukčije nego prvostepeni sud i na tako utvrđenom činjeničnom stanju zasnovao svoju odluku;

o zahtevu za vanredno ublažavanje kazne u slučaju kad je presudu izrekao Savezni vrhovni sud;

o zahtevu za zaštitu zakonitosti koji podiže savezni javni tužilac protiv pravosnažne sudske odluke i protiv sudskog postupka koji je prethodio, ako je povređen savezni zakon;

o zahtevu za zaštitu zakonitosti koji podiže vojni tužilac JNA protiv pravosnažnih odluka Vrhovnog vojnog suda kojima je povređen zakon, kao i protiv sudskog postupka koji je prethodio ovim pravosnažnim odlukama (u tom slučaju s dvojicom sudija Vrhovnog vojnog suda kao članovima veća);

o zahtevu za zaštitu zakonitosti koji podiže savezni javni tužilac protiv odluka Vrhovnog privrednog suda u privrednim prestupima (u tom slučaju s dvojicom sudija Vrhovnog privrednog suda kao članovima veća);

o žalbama protiv rešenja vrhovnog suda o određivanju naknade štete neopravdano osuđenim licima i licima koja su nezakonito zadržana u pritvoru i istražnom zatvoru;

određuje sud kad se inače ne može ustanoviti mesna nadležnost;

delegira drugi stvarno nadležan sud u pojedinačnim krivičnim predmetima kada je očigledno da će se lakše sprovesti postupak ili ako postoje drugi važni razlozi, a taj drugi sud nije na području istog republičkog vrhovnog suda odnosno Vrhovnog suda APV;

može da odredi na prečlog vojnog tužioca JNA da umesto redovnog sudi vojni sud ako je vojno lice učinilo krivično delo zajedno s nevojnim licem, a za suđenje nevojnom licu nadležan je redovan sud; o ovome odlučuje veće u čijem sastavu su i dvojica sudija Vrhovnog vojnog suda.

U 1956 g. krivično veće odlučilo je o sukobu nadležnosti između redovnih sudova u 17 predmeta, između redovnih i

voinih u šest predmeta, rešavalo je o delegiranju kod redovnih sudova u 24 predmeta, a vojni sud je delegiran jednom; u postupku po žalbama i zahtevima za zaštitu zakonitosti odlučilo je u 223 predmeta.

Građansko veće, u sastavu od pet članova, od kojih su dva člana sudije Vrhovnog privrednog suda, odlučuje: u sukobima o nadležnosti između redovnih i privrednih sudova, kao i o zahtevu za zaštitu zakonitosti koji podnosi savezni javni tužilac protiv presude Vrhovnog privrednog suda;

u sastavu od pet članova, od kojih su dva člana sudije Vrhovnog vojnog suda, odlučuje;

u sukobima o nadležnosti između redovnih i vojnih sudova, kao i o zahtevu za zaštitu zakonitosti presuda Vrhovnog vojnog suda.

u sastavu od tri člana odlučuje:

u sukobima o nadležnosti između redovnih sudova i određivanju nadležnog suda kada se mesna nadležnost ne može da utvrdi po zakonu;

o predlogu saveznog javnog tužioca da se ukine postupak i odbaci tužba u pravosnažno okončanoj parničnoj stvari u kojoj za rešavanje spora nije bio nadležan ni redovan ni privredni ili vojni sud nego neki drugi državni organ ili organ društvenog upravljanja;

o revizijama protiv odluka republičkih vrhovnih sudova i Vrhovnog suda APV donetih u drugom stepenu;

o zahtevu za zaštitu zakonitosti koji podiže savezni javni tužilac ako je pravosnažnom odlukom povređen savezni zakon ili međunarodni ugovor, a kada to zahteva javni interes;

o žalbi protiv rešenja o predlogu za ponavljanje postupka kad je rešenje doneo republički vrhovni sud odnosno Vrhovni sud APV u prvom stepenu; i

po žalbama protiv odluka Suda za pomorski ratni plen koji kao sud prvog stepena odlučuje o brodovima i njihovim tovarima zaplenjenim kao ratni plen.

U toku 1956 g. građansko veće rešilo je: 37 sukoba nadležnosti između redovnih sudova, a 33 između redovnih i privrednih sudova i 12 molbi za određivanje mesnog nadležnog suda; u postupku po žalbama i zahtevima za zaštitu zakonitosti odlučilo je u 127 predmeta.

Veće za upravne sporove, u sastavu od tri člana, rešava:

po tužbama protiv upravnih akata saveznih organa;

o tužbi za obnovu upravno-sudskog postupka: 1) kad je Savezni vrhovni sud doneo odluku po tužbi protiv upravnih akata saveznih organa i 2) kad se razlog obnove tiče samo odluke Saveznog vrhovnog suda donete po žalbi;

o žalbi protiv presude vrhovnog suda narodne republike i Vrhovnog suda APV, ako se na pravni odnos ima neposredno primeniti savezni propis;

o žalbi protiv rešenja vrhovnog suda narodne republike i Vrhovnog suda APV kojim je tužba odbačena na osnovu toga što je vrhovni sud utvrdio: 1) da akt koji se tužbom osporava nije upravni akt, 2) da je očividno da se upravnim aktom koji se tužbom osporava ne dira u pravo tužioca ili u njegov neposredni lični interes zasnovan na zakonu i 3) da se radi o stvari u kojoj se ne može voditi upravni spor;

o žalbi protiv odluka Vrhovnog vojnog suda donetih u upravnom sporu; i

sukobe nadležnosti između vrhovnih sudova narodnih republika odnosno Vrhovnog suda APV. Za slučaj da upravni spor koji je podnet Saveznom vrhovnom sudu preda u nadležnost vrhovnog suda narodne republike odnosno Vrhovnog suda APV,

rešenje o ovome obavezno je za vrhovne sudove narodnih republika odnosno za Vrhovni sud APV.

U toku 1956 g. veća za upravne sporove rešila su u prvom stepenu 2.036, a u drugom stepenu 7.341 predmet.

Posebno veće od pet sudija Saveznog vrhovnog suda obrazuje se kada Savezni vrhovni sud rešava sukob nadležnosti između sudova i saveznih organa uprave. Ovakvih slučajeva dosad nije bilo.

U delokrugu Saveznog vrhovnog suda, van funkcije suđenja je i ovlašćenje predsednika Saveznog vrhovnog suda da u predmetima vanparničnog (ne i ostavinskog) i izvršnog postupka podiže zahtev za zaštitu zakonitosti protiv svih pravosnažnih sudskih odluka te vrste u pogledu primene saveznih zakona u roku od šest meseci, računajući od pravosnažne odluke. U 1956 g. predsednik je podigao 172 zahteva za zaštitu zakonitosti (tad je on mogao da ulaže zahtev i u građanskim sporovima).

Savezni vrhovni sud obezbeđuje objavljivanje važnijih odluka vrhovnih sudova, a donosi i uputstva o vođenju evidencije sudske prakse kod vrhovnih sudova. Zbirke ovakvih odluka i uputstava objavljuju se za period od 1945 g. do 1952 g. u jednoj svesci, za 1952 g. u dve sveske, za period od 1953 g. do 1956 g. u dve sveske, a od početka 1956 g. Savezni vrhovni sud i Vrhovni privredni sud izdaju zajedničku Zbirku sudskih odluka u redovnim sveskama svaka četiri meseca.

Sudska veća Saveznog vrhovnog suda daju primedbe nižim sudovima o nedostacima u suđenju, koji su zapaženi prilikom rešavanja o pravnim lekovima i da ukazuju na ove nedostatke u pojedinačnim slučajevima, a kad su većeg značaja na njih se ukazuje i svim ili samo nekim nižim sudovima.

Sudije Saveznog vrhovnog suda bira Savezna narodna skupština iz redova istaknutih sudija ili istaknutih pravnika, koji su posle završeng pravnog fakulteta proveli najmanje dvanaest godina u sudskoj praksi ili na poslovima pravne struke. Broj sudija nije utvrdjen zakonom. U 1957 g., pored predsednika suda, Savezni vrhovni sud ima petnaest sudija. Sudsku funkciju sudije Saveznog vrhovnog suda obavljaju u vidu stalnog zanimanja kao državni službenici, na način utvrdjen zakonom za sve stalne sudije, a u skladu sa opštim principima sudovanja.

U Saveznom vrhovnom sudu radi i potreban broj stručnih saradnika-sekretara. Sada ih ima četrnaest, a dužnost im je da sudijama pomažu u proučavanju pravnih pitanja i izrađuju nacrt odluka veća.

Sastav Saveznog vrhovnog suda: predsednik dr Josip Hrnčević; sudije: Mihailo Đorđević, Jovan Đurić, dr Ludvik Gruđen, Tihomir Janić, Dimče Janoski, dr Vladimir Kalember, Anton Krajšek, dr Božidar Kraus, Josif Malović, Borivoje Marković, Mirko Perović, Nikola Perović, Vitomir Petrović, dr Dražen Sesardić i Nikola Stanković.

M. J.

IZVORI:

Zakon o sudovima (»Službeni list FNRJ«, br. 30/54); Zakon o uređenju narodnih sudova (»Službeni list FNRJ«, br. 51/46); Zakon o privrednim sudovima (»Službeni list FNRJ«, br. 31/54); Zakon o vojnim sudovima (»Službeni list FNRJ«, br. 52/54); Zakon o krivičnom postupku (»Službeni list FNRJ«, br. 40/53); Zakon o upravnim sporovima (»Službeni list FNRJ«, br. 23/52); Zakon o parničnom postupku (»Službeni list FNRJ«, br. 4/57); Zakon o osnivanju i nadležnosti suda za pomorski ratni plen (»Službeni list FNRJ«, br. 28/46).

POLOŽAJ VERSKIH ZAJEDNICA U FNRJ

U Jugoslaviji postoje i vrše verske obrede i poslove više verskih zajednica. Najveće verske zajednice su Srpska pravoslavna crkva, Rimokatolička crkva i Islamska verska zajednica, koje okupljaju 98% verski opredeljenih građana (Srpska pravoslavna crkva — 48%, Rimokatolička crkva — 36% i Islamska verska zajednica — 14%). Sve ostale verske zajednice okupljaju oko 2% verski opredeljenih građana (razne protestantske verske zajednice — 1,01%, ostale hrišćanske zajednice — 0,47%, mojisijski — 0,013%, ostale nehrišćanske zajednice — 0,006%).¹

U raznim vremenima istorijskog razvitka na ovoj državnoj teritoriji crkve odnosno verske zajednice imale su različiti položaj. Velike crkve su imale dominantan, ali ne uvek i ravnopravan položaj, dok su manje tolerisane, a neke i zabranjivane (naprimer protestantske verske zajednice, Starokatolička crkva i Jevrejska verska zajednica). U novoj Jugoslaviji se stav prema verskim zajednicama temelji na principima slobode savesti i veroispovesti. Sve verske zajednice imaju jednak i ravnopravan položaj, a građani mogu verski slobodno da se opredeljuju.

Osnovni principi odnosa između crkve i države i položaja verskih zajednica sadržani su u Ustavu FNRJ od 31 januara 1946 godine. Ustavom su proglašena načela slobode savesti i veroispovesti, odvajanja crkve od države, odvajanja škole od crkve, slobode vršenja verskih obreda i verskih poslova, slobode osnivanja verskih škola za spremanje sveštenika i princip da država može materijalno pomagati verske zajednice. Ustavom je ujedno određeno da su svi građani jednaki i ravnopravni po zakonu, bez obzira na veroispovest, i da je kažnjiv svaki akt kojim se građanima daju privilegije ili ograničavaju prava na temelju razlike u veroispovesti. Kažnjivo je svako propovedanje verske mržnje i razdora. Na temelju ovog ustavnog principa bio je donesen i poseban zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora. Građanski brak je obavezan, ali je dopušteno da po zaključenju braka pred nadležnim državnim organom građani sklope brak i pred verskim predstavnikom.

U cilju razrade ustavnih načela i preciznijeg određivanja pravnog položaja verskih zajednica, Savezna narodna skupština donela je 22 maja 1953 g. Zakon o pravnom položaju verskih zajednica.

Uredbom Savezne vlade od 21 avgusta 1945 g. osnovane su Savezna i republičke komisije za verska pitanja.

Savezna komisija za verska pitanja proučava pitanja koja se odnose na pravni položaj verskih zajednica, njihove međusobne odnose, daje mišljenja i predloge za donošenje propisa iz ove oblasti i prati njihovo sprovođenje i primenu od strane nadležnih državnih organa.

Republičke komisije za verska pitanja imaju isti delokrug rada u pogledu odnosa verskih zajednica i državnih organa na području svake narodne republike. One rade po uputstvima republičkih izvršnih veća i Savezne komisije za verska pitanja.

Komisije za verska pitanja održavaju kontakt s predstavnicima i organima verskih zajednica.

Komisije za verska pitanja su kolegijalna tela, koja sačinjavaju narodni poslanici, javni i društveni radnici i viši državni službenici. Saveznom komisijom za verska pitanja rukovodi član Saveznog izvršnog veća kao predsednik, a sačinjavaju je još članovi i sekretar, koje imenuje Savezno izvršno veće. (Vidi »J. P.«, april, str. 180.) Republičke komisije, pored predsednika koji je član izvršnog veća narodne republike, imaju takođe članove i sekretara komisije, koje imenuje republičko izvršno veće.

Osnivanje i delatnost verskih zajednica

Pripadnost jednoj od verskih zajednica je privatna stvar svakog građanina. Građani se po svom slobodnom uverenju opredeljuju u pogledu verske pripadnosti. Oni

mogu i ne pripadati nijednoj verskoj zajednici ako to odgovara njihovom uverenju i shvatanju. Niko ne može biti prinuđen da postane ili ostane član neke verske zajednice, niti da iz nje istupi.

Građani se mogu udruživati u verske zajednice prema svom slobodnom uverenju, a za osnivanje verskih zajednica ne moraju tražiti prethodno odobrenje nadležnog državnog organa, kao što je to potrebno za ona udruženja koja se osnivaju na osnovu Zakona o udruženjima, zborovima i drugim javnim skupovima.

Delatnost verskih zajednica sastoji se od verskih obreda i verskih poslova. U vršenju svoje delatnosti one su potpuno slobodne ako je ta delatnost u skladu sa Ustavom i zakonima.

Zabranjeno je sprečavanje verskih skupova, verske nastave, verskih obreda i drugih ispoljavanja verskih osećanja. Niko ne može zabraniti građanima da učestvuju u verskim obredima i drugim ispoljavanjima verskih osećanja, niti oni mogu biti ograničeni u pravima koja im kao građanima po zakonu pripadaju zbog njihovih verskih uverenja, zbog pripadnosti nekoj veroispovesti ili nekoj verskoj zajednici ili zbog učestvovanja u vršenju verskih obreda i drugim ispoljavanjima verskih osećanja.

Građane koji pripadaju verskim zajednicama niko ne može prisiliti da ne koriste prava koja im pripadaju po Ustavu i zakonima. Time se građani zaštićuju od eventualnih povreda njihovih prava od strane državnih organa i od mogućnosti pokušaja verske zajednice ili pojedinih njenih predstavnika da pritiskom u bilo kom obliku utiču na njih da ne vrše ona prava koja im kao građanima FNRJ pripadaju. Pripadništvo nekoj verskoj zajednici ili ispo-vedanju neke vere nikog ne oslobađa opštih građanskih, vojnih ili drugih dužnosti koje građani moraju vršiti na osnovu zakona.

S druge strane, zabranjena je zloupotreba delatnosti verske zajednice u političke svrhe, izazivanje ili raspirivanje verske netrpeljivosti, mržnje ili razdora. Isto tako niko ne može na bilo koji način biti prisiljen da učestvuje u verskim obredima, procesijama i drugim ispoljavanjima verskih osećanja.

Pravilna primena pomenutih odredaba Zakona pravno je zaštićena sankcijom predviđenom čl. 21 Zakona o pravnom položaju verskih zajednica, kao i Krivičnim zakoni- kom u kome su predviđena kao krivična dela izazivanje verske netrpeljivosti, mržnje ili razdora, zloupotreba vere i crkve i ometanje verskih obreda.

Ovakvim doslednim sprovođenjem načela o slobodi savesti i veroispovesti, pod uslovima odvojenosti crkve od države, obezbeđena su jednaka prava i ravnopravni položaj svim građanima bez obzira kojoj verskoj zajednici pripadaju. To je zagarantovano u samom Zakonu odredbom da sve veroispovesti uživaju jednaka prava i da sve verske zajednice imaju isti pravni položaj.

Verska nastava

U skladu s principom odvojenosti crkve od države, škola je odvojena od crkve.

Verske zajednice mogu slobodno osnivati verske škole za spremanje sveštenika: nepotpune srednje, srednje i više škole. Škole osnivaju, određuju im rang i njima upravljaju verske zajednice. Verske zajednice takođe određuju program i plan nastave i postavljaju nastavnike.

Škole za spremanje sveštenika mogu posećivati samo lica koja su završila obavezno osnovno školovanje.

Opšti nadzor nad radom verskih škola vrše nadležne prosvetne inspekcije. Ove škole i nastava u njima ne mogu se zloupotrebljavati u političke svrhe ili druge ciljeve koji su u suprotnosti sa Ustavom i drugim zakonima. Ako se zloupotrebom verske nastave učini krivično delo, onda se ta verska škola može zabraniti u vremenu od 1 do 10 godina. Ovu zaštitnu meru može izreći samo nadležan sud.

U Jugoslaviji postoje ukupno 22 više, srednje i niže škole za spremanje sveštenika.

Srpska pravoslavna crkva ima Bogoslovski fakultet u Beogradu, zatim bogoslovске škole u Rakovici kod Beograda i u Prizrenu.

¹ Podaci iz popisa stanovništva od 31 marta 1953 godine.

Rimokatolička crkva ima dva bogoslovska fakulteta, u Zagrebu i Ljubljani, četiri više teološke škole: Visoku bogoslovsku školu u Đakovu, Franjevačku visoku bogoslovsku školu u Makarskoj, Visoku dominikansku školu u Dubrovniku i Teološko-franjevačko učilište u Sarajevu i devet srednjih škola za spremanje sveštenika: u Pazinu, Zagrebu, Visokom, Vipavi, Zadru, Bolu na Braču, Sinju, Makarskoj i Dubrovniku. Sem toga, ova verska zajednica ima i 12 novicijata.

Islamska verska zajednica ima Višu medresu u Sarajevu i Nižu medresu u Prištini.

Hrišćanska adventna crkva ima školu u Rakovici.

Verske zajednice mogu održavati i versku nastavu katehizacije (veronauku) u crkvama ili drugim prostorijama koje su odredile za vršenje verskih obreda. Maloletnici mogu posećivati nastavu veronauke, ako to žele, samo sa odobrenjem oba roditelja odnosno staraoca. Učenici redovnih škola ne mogu posećivati versku nastavu za vreme školskih časova, jer bi to ometalo normalno odvijanje redovne školske nastave u državnim školama.

Verska štampa

Verske zajednice mogu izdavati i rasturati versku štampu i publikacije u skladu sa opštim propisima o štampi.

Verska štampa se izdaje u Beogradu, Zagrebu, Sarajevu, Ljubljani, Rijeci, Subotici i drugim većim gradovima. Verske publikacije su raznovrsne: listovi (petnaestodnevni ili mesečni), bogoslužbene knjige, molitvenici, životopisi svetaca, kalendari sa oznakom verskih praznika, pesmarice, priručnici za sveštenike, udžbenici za verske škole i za učenje veronauke i razne druge knjige verskog sadržaja.

Izdavači verske štampe su starešinstva verskih zajednica (centralna ili područna), organizacije sveštenika i pojedinci.

Srpska pravoslavna crkva izdaje mesečno »Glasnik«, svoj službeni list. Savez udruženja pravoslavnih sveštenika FNRJ izdaje petnaestodnevni list »Vesnik«.

Rimokatolička crkva izdaje: »Blagovest«, mesečnik beogradsko-nadbiskupskog ordinarijata; »Vjesnik«, mesečni časopis dakovačke biskupije; »Družinu«, mesečni časopis Apostolske administrature u Novoj Gorici; »Vjesnik«, tromesečni časopis Udruženja katoličkih sveštenika u NR Hrvatskoj; »Dobrog Pastira«, mesečni časopis Udruženja katoličkih sveštenika u NR Bosni i Hercegovini; »Organizacijski Vesnik« i »Nova Pot«, mesečni časopis i tromesečnu teoretsko-literarnu reviju Udruženja katoličkih sveštenika »Čirilo i Metodije« u NR Sloveniji.

Vrhovno starešinstvo Islamske verske zajednice izdaje mesečni časopis »Glasnik«, a Starokatolička crkva mesečni list »Slovenski starokatolik«.

Verske zajednice primaju i versku štampu koja im se u pretplati, kao poklon ili u razmehu upućuje iz inostranstva.

Materijalni položaj verskih zajednica

Verske zajednice se izdržavaju uglavnom od svojih prihoda i doprinosa vernika.

Verske zajednice i njihovi odgovarajući organi su pravna lica prema odredbama građanskog prava, što znači da oni mogu biti i nosioci imovinskih prava.

Prema Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz 1945 g., pojedinim pravnim subjektima verskih zajednica ostavljen je agrarni maksimum od 10 ha obradive zemlje. Verskim ustanovama koje su većeg značaja ili su proglašene istoriskim spomenicima ostavljen je agrarni maksimum od 30 ha obradive zemlje i 30 ha šuma kako bi imale više prihoda za svoje održavanje.

Redovni prihodi verskih zajednica su od zemljišta i zgrada, privrednih delatnosti, izdavačke delatnosti, poklona i zaveštanja, činodejstava, crkvenih taksa i drugih priloga.

Prihodi verskih zajednica sastoje se i od materijalne pomoći koju im daje država. Ovom pomoći, koja im se daje u raznim oblicima — novcu, održavanjem objekata

koji su proglašeni kulturno-istoriskim spomenicima, olakšicama prilikom plaćanja poreza i carine itd., verske zajednice raspolažu po svom nahodjenju.

Država daje od 1945 g. znatne novčane iznose pomoći verskim zajednicama. Do kraja 1956 g. verskim zajednicama data je pomoć od preko milijarde i 300 miliona dinara. Samo u 1956 g. verske zajednice su dobile preko 195 miliona dinara. U ove iznose nije uračunata novčana pomoć data za konzervaciju i restauraciju crkava i manastira i drugih verskih objekata koji su proglašeni kulturno-istoriskim spomenicima. Do kraja 1956 g. za ove svrhe utrošeno je oko 300 miliona dinara.²

Verskim zajednicama i sveštenicima date su izvesne olakšice i u pogledu poreskih obaveza. Tako su, prema Uredbi o porezu na dohodak, oslobođeni plaćanja poreza na dohodak od poljoprivrede dvorišta bogomolja; ne smatraju se prihodima od tekovinske delatnosti prihodi sveštenika koji su socijalno osigurani, a koje ostvaruju vršenjem svešteničke službe, u iznosu koji služi kao osnov za plaćanje doprinosa za socijalno osiguranje; ne uračunava se u prihode od zgrada i oslobađaju se od poreza na dohodak zakupna vrednost crkava, manastira i drugih zgrada koje pripadaju crkvi ako se neposredno upotrebljavaju kao bogomolje ili u druge verske svrhe. Osim toga, ovom uredbom daje se mogućnost da se i pojedinim republikim propisima odrede poreske olakšice za sve poreske obveznike, pa, prema tome, i za verske zajednice (naprimjer oslobađanje od poreza prihoda od poljoprivrede samostalnih zanimanja i imovine ako se oni upotrebljavaju za održavanje istoriskih i kulturnih spomenika). Prema tarifi poreza na promet, ovaj oblik poreza ne može se propisivati za naknade koje se daju verskim organizacijama i sveštenicima za vršenje verskih obreda.

Socijalno osiguranje sveštenika

Kao i drugim slobodnim zanimanjima, tako je i sveštenicima, prema Uredbi savezne vlade o socijalnom osiguranju sveštenika od 1951 g. odnosno 1954 g., data mogućnost da mogu, ukoliko žele njihove verske zajednice ili sveštenici staleških udruženja, biti socijalno osigurani. Time su oni kao i službenici i radnici obezbeđeni u slučaju bolesti, invaliditeta, iznemoglosti, a njihove porodice u slučaju smrti osiguranika.

Ugovore o socijalnom osiguranju mogu sklapati verske zajednice ili staleška udruženja sveštenika. Prava iz socijalnog osiguranja danas uživaju oko 6.000 sveštenih lica, jer je Savezni zavod za socijalno osiguranje sklopio već 15 ugovora, i to: sa Srpskom pravoslavnom crkvom, Islamskom verskom zajednicom, Rumunskom pravoslavnom crkvom, udruženjima katoličkih sveštenika u narodnim republikama Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, Hrvatskom starokatoličkom crkvom, Slovenskom starokatoličkom crkvom, evangelističkim crkvama u narodnim republikama Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni

² Najznačajniji spomenici na kojima su poslednjih godina preduzimani i vršeni značajniji konzervatorski i restauratorski radovi jesu:

U NR Srbiji — manastiri i crkve: Dečani, Žiča, Kalenić, Manasija, Mesić, Đurđević Stubovi, Ravanica, Sopoćani, Studenica, Hopovo, Pečka patrijaršija, Bogorodica Ljeviška, Lipljan, Saborna crkva u Beogradu, Stara i Nova Pavlica, Arilje, Donja Kamenica, Jezevića, Karan, Petrova crkva u Rasu kod Novog Pazara, Stara i Nova crkva u Titovom Uziću; Turbe Šeih Mustafe u Beogradu, Bajrakli džamija u Beogradu, džamija u Nišu, Sinan Pašina džamija u Prizrenu i Carska džamija u Prištini.

U NR Hrvatskoj — manastiri: Orahovica i Gomirje; crkve: Lepoglava, Očura u Kalniku, Kapela sv. Stjepana u Zagrebu, Sv. Duha u Solinu, Katedrala u Šibeniku, zvonik sv. Mihovila u Trogiru, crkve u Zadru, Katedrala u Osoru, Crkva sv. Trojstva i Župna crkva u Lovranu; zatim drvene kapele u Lekenickoj Poljani, Malim Zdenjcima i Velikoj Mladi i Kapela u Butonjici (Istra).

U NR Sloveniji — crkve: Kamen vrh, Blejski Otok, Ptujška Gora, Mariborska katedrala, Peterlje, Krastovlje, Zelše, Sela v Prehmurju, Zgornja Draga.

U NR Bosni i Hercegovini — Gazi Husrevbegova džamija u Sarajevu, Verhadija džamija u Banjoj Luci, džamija u Čajniču, džamija u Ustikolini, manastirski konak u Lomnici i manastir Žitomislić.

U NR Makedoniji — crkve: Sv. Leontije u Strumici, Sv. Sofija u Ohridu, Sv. Kliment u Ohridu; manastiri: Sv. Naum i Sv. Nikola Toplički, džamija Husein-Šah Paša u selu Saraju kod Skopja.

U NR Crnoj Gori — katedrale i stare crkve: u Kotoru, Budvi, Bijelom Polju i Perastu; manastiri: Morača, Orahovo, Praskovica, Ostrog i Piva i džamija u Nikšiću.

i Hercegovini, Reformatorskom hrišćanskom crkvom i Baptističkom crkvom.

Osigurancima su obezbeđena sledeća prava iz socijalnog osiguranja: na zdravstvenu zaštitu, na materijalno obezbeđenje u slučaju privremene nesposobnosti za rad usled bolesti, na invalidninu, na invalidsku, starosnu i porodičnu penziju, na pogrebnu i na dečji dodatak i opremu deteta.

Osiguranci plaćaju u fond socijalnog osiguranja 25% od osnova u koji su razvrstani. Prema statističkim podacima službe socijalnog osiguranja, ukupni iznos godišnjeg doprinosa je oko 72.000.000 dinara, a godišnje isplate na osnovu prava iz ovih ugovora iznose 214.000.000 dinara.

Sveštenička udruženja

U skladu sa opštim propisima o udruženjima, sveštenici imaju pravo da se udružuju. Sveštenici mnogih ver-

skih zajednica osnovali su svoja udruženja s ciljem da rešavaju razna svoja staleška pitanja, kako prema svojim crkvenim vlastima tako i prema državi. Dosad su već osnovana udruženja sveštenika Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve, Islamske verske zajednice, Starokatoličke crkve i Slovačke evangelističke crkve.

P. I.

IZVORI:

Ustav FNRJ od 31. januara 1946 g. (»Službeni list FNRJ«, br. 10/46); ustavi svih narodnih republika od 1947 g.; Zakon o pravnom položaju verskih zajednica (»Službeni list FNRJ«, br. 22/53); Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji (»Službeni list FNRJ«, br. 64/45), sa kasnijim izmenama i dopunama; Osnovni zakon o braku (»Službeni list FNRJ«, br. 29/46), sa kasnijim izmenama i dopunama; Krivični zakonik (»Službeni list FNRJ«, br. 13/51); Uredba o osnivanju Komisije za verska pitanja (»Službeni list FNRJ«, br. 62/45); Uredba o socijalnom osiguranju sveštenika (»Službeni list FNRJ«, br. 25/51 i 5/54); Uredba o porezu na dohodak (»Službeni list FNRJ«, br. 18/56); Uredba o izmenama i dopunama Uredbe o porezu na promet (»Službeni list FNRJ«, br. 24/57).

27. novembra 1957. godine

Na sednici Saveznog izvršnog veća, održanoj 27. novembra 1957. g., pod predsedništvom Edvarda Kardelja, potpredsednika Saveznog izvršnog veća, usvojeni su nacrt Zakona o doprinosu budž. tima iz ličnog dohotka radnika, nacrt Z. kona o doprinosu za opštedruštvene potrebe iz dohotka privrednih organizacija, nacrt Zakona o udruživanju u privredi, nacrt Zakona o dopuni Zakona o fondu za unapređenje službe carinske kontrole, nacrt Zakona o izmenama i dopunama Zakona o nadležnosti narodnih odbora opština i srezova i njihovih organa i u načelu prihvatilo Uredbu o nadležnosti narodnih odbora opština i srezova i njihovih organa.

Pored toga, Savezno izvršno veće je donelo sledeće uredbe i odluke:

Uredbu o završnim računima privrednih organizacija za 1957. godinu (uredba sadrži veliki deo odredaba iz Uredbe za 1956. g., a novinu, pored ostalog, predstavljaju veća prava opštinskih narodnih odbora u odnosu na završne račune privrednih organizacija);

Uredbu o dopuni Uredbe o raspodeli ukupnog prihoda privrednih organizacija (dopunom se ovlašćuje savezni Državni sekretarijat za poslove finansija da donese propise o naknadi štete pričinjene drugim licima vršenjem redovne delatnosti privredne organizacije, ako se takav rizik ne može osigurati kod osiguravajućeg zavoda);

Uredbu o izmeni Uredbe o uvozu i prometu putničkih automobila i motocikla (izmenom se predviđa da ubuduće građani mogu uvoziti putničke automobile zapremine i preko 2.000 cm³, koje dobiju na poklon iz inostranstva ili koje nabave u inostranstvu iz svojih ušteđevina stranih sredstava plaćanja, uz prethodnu dozvolu Komiteta za spolnu trgovinu);

Odluku o dodeljivanju dotacije NR. Crnoj Gori (Odlukom se dodeljuje 290 miliona dinara dotacije NR. Crnoj Gori za učešće u troškovima investicija i polaganje garantnih iznosa za zajmove iz Opšteg investicionog fonda za objekte na teritoriji NR. Crne Gore);

Odluku o odobrenju dopunskog programa i predračuna Saveznog fonda za unapređenje industrijske proizvodnje za 1957. godinu (Odlukom se predviđa korišćenje dopunskog iznosa od 143 miliona dinara iz Saveznog fonda za unapređenje industrijske proizvodnje u 1957. g.);

Odluku o izmeni Odluke o utvrđivanju područja okružnih i sreskih javnih tužilaštava (Odlukom se ukidaju, zbog malog obima poslova, 24 sreska javna tužilaštva u NR. Srbiji i jedno sresko javno tužilaštvo u NR. Bosni i Hercegovini);

Odluku o dodeljivanju novogodišnje nagrade službenicima i radnicima saveznih državnih organa i ustanova (Odlukom je predviđeno da se novogodišnja nagrada u visini od 50% od ukupnih mesečnih primadležnosti isplati sa primadležnostima za decembar svim službenicima i radnicima saveznih državnih organa i ustanova, saveznih ustanova sa samostalnim finansiranjem i honorarnim službenicima ovih organa i ustanova ako su stalno zaposleni i sa punim radnim vremenom; narodne republike, autonomne jedinice, srezovi i opštine mogu odlučiti da se službenicima i radnicima državnih organa i ustanova i ustanova sa samostalnim finansiranjem novogodišnje nagrade isplate pod uslovima i do visine predviđene ovom Uredbom);

Uredbu o dopuni Uredbe o upravljanju osnovnim sredstvima privrednih organizacija; Odluku o dopuni Odluke o određivanju procenta za plaćanje doprinosa društvenim investicionim fondovima od strane privrednih organizacija za vršenje administrativnih i intelektualnih usluga i Odluku o dopuni Odluke o odobravanju naknade (regresa) pri prodaji oktanskog avio-benzina.

Savezno izvršno veće je takođe ratifikovalo Platni sporazum i Dugoročni sporazum o trgovini i ekonomskoj saradnji između FNRJ i Republike Egipta.

R-M. M.

SEDNICE SAVEZNOG IZVRŠNOG VEĆA

15. novembra 1957. godine

Na sednici Saveznog izvršnog veća, održanoj 15. novembra 1957. g., pod predsedništvom Svetozara Vukmanovića, potpredsednika Saveznog izvršnog veća, usvojen je predlog Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957—1961. godine.

Savezno izvršno veće je takođe usvojilo nacrt Zakona o radnim odnosima, nacrt Zakona o izgradnji hidrosistema Dunav — Tisa — Dunav, nacrt Zakona o melioracionim radovima u NR. Makedoniji i predlog Odluke o uskladjivanju odredaba o upravnom postupku iz saveznih zakona sa Zakonom o opštem upravnom postupku.

Pored toga, Savezno izvršno veće je donelo sledeće uredbe i odluke:

Odluku o organima upravljanja Državnim osiguravajućim zavodom (Odlukom je predviđeno da Državnim osiguravajućim zavodom upravljaju društveni kolektivni organ — upravni odbor od 23 člana i generalni direktor; članovi upravnog odbora biće predstavnici organa i organizacija zainteresovanih za rad Zavoda, korisnici njegovih fondova, predstavnici pojedinih grupa osiguranika i predstavnici radnog kolektiva Zavoda; predstavnici, potpredsednici i 12 članova upravnog odbora imenovaće Savezno izvršno veće);

Uredbu o izmenama i dopunama Uredbe o upravljanju stanbenim zgradama (izmenama i dopunama su ukinuta izvesna ograničenja koja su sprečavala komune da mogu slobodnije odlučivati o visini stanbenih tarifa, tako da će komune moći na svom području same da određuju visinu stanarine);

Odluku o izmeni Odluke o upotrebi sredstava neraspoređenih viškova socijalnog osiguranja iz 1954. godine (Odlukom je predviđeno da se republičkim zavodima za socijalno osiguranje iz viška Zavoda za socijalno osiguranje iz 1954. g. stavi na raspolaganje za finansiranje izgradnje zdravstvenih objekata odnosno prvenstveno za izgradnju i opremu već započetih objekata još oko milijardu dinara);

Uredbu o izmenama i dopunama Uredbe o porezu na promet nepokretnosti i prava (izmenama i dopunama regulisano je pitanje poreske obaveze po ugovorima o prenosu prava svojine uz obavezu doživotnog izdržavanja sopstvenika imovine);

Uredbu o kancelariskom poslovanju (Uredbom se jedinstveno reguliše organizacija kancelariskog poslovanja u organima državne uprave, samostalnim ustanovama i organizacijama koje vrše javnu službu i u administraciji predstavničkih i političko-izvršnih organa);

Uredbu o uskladjivanju odredaba o upravnom postupku iz propisa bivše vlade FNRJ, Saveznog izvršnog veća i saveznih organa uprave sa Zakonom o opštem upravnom postupku; Uredbu o propisivanju, štampanju i izdavanju obrazaca; Uredbu o izmeni i dopuni Uredbe o novinskoj ustanovi »Službeni list FNRJ«; Uredbu o osnivanju Direkcije objekata za opštedržavne (reprezentativne) potrebe; Uredbu o organizaciji i radu Sekretarijata za informacije Saveznog izvršnog veća; Odluku o osnivanju i radu Saveta za informativnu službu u inostranstvu; Uredbu o organizaciji i radu Saveznog zavoda za statistiku; Uredbu o organizaciji i radu Saveznog zavoda za narodno zdravlje; Uredbu o organizaciji i radu Uprave carina i carinarnica; Uredbu o izmenama i dopunama Uredbe o putnim i selidbenim troškovima; Odluku o određivanju stope doprinosa za zdravstveno osiguranje radnika i službenika sa službu u inostranstvu.

Savezno izvršno veće je takođe ratifikovalo pet međunarodnih sporazuma.

IZBORI ZA NARODNE ODBORE OPŠTINA

U oktobru i novembru ove godine održani su izbori za narodne odbore opština. Ovi izbori su karakteristični po tome što su održani prema znatno izmenjenom izbor-
nom sistemu (vidi »Izborni sistem«, »J. P.«, oktobar 1957, str. 455—460) i što su prvi posle uvođenja opštinskog veća proizvođača kao drugog doma narodnog odbora opštine.

Izbori za opštinska veća održani su: 20 oktobra u NR Hrvatskoj, NR Sloveniji i NR Makedoniji, 27 oktobra u NR Srbiji i NR Bosni i Hercegovini i 17 novembra u NR Crnoj Gori, a za opštinska veća proizvođača: 23 i 25 oktobra u NR Makedoniji, 26 i 27 oktobra u NR Hrvatskoj i NR Sloveniji, 30 i 31 oktobra u NR Bosni i Hercegovini, 2 i 3 novembra u NR Srbiji i 21 novembra u NR Crnoj Gori (s obzirom na datum održavanja izbora ne daju se izborni rezultati za ovu republiku).

Izbori za odbornike opštinskog veća izvršeni su na osnovu opšteg, jednakog i neposrednog izbornog prava građana, a odbornike opštinskog veća proizvođača na osnovu istih načela birali su proizvođači koji imaju biračko pravo.

U izborima za odbornike opštinskog veća od 10,857.134 upisana birača glasao je 9,112.621 birač, tj. 83,9%. U

NR Hrvatskoj glasalo je 85,7%, u NR Srbiji 84,5%, NR Sloveniji 84,4%, u NR Bosni i Hercegovini i NR Makedoniji 80,6% birača. U AP Vojvodini glasalo je 86,1%, a u AKM Oblasti 81,8% upisanih birača. U užoj Srbiji glasala su 84,3% od ukupnog broja birača.

Učešće žena u ovim izborima je bilo veće od muškaraca. Od ukupnog broja od 5,628,535 upisanih žena-birača, glasale su 4,785,493, što znači 85,0%.

U celoj zemlji trebalo je birati 37.194 odbornika opštinskih veća. Birači su predložili znatno veći broj kandidata od broja odbornika. Broj kandidata je iznosio 70.533; kao i na izborima od 1952 g., najveći broj kandidata predložen je na zborovima birača (70.216), a ostali kandidati su istaknuti neposredno od grupe građana (323). Od kandidata zborova birača izabrano je 35.915; broj kandidata grupe građana koji su dobili mandat iznosi 122.

Novi izborni zakon je uveo apsolutnu većinu kao merilo za dodeljivanje mandata odbornika. Ukoliko se ovo nije postiglo, pristupilo se ponovnim izborima. Za 1.279 odborničkih mesta nije se postigla apsolutna većina svih upisanih birača; otuda su za ova mesta vršeni ponovni izbori.

Pregled kandidata i rezultate izbora za odbornike po narodnim republikama pokazuje sledeća tabela:

Narodna republika	Broj odborničkih mesta	Broj potvrđenih kandidata			Broj izabranih odbornika			Broj odbornika koji je biran u ponovnim izborima
		ukupno	od toga predloženo		ukupno	od toga predloženo		
			na zboru birača	od grupe građana		na zboru birača	od grupe građana	
Jugoslavija*	37.194	70.533	70.210	323	35.915	35.793	122	1.279
Srbija	16.492	30.817	30.757	60	15.827	15.812	15	665
Uža Srbija	9.613	17.636	17.623	13	9.157	9.151	6	456
AP Vojvodina	4.777	9.527	9.507	20	4.741	4.738	3	36
AKM Oblast	2.102	3.654	3.627	27	1.929	1.923	6	173
Hrvatska	9.554	19.591	19.564	27	9.221	9.210	11	333
Slovenija	2.971	6.028	5.832	196	2.935	2.852	83	36
Bosna i Hercegovina	5.404	9.586	9.564	22	5.243	5.235	8	161
Makedonija	2.773	4.511	4.493	18	2.689	2.684	5	84

* Bez Crne Gore

Izborna tela za opštinska veća proizvođača iznosila su 4,866.072 upisana birača; od toga broja na žene dolazi 2,021.055. Na izbore je izašlo 4,282.216 proizvođača, a od ovog broja bilo je 1,804.830 žena. Iz raznih razloga nije koristilo svoje biračko pravo 583.856 birača. Ako ove podatke posmatramo s gledišta izbornih grupa u okviru kojih se vrše izbori za veća proizvođača, onda su ti brojevi sledeći: u grupi industrije, trgovine i zanatstva broj upisanih birača je iznosio 1,829.260, od kojih je bila 387.031 žena i glasalo je 1,597.927 proizvođača, a nisu uzela učešća u glasanju 231.333; u grupi poljoprivrede broj upisanih birača iznosio je 3,036.812 proizvođača, od kojih 1,633.974 žene, a na izbore je izašlo 2,684.289 birača, dok su apstinirala 352.523 birača. Prema tome, u prvoj grupi procentualno učešće birača iznosilo je 87,4%, a u drugoj 88,4%. Prema republikama procenat učešća birača u prvoj i drugoj biračkoj grupi je sledeći: u NR Srbiji 87,8% odnosno 89,0%, u NR Hrvatskoj 87,0% odnosno 91%, u NR Sloveniji 89,3% odnosno 86,3%, u NR Makedoniji 82,2% odnosno 88,3%, u NR Bosni i Hercegovini 86,7% odnosno 85,6%. U Autonomnoj Pokrajini Vojvodini u prvoj grupi je glasalo 91,7% a u drugoj 91,0% dok u Kosovsko-M. tohijskoj Oblasti taj broj za obe grupe iznosi 88,3%. Kao i u izborima za opštinsko veće tako i u biranju odbornika veća proizvo-

đača opštine žene su pokazale relativno veće učešće od muškaraca. To se posebno odnosi na grupu trgovine, industrije i zanatstva.

U opštinska veća proizvođača birano je ukupno 30.607 odbornika, od kojih u grupi industrije, trgovine i zanatstva 13.205, a u grupi poljoprivrede 17.402. I na ovim izborima je broj kandidata znatno prelazio broj odborničkih mesta: ukupno je predloženo 55.298 kandidata. Najveći broj kandidata dali su zborovi birača, a grupa proizvođača je neposredno predložila 204. Prilikom prvih izbora izabran je najveći broj odbornika — 29.624. Kao i na izborima za opštinska veća tako je i ovde najveći broj izabranih odbornika iz kruga kandidata zborova birača; od kandidata grupe proizvođača izabrano je 98 odbornika. Pošto je i na ovim izborima važio princip apsolutne većine za dobijanje mandata, to se, u slučaju da nije dobijena većina, išlo na ponovne izbore; ovakvih slučajeva bilo je 983.

Prema grupama ovi podaci su sledeći: u prvoj grupi bila su 24.122 kandidata, a u drugoj 31.176, od kojih su zborovi birača predložili u prvoj grupi 24.039, a u drugoj 31.105 kandidata. U prvoj grupi je izabrano na prvim izborima 12.848 odbornika, a u drugoj grupi 16.776. Od tog broja je izabrano u prvoj grupi 36 kandidata grupe

građana, a u drugoj grupi 62. Iz prve grupe izbori su se ponovili za 357, a u drugoj za 626 odbornika.

Pregled kandidata i rezultate izbora odbornika po narodnim republikama pokazuje sledeća tab. 1a:

Narodna republika	Proizvođačka grupa	Broj odbornika koji se birao	Broj potvrđenih kandidata			Broj izabranih odbornika			Broj odbornika koji se birao u ponovnim izborima
			ukupno	od toga predloženo		ukupno	od toga predloženo		
				na zboru birača	od grupe proizvod.		na zboru birača	od grupe proizvod.	
Jugoslavija*	svega	30.607	55.298	55.094	204	29.624	29.526	98	983
	ind. trg. zan.	13.205	24.122	24.039	83	12.848	12.812	36	357
	poljoprivreda	17.402	31.176	31.055	121	16.776	16.714	62	626
Srbija	svega	13.185	24.501	24.482	19	12.744	12.736	8	441
	ind. trg. zan.	4.111	7.688	7.685	3	4.006	4.005	1	105
	poljoprivreda	9.074	16.813	16.797	16	8.738	8.731	7	336
Uža Srbija	svega	7.702	14.052	14.051	1	7.381	7.380	1	321
	ind. trg. zan.	2.597	4.708	4.708	—	2.511	2.511	—	86
	poljoprivreda	5.105	9.344	9.343	1	4.870	4.869	1	235
AP Vojvodina	svega	3.811	7.588	7.577	11	3.786	3.781	5	25
	ind. trg. zan.	1.088	2.234	2.234	—	1.084	1.084	—	4
	poljoprivreda	2.723	5.354	5.343	11	2.702	2.697	5	21
AKM Oblast	svega	1.672	2.861	2.854	7	1.577	1.575	2	95
	ind. trg. zan.	426	746	743	3	411	410	1	15
	poljoprivreda	1.246	2.115	2.111	4	1.166	1.165	1	80
Hrvatska	svega	8.006	14.905	14.875	30	7.648	7.629	19	358
	ind. trg. zan.	4.114	7.817	7.807	10	3.946	3.941	5	168
	poljoprivreda	3.892	7.088	7.068	20	3.702	3.688	14	190
Slovenija	svega	2.470	4.814	4.670	144	2.429	2.363	66	41
	ind. trg. zan.	1.705	3.245	3.184	61	1.683	1.657	26	22
	poljoprivreda	765	1.569	1.486	83	746	706	40	19
Bosna i Hercegovina	svega	4.288	7.199	7.189	10	4.177	4.172	5	111
	ind. trg. zan.	2.176	3.695	3.686	9	2.125	2.121	4	51
	poljoprivreda	2.112	3.504	3.503	1	2.052	2.051	1	60
Makedonija	svega	2.658	3.879	3.878	1	2.626	2.626	—	32
	ind. trg. zan.	1.099	1.677	1.677	—	1.088	1.088	—	11
	poljoprivreda	1.559	2.202	2.201	1	1.538	1.538	—	21

* Bez Crne Gore

Kao što se vidi, interesovanje građana za izbore narodnih odbora ne slabi i, uglavnom, odgovara njihovom političkom interesu za izbore narodnih poslanika. Iako u novom izbornom sistemu ne postoji obavezno kandidovanje dvaput većeg broja kandidata od broja odbornika

koji se biraju u određenoj izornoj jedinici, i na ovim izborima je broj kandidata bio samo nešto ispod broja koji iznosi dvostruki broj odborničkih mesta koja je trebalo popuniti.

D. P.

PROSLAVA 40-GODIŠNJICE OKTOBARSKE SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE

U Jugoslaviji. — Proslava u zemlji u toku 1957 g. obuhvatila je niz manifestacija. Ona je obležena pre svega: izdavanjem spomenica o Oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, otvaranjem izložbi posvećenih Revoluciji, izdavanjem dela i radova posvećenih Oktobarskoj revoluciji, objavljivanjem napisa i članaka o Oktobarskoj revoluciji u štampi i na radiju, održavanjem ciklusa predavanja na narodnim univerzitetima, u domovima Jugoslovenske narodne armije, u školama i na univerzitetima, davanjem nagrada na temu o Oktobarskoj revoluciji u školama i na univerzitetima, postavljanjem na repertoar pozorišnih dela posvećenih Oktobarskoj revoluciji, prikazivanjem serije sovjetskih filmova posvećenih Oktobarskoj revoluciji i davanjem imena Lenjina i Oktobarske revolucije ulicama i trgovima.

Uoči 7 novembra održane su širom zemlje svečane akademije. Na svečanoj akademiji u Beogradu referat je podneo član Izvršnog komiteta CK SKJ Jovan Veselinov. Sedmog novembra objavljen je u štampi članak predsednika Republike Josipa Broza Tita »O godišnjici velike Oktobarske revolucije«.

Partisko-državna delegacija FNRJ na proslavi u Moskvi. — Na poziv Centralnog komiteta Komunističke partije Sovjetskog Saveza i vlade SSSR boravila je od 5 do 21 novembra u Moskvi partisko-državna delegacija Jugoslavije, koja je prisustvovala proslavi 40-godišnjice Oktobarske socijalističke revolucije. U delegaciji su bili: Edvard Kardelj, član Izvršnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije i potpredsednik Saveznog izvršnog veća, Aleksandar Ranković, član Izvršnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije i potpredsednik Saveznog izvršnog

veća, Lazar Koliševski, član Izvršnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije i pretsednik Narodnog sabora Narodne Republike Makedonije, Veljko Vlahović, član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, Uglješa Danilović, član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, organizacioni sekretar Saveza komunista Bosne i Hercegovine i član Saveznog izvršnog veća i Veljko Mićunović, član Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije i ambasador FNRJ u Moskvi.

Šef jugoslovenske delegacije Edvard Kardelj održao je na svečanom zasjedanju Vrhovnog sovjeta SSSR pozdravni govor u imenu Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Saveza komunista Jugoslavije.

Desetog novembra jugoslovenska partisko-državna delegacija posetila je prvog sekretara CK KPSS N. Hruščova, pretsednika Vrhovnog sovjeta SSSR K. Vorošilova i pretsednika Ministarskog saveta SSSR N. Bulganjina.

Jugoslovenska delegacija učestvovala je na savetovanju predstavnika 64 komunističke i radničke partije, održanom u Moskvi od 16 do 19 novembra, na kome je donesen Manifest mira (vidi »Manifest mira« »Borba« od 23-XI-57).

Dvadesetog novembra jugoslovenska partisko-državna delegacija predala je Centralnom komitetu Komunističke partije Sovjetskog Saveza za Muzej revolucije, kao poklon Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, skulpturu Vojina Bakića »Poziv na ustanak« i album sa grafikama iz Narodnooslobodilačke borbe.

Na poziv Svesaveznog centralnog veća sovjetskih sindikata proslavi 40-godišnjice Oktobarske revolucije prisustvovala je i delegacija Saveza sindikata Jugoslavije na čelu sa pretsednikom Centralnog veća Saveza sindikata Jugoslavije Đurom Salajem.

Grupa Jugoslovena-učesnika u Oktobarskoj revoluciji prisustvovala je takođe proslavi.

R - T. P.

PETI PLENUM CK SAVEZA KOMUNISTA SRBIJE

Peti plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije održan je 14 novembra 1957 godine u Beogradu. Na plenumu su razmatrani politički zadaci organizacija Saveza komunista Srbije u sprovođenju perspektivnog plana privrednog razvoja Srbije.

U referatu, koji je podneo član Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije Miloš Minić,

izložene su osnovne smernice Društvenog plana privrednog razvoja NR Srbije od 1957 do 1961 godine, konstatovan je brz tempo dosadašnjeg razvitka industrije i još nekih privrednih grana u ovoj narodnoj republici, ukazano na zadatke koji stoje pred komunistima u daljoj privrednoj izgradnji i naglašeno da tome treba podrediti politički i organizacioni rad Saveza komunista.

U diskusiji je učestvovalo više članova Plenuma.

Plenum je istakao da je sada jedan od najvažnijih zadataka Saveza komunista da se u organizacijama što bolje rastumače politička pitanja i politički zadaci koji se odnose na sprovođenje Društvenog plana 1957—1961 godine.

R - T. P.

ŠESTI PLENUM CK SAVEZA KOMUNISTA SLOVENIJE

Šesti plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Slovenije, održan 19 novembra 1957 godine u Ljubljani,

raspravljao je o radu komunista u sindikalnim organizacijama.

Referat je podneo Janko Rudolf, član Izvršnog komiteta CK Saveza komunista Slovenije i pretsednik republičkog veća Saveza sindikata Jugoslavije za Sloveniju.

Učesnici Plenuma koji su uzeli reč u diskusiji izneli su probleme iz rada organizacija Saveza komunista i Saveza sindikata Jugoslavije i ukazali na zadatke.

R - T. P.

SEDMI PLENUM GLAVNOG ODBORA SSRN SRBIJE

Sedmi plenum Glavnog odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Srbije, koji je održan 27 novembra 1957 godine u Beogradu, razmatrao je dosadašnji politički rad Socijalističkog saveza i njegove naredne zadatke. Plenumu su prisustvovali i predstavnici sreskih odbora Socijalističkog saveza.

RAZGOVORI DELEGACIJA SSRNJ I SOCIJALISTIČKE PARTIJE ARAPSKOG PREPORODA

Od 10 do 23 novembra 1957 g. u Jugoslaviji je boravila delegacija Socijalističke partije arapskog preporoda (BASS), vraćajući time posetu koju joj je pre dve godine učinila delegacija Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ).

Između predstavnika SSRNJ i Socijalističke partije arapskog preporoda vođen su razgovori. U delegaciji SSRNJ bili su: Petar Stambolić, član Saveznog odbora SSRNJ, Svetozar Vukmanović, član Saveznog odbora SSRNJ, Avdo Humo, član Saveznog odbora SSRNJ, Aleš Bebler, član Saveznog odbora SSRNJ i Puniša Perović, direktor Instituta za izučavanje radničkog pokreta, a delegaciju Socijalističke partije arapskog preporoda sačinjavali su: Michel Aflak, generalni sekretar BASS-a, dr Jamal Atassi, član Komiteta BASS-a za Siriju, Abdul Karim Zouhour, član Komiteta BASS-a za Siriju i Gobran Magdalani, sekretar Komiteta BASS-a, za Liban.

U razgovorima su razmenjena mišljenja o međunarodnom položaju i informacije o unutrašnjim i spoljnopoličkim problemima dveju zemalja.

Posle razgovora objavljeno je 23 novembra 1957 g. zajedničko saopštenje u kome se, između ostalog, kaže:

»Obe delegacije smatraju da na socijalističkim i progresivnim snagama u svetu leži velika odgovornost za očuvanje i učvršćenje mira i da su radi toga danas više nego ikada potrebni napori za njihovu što tešnju i plodotvorniju saradnju«.

U saopštenju se zatim govori o pitanju učvršćenja mira među državama, bez obzira na razlike u političkom i društvenom uređenju i pritom ističe da je »koegzistencija u miru i saradnji jedina alternativa ratu i jedini put za napredak čovečanstva«.

Sekretar Glavnog odbora SSRN Srbije Dušan Petrović, podneo je referat o društvenoj i političkoj aktivnosti Socijalističkog saveza u borbi za dalji razvitak socijalističkih društvenih odnosa. On je u referatu ukazao na zadatke organizacija Socijalističkog saveza, koji proističu iz perspektivnog plana razvika privrede, kao i na političke zadatke koji stoje pred Socijalističkim savezom u cilju učvršćenja i razvijanja socijalističke demokratije.

U diskusiji je uzeo reč veći broj učesnika Plenuma.

R - T. P.

Obe strane smatraju da je sastavni deo politike mira priznavanje svakom narodu prava na samoopredeljenje »jer se stvar mira ne može odvojiti od pitanja nacionalne nezavisnosti«.

Delegacije dalje osuđuju trku u naoružanju i politiku vojnih blokova, jer ona može samo još više da zaoštri međunarodnu situaciju. Zbog toga je potrebno nastaviti napore za postizanje početnih i delimičnih sporazuma koji bi otvorili put celovitom rešenju pitanja razoružanja.

Delegacije su se saglasile da je važan zadatak socijalističkih snaga jačanje autoriteta Organizacije Ujedinjenih nacija, jer ona može i mora da odigra značajnu ulogu u očuvanju i učvršćenju mira i rešavanju krupnih svetskih problema, kao što je problem razvoja nedovoljno razvijenih zemalja.

Delegacije su izrazile mišljenje da bi arapskim narodima trebalo omogućiti da ostvare potpunu političku i ekonomsku nezavisnost. One osuđuju politiku pritiska i mešanja u prilike izvesnih arapskih zemalja, a naročito Sirije. »One smatraju da... podržavanje preživelih kolonijalnih metoda na prostoru Bliskog i Srednjeg Istoka ugrožava ekonomski i socijalni progres naroda ovoga područja i mir u celom svetu«.

Delegacije SSRNJ i Socijalističke partije arapskog preporoda ocenile su dosadašnju saradnju između dva pokreta kao korisnu i istakle da bi trebalo pojačati napore za razvitak međusobnih odnosa putem razmene gledišta o važnijim pitanjima, povremenim susretima predstavnika dvaju pokreta i uzajamnom razmenom delegacija masovnih organizacija.

Na kraju saopštenja delegacije su izrazile uverenje da će tesna saradnja produbiti prijateljske odnose između SSRNJ i Socijalističke partije arapskog preporoda, kao i između naroda Jugoslavije i arapskih naroda i »da će ta saradnja biti doprinos opštem jačanju snaga mira i socijalizma«.

Za vreme boravka u Jugoslaviji delegacija Socijalističke partije arapskog preporoda imala je susrete s predstavnicima organizacija SSRNJ, Saveza sindikata Jugoslavije, Narodne omladine Jugoslavije i Glavnog zadružnog saveza Jugoslavije.

Delegacija je posetila pojedina preduzeća, poljoprivredne organizacije, socijalne i zdravstvene ustanove, organe narodne vlasti i političkih organizacija u narodnim republikama: Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji i upoznala se sa njihovim radom i problemima.

R - T. P.

ŠESTI KONGRES NARODNE OMLADINE MAKEDONIJE

Šesti kongres Narodne omladine Makedonije održan je 25 i 26 oktobra 1957 godine u Skopju. U radu Kongresa uzelo je učešća 337 delegata. Kongresu su prisustvovali, između ostalih, Vidoje Smilevski, član Izvršnog komiteta CK Saveza komunista Makedonije i Mika Tri-

palo, predsednik Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije.

U referatu Đorđa Ruskovskog, predsednika Centralnog komiteta Narodne omladine Makedonije, govoreno je o radu Narodne omladine u vezi sa razvitkom radničkog samoupravljanja i društvenog upravljanja i komunalnog sistema.

Kongres je usvojio zaključke o smernicama daljeg razvoja i rada omladinske organizacije u Makedoniji i izabrao novi Centralni komitet. Za predsednika Centralnog komiteta izabran je DMITAR GERASIMOVSKI.

R - T. P.

PETI KONGRES NARODNE OMLADINE BOSNE I HERCEGOVINE

Peti kongres Narodne omladine Bosne i Hercegovine održan je 11 i 12 novembra 1957 g. u Sarajevu. U radu Kongresa uzelo je učešća oko 400 delegata. Kongresu su, između ostalih, prisustvovali Đuro Pucar, sekretar CK Saveza komunista Bosne i Hercegovine i Mika Tripalo,

predsednik Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije.

Predsednik Centralnog komiteta Narodne omladine Bosne i Hercegovine Danilo Bilanović podneo je referat: »Organizacija Narodne omladine u rešavanju aktuelnih, vaspitnih i prosvetnih problema narodne omladine«.

Kongres je usvojio zaključke i izabrao novi Centralni komitet. Za predsednika Centralnog komiteta izabran je Danilo Bilanović.

R - T. P.

RAZVOJ PRIVREDE U PROTEKLOM PERIODU

I. Ekonomsko nasleđe stare Jugoslavije

1. Privredu Jugoslavije između dva rata karakterisao je nizak stepen razvika proizvodnih snaga. Vrlo slabo razvijena industrija i zaostala poljoprivreda bile su osnovna obeležja privrede. U početku tog perioda oko 80% aktivnog stanovništva bilo je zaposleno u poljoprivredi, dok je broj zaposlenih u industriji iznosio svega oko 7% od ukupnog aktivnog stanovništva. U poljoprivredi, tada najvažnijoj grani privrede, formirao se i najveći deo nacionalnog dohotka, oko 58%, dok je u industriji iznosio svega oko 9,5%. Učešće zanatstva u stvaranju nacionalnog dohotka bilo je veće od učešća industrije i iznosilo je skoro 11%.

Uoči Drugog svetskog rata privreda Jugoslavije imala je sva bitna obeležja privredno nerazvijene agrarne zemlje. U periodu od 1919 do 1940 g. broj stanovnika je porastao za oko 35%, dok je ekonomski sastav stanovništva neznatno izmenjen, tako da je 1938 g. poljoprivredno stanovništvo obuhvatalo 75% ukupnog stanovništva. U periodu od sedamnaest godina (od 1921 g. do 1938 g.), zbog vrlo sporog razvoja industrije i nepoljoprivrednih delatnosti, učešće poljoprivrednog stanovništva je opalo za nepunih 4%, pri čemu je ukupni broj poljoprivrednog stanovništva stalno rastao, tako da se povećao od 9,200.000 u 1921 g. na 11,500.000 u 1939 godini.

Usled sporog razvoja celokupne privrede, struktura nacionalnog dohotka se skoro nije ni menjala i izvršila je:

	— u procentima 1923—1925 1938	
Poljoprivreda i šumarstvo	58,1	52,6
Industrija i zanatstvo	20,5	25,7
Ostalo	21,4	21,7
U k u p n o	100,0	100,0

Neznatne promene u strukturi stanovništva i nacionalnog dohotka nisu mogle izazvati nikakve osetnije promene u nivou realnog dohotka. Dohodak po stanovniku uoči Drugog svetskog rata iznosio je oko 115 dolara, što je Jugoslaviju uvrstilo u red najnerazvijenijih zemalja Evrope sa izrazito agrarnom strukturom, izuzimajući severne delove zemlje, u kojima je skoro jedino došlo do prvih ozbiljnjih početaka industriskog razvika.

I spoljna trgovina je nosila pečat zaostalosti privredne strukture zemlje. Dominirajuće mesto u izvozu zauzimalo je drvo, zatim rude i žitarice. U uvozu su sredstva proizvodnje učestvovala sa 39,5%, u čemu su gotovi proizvodi učestvovali sa preko 50%, a sredstva potrošnje sa 60,5%. Jugoslavija je kao izvoznik sirovina i uvoznik finalnih industriskih proizvoda bila u teškoj položaju na međunarodnom tržištu. Tako je od 1930 g. do 1934 g. indeks cena njenih najvažnijih izvoznih proizvoda pao za 35%, dok je istovremeno indeks uvoznih cena pao samo za 7% do 11%.

To, međutim, nije bio jedini oblik eksploatacije Jugoslavije. Veliki udeo stranog kapitala u zemlji bio je još značajniji vid strane eksploatacije, što se ogledalo u stalnom odlivu profita koji je inostrani kapital sticao u zemlji. Koristeći pogodnosti visoke carinske zaštite, strani kapital je sa skromnim početnim sredstvima i bez većih dopunskih investicija izvlačio velike profite iz Jugoslavije.

Prema tome, na kraju perioda između dva rata Jugoslavija je imala i dalje sva obeležja privredno nerazvijene zemlje: nepovoljnu strukturu privrede i stanovništva, sa tek prvim ozbiljnjim začecima industriskog razvika, zaostalu poljoprivredu, iako je ona bila najznačajnija privredna oblast, nisku produktivnost rada, malu sposobnost akumulacije i nizak dohodak po stanovniku. Nizak realni dohodak uslovljavao je i nizak životni standard stanovništva, nerazvijeno unutrašnje tržište, kao i nepovoljnu strukturu spoljne trgovine.

2. Problemi koje je trebalo rešavati privrednim razvojem nove Jugoslavije nisu bili uslovljeni samo takvim stanjem privrede. Tome su se pridružila kako ogromna ratna razaranja proizvodnih kapaciteta i ostalih elemenata nacionalnog bogatstva tako i veliki gubici u stanovništvu.

II. Kretanje privrede i osnovne promene u njenoj strukturi

1. Privredni razvoj Jugoslavije posle Drugog svetskog rata bio je usmeren na savlađivanje nasledene zaostalosti i stvaranje uslova za očuvanje nacionalne nezavisnosti. Da bi se ostvarili ti ciljevi bilo je potrebno sprovesti politiku ubrzane industrijalizacije, naročito u pogledu razvoja bazičnih grana, što je dovelo do bitnih izmena u strukturi privrede.

Ne samo da su se znatno povećale proizvodnja i zaposlenost, i proširili unutrašnje tržište i međunarodna razmena, već su u isto vreme izgrađene i potencijalne snage koje su osigurale dalji privredni uspon. Glavni rezultati tako usmerenog privrednog razvoja su ovi:

1) proširena je energetska i sirovinna baza zemlje. Istovremeno su dalje istraživana prirodna bogatstva koja se mogu ubuduće bolje koristiti i tako poslužiti kao osnova za dalji razvoj.

2) u okviru porasta aktivnog stanovništva naročito je povećan broj radnika, inženjera, tehničara i drugih stručnjaka. Proširena je mreža školskih ustanova u kojima se školuju brojni kadrovi radnika i stručnjaka za proširene potrebe privrede. Brzi razvoj nepoljoprivrednih delatnosti omogućio je dalje poboljšavanje ekonomske strukture aktivnog stanovništva;

3) proširena je proizvodna baza u mašinskoj industriji, brodogradnji, motornoj industriji, elektroindustriji i drugim granama, koje su sada u stanju da u većem stepenu zadovoljavaju potrebe zemlje raznovrsnom opremom, mašinama i uređajima.

4) znatno je proširena akumulativna sposobnost privrede, što zajedno sa proširenim kapacitetima građevinarstva i industrije, koja proizvodi opremu, može da osigura potreban nivo investicija za dalji razvoj, uz istovremeni porast standarda radnih ljudi i ostalih oblika potrošnje u skladu sa porastom nacionalnog dohotka zemlje;

5) prošireno je tržište investicionih i potrošnih dobara u zemlji i ostvareni su uslovi za proširivanje razmene sa inostranstvom;

6) izgradnjom sistema samoupravljanja radnog naroda omogućeno je da se u privredi razvije široka inicijativa privrednih organizacija i samoupravnih organa i da postane značajna pokretačka snaga daljeg privrednog uspona. Na toj osnovi izgrađivao se i sistem planskog rukovođenja privredom, uz delovanje tržišnog mehanizma, koji je osiguravao usmeravanje privrednog razvika, istovremeno omogućavajući široku inicijativu i proces prilagođavanja proizvodnje i tržišnih odnosa opštem planiranom smeru razvika celokupne privrede. Ovaj sistem traži dalje usavršavanje, ali je već sada očigledno, jer je u praksi provereno, da ostvareni principi samoupravljanja radnog naroda, i na njima zasnovan sistem privrednog rukovođenja, pružaju široku društvenu osnovicu za dalji privredni razvoj i razvitak socijalističkih odnosa.

Industrijalizacija zemlje izazvala je brze promene u ekonomskoj strukturi stanovništva. Snažan porast nepoljoprivrednog stanovništva prouzrokovao je, naročito poslednjih godina, brzo povećavanje kupovnih fondova. U odnosu na to zaostajao je porast raspoloživih fondova potrošnih dobara. Tako je na višem nivou razvijenosti došlo do novih neusklađenosti, koje je potrebno u narednom periodu otkloniti. Te se neusklađenosti naročito manifestuju u stagniranju i zaostajanju poljoprivredne proizvodnje i znatnom zaostajanju proizvodnje potrošnih dobara.

To je imalo za posledicu da je obim potrošne robe bio nedovoljan da održava ravnotežu sa stalnim porastom kupovnih fondova, što je izazvalo stalni porast cena. Takvi odnosi na tržištu doveli su do nestabilnosti lične potrošnje gradskog stanovništva, usporavali razvoj racionalne organizacije proizvodnje i prometa i povećanje pro-

duktivnosti rada, stvarali nepovoljnije uslove za brže povećanje razmene sa inostranstvom i za poboljšavanje platnog bilansa. Dosadašnjim privrednim razvitkom stvoreni su, međutim, uslovi za ubrzano otklanjanje ovih teškoća, za ravnomerniji porast celokupne privrede, podizanje životnog standarda i brzo smanjivanje deficita u platnom bilansu.

2. Razvoj privrede u proteklom periodu nije bio ravnomeran. S obzirom na različite uslove i dinamiku razvoja posle izvršene obnove od 1945/47 g., razlikuju se tri karakteristična perioda.

Prvi period, od 1947 g. do 1949 g., karakteriše visok porast proizvodnje, postignut velikim delom boljim korišćenjem raspoloživih i obnovljenih proizvodnih kapaciteta. Porast proizvodnje praćen je intenzivnim angažovanjem radne snage i promenom njene strukture, dok su istovremeno lična potrošnja, kao i svi ostali vidovi potrošnje pokazivali stalni uspon. U ovim godinama došlo je do naglog porasta investicija. Iako je težište investicionih ulaganja bilo na bazičnoj industriji, ipak je ostvareno značajno učešće poljoprivrede i saobraćaja u ukupnim investicijama. Neprivredne investicije, a naročito investicije u stanbenu izgradnju, zauzimaju relativno značajno mesto u ukupnim investicijama. Spoljnotrgovinska razmena u toku prve dve godine raste, ali se već u 1949 g., usled ekonomske blokade, njen obim smanjuje.

Drugi period, od 1950 g. do 1952 g., najteži je u dosadašnjem razvitku, kako zbog posledica ekonomske blokade tako i zbog izuzetno sušnih godina. U ovom periodu sve snage bile su koncentrisane na jačanje odbranbenih snaga zemlje i izgradnju ključnih objekata industrije, pri čemu su strategijski momenti dobili naročiti značaj. Osetno su se smanjila ulaganja u poljoprivredu i društveni standard. Investiciona izgradnja u ovom periodu obuhvatila je podizanje velikog broja krupnih objekata koji zahtevaju dugoročna i skupa ulaganja. Ekonomska blokada stvorila je posebne teškoće na području spoljne trgovine i platnog bilansa i dovela je do radikalne promene spoljnotrgovinske orijentacije. U ovom periodu otpala je mogućnost bilo kakve razmene sa četiri od sedam susednih zemalja, što je prouzrokovalo ne samo gubitak prirodnih tržišta za mnoge izvozne proizvode, već i promenu strukture celokupne spoljnotrgovinske razmene.

U takvim uslovima dolazi do znatnog porasta deficita u trgovinskom i platnom bilansu i do povećanja zaduženja u inostranstvu. Istovremeno dolazi do stagnacije i opadanja ukupne industrijske proizvodnje, a u vezi s tim do nepotpunog korišćenja postojećih kapaciteta, naročito u prerađivačkoj industriji, i do opadanja zaposlenosti. Pored toga, za vreme dve izrazito sušne godine poljoprivredna proizvodnja svedena je na najniži nivo. Jedna od karakteristika ovoga perioda je dalji porast proizvodnje sredstava za proizvodnju potrošnju, a u okviru toga osobito sredstava rada. Istovremeno je došlo do opadanja obima proizvodnje predmeta za ličnu potrošnju, koji je u 1952 g. bio za 14% ispod nivoa ostvarenog 1948. godine. Usled toga smanjena je i lična potrošnja, koja se u 1952 g. nalazila na najnižem nivou u odnosu na protekli period.

U trećem periodu, od 1953 g. do 1956 g., počeo je proces oživljavanja privrede. Posledice ekonomske blokade još uvek su se osećale, naročito u većem zaostajanju poljoprivredne proizvodnje i stanbene izgradnje, u iscrpljivanju rezervi, prvenstveno deviznih, kao i u tome što se dalji privredni razvitak oslanjao na niži nivo proizvodnje i dohotka, sa poremećenom strukturom, što je za jednu privredno nerazvijenu zemlju predstavljalo veliku štetu. U ovom periodu ponovo je snažno porasla industrijska proizvodnja na osnovu novih i boljeg korišćenja postojećih kapaciteta. U vezi s tim povećala se i zaposlenost.

U ovim godinama dolazi do postepenog ispravljanja dotadašnje strukture investicija. U 1956 g. dolazi do znatnijih promena u tom pogledu. Bitno su se izmenili i odnosi između osnovnih i obrtnih fondova. Isto tako, pojavila se tendencija porasta lične potrošnje. Ovome su doprinele i blaže suše u 1954 i 1956 godini, koje nisu kao u ranijim godinama dovele do većeg smanjenja poljo-

privredne proizvodnje. Pored toga, na poboljšanje lične potrošnje uticalo je izvesno jačanje poljoprivrede, naročito u stočarstvu, do koga je došlo posle ukidanja administrativnog sistema i uvođenja novog privrednog sistema. Međutim, neusklađenosti u raspodeli nacionalnog dohotka i disproporcija u privredi ostale su i dalje vrlo snažne. One su se manifestovale naročito u oblasti poljoprivrede i platnog bilansa, čiji se deficit nije smanjio iako je u 1956 g. došlo do znatnog porasta industrijskog izvoza.

U toku ovog perioda, a naročito poslednjih godina, došli su do jačeg izražaja efekti intenzivne investicione izgradnje u porastu proizvodnje i dohotka. Uz istovremene promene u politici raspodele nacionalnog dohotka to je dovelo do povoljnih kretanja privrede. Takvi povoljni rezultati prvenstveno su se pokazali u:

1) trajnom porastu industrijske proizvodnje, koji je praćen odgovarajućim porastom privredne aktivnosti i u ostalim granama privrede;

2) sve izrazitijoj tendenciji porasta produktivnosti rada, naročito u poslednjim godinama;

3) osetnom povećavanju aktivnosti na unapređivanju poljoprivredne proizvodnje i povećavanju ulaganja za razvoj ove oblasti; ovaj je proces potpomognut povećanom proizvodnjom mašina, oruđa, alata, hemijskih sredstava i drugih potrebnih sredstava za poljoprivredu, a zatim i odgovarajućim prilagođavanjem politike cena i kredita;

4) postepenom povećavanju ukupnih investicija pri izvršenim promenama u njihovoj strukturi i raspodeli;

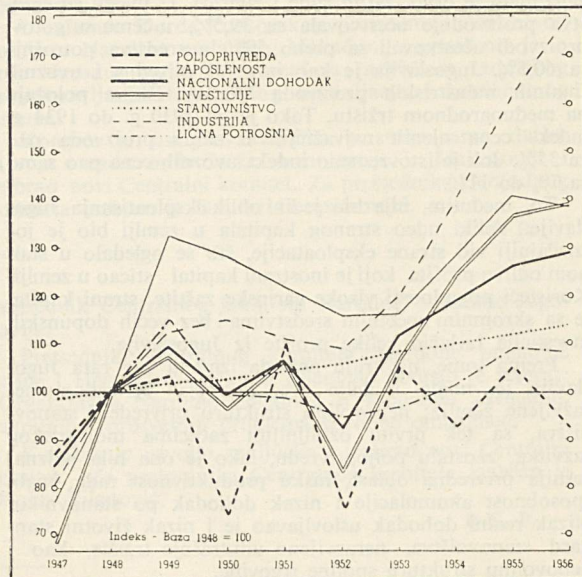
5) ostvarivanju stabilnijih odnosa na tržištu, pri čemu je postignuta veća stabilnost cena industrijske robe, dok je porast cena poljoprivrednih proizvoda znatno usporen. Time su ostvareni uslovi da se, u skladu sa materijalnim mogućnostima, omogući kretanje i porast lične potrošnje i standarda radnih ljudi.

Osnovne karakteristike dosadašnjeg razvoja privrede mogu se, jednim delom, dokumentovati sledećim pregledom:

Kretanje indeksa

Godina	Nac. dohod.	Industr. proizv.	Poljop. proizv.	Invest.	Lična potroš.	Zaposl. osoblje	Stanovništvo
1947	100	100	100	100	—	100	100
1948	119	124	117	146	100	130	101
1949	128	138	120	156	117	171	103
1950	117	142	88	141	97	167	104
1951	127	137	129	156	99	158	106
1952	110	136	87	123	92	149	107
1953	132	151	121	154	94	150	109
1954	141	172	108	180	101	166	111
1955	150	200	123	199	109	182	113
1956	152	220	107	202	108	180	115

OPŠTA PRIVREDNA KRETANJA OD 1947 DO 1956 g. (1948=100)

Prosečni tempo porasta nacionalnog dohotka za celo razdoblje, kao i za pojedine periode bio je sledeći:

— Prosečni godišnji indeksi kretanja obračunati na osnovu cena 1956 godine
1947—56 1948—56 1947—49 1950—52 1953—56

Nacionalni dohodak	104,1	104,8	108,0	95,1	108,4
--------------------	-------	-------	-------	------	-------

Da bi se mogla dati realnija ocena postignutih rezultata u periodu 1952—1956 g., potrebno je posebno prikazati kakav bi bio porast nacionalnog dohotka ako bi u 1952 i 1956 g. bila postignuta prosečna poljoprivredna proizvodnja:

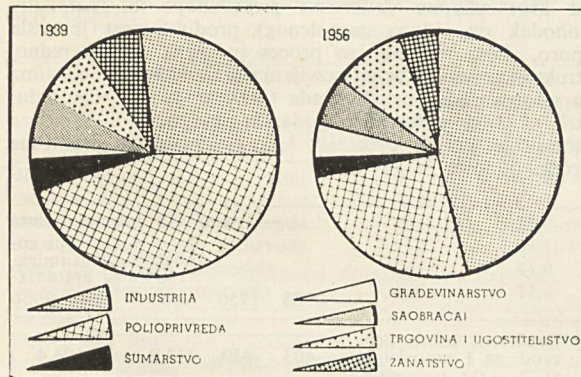
— Prosečni godišnji indeksi kretanja 1953—1956 obračunati na osnovu cena 1956 godine

Nacionalni dohodak (ostvarena poljoprivredna proizvodnja u 1952 i 1956 godini)	108,4
Nacionalni dohodak (prosek poljoprivredne proizvodnje 1951—55 u 1952 i 1956 godini)	106,4

3. Kao rezultat privrednog razvoja, naročito brzog tempa razvoja industrije i investicione izgradnje, nastale su bitne promene u strukturi privrede, što pokazuju i sledeće promene u strukturi nacionalnog dohotka:

	1939	— U cenama 1956 godine	1949	1952	1956
Privreda ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Industrija	26,8	35,6	40,6	45,6	45,6
Poljoprivreda	44,3	34,3	28,3	25,7	25,7
Šumarstvo	4,6	6,2	4,4	2,6	2,6
Građevinarstvo	2,5	8,4	7,8	4,8	4,8
Saobraćaj	6,6	5,2	6,0	6,3	6,3
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	8,1	6,7	7,2	9,7	9,7
Zanatstvo	7,1	3,6	5,7	5,3	5,3

STRUKTURA PRIVREDE U 1939 I 1956 g.

Promene u strukturi privrede rezultat su sledećeg kretanja dohotka pojedinih oblasti:

	— U cenama 1956 godine	— Iznosi u milijardama dinara	Prosečni godišnji indeksi kretanja	1947	1956	1947	1948—1956
Privreda ukupno	968	1.473	152,2	104,8			
Industrija	320	673	210,3	108,6			
Poljoprivreda	357	379	106,2	100,7			
Šumarstvo	47	37	78,7	97,4			
Građevinarstvo	97	70	72,2	96,4			
Saobraćaj	37	93	251,4	110,8			
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	69	144	208,7	108,5			
Zanatstvo	41	77	187,8	107,3			

Prikazana kretanja ukazuju na snažan porast ukupne proizvodnje, ali i na neusklađenosti do kojih je pritom došlo. Vanredno je visok porast industrije i saobraćaja, što je rezultat sprovođenja politike industrijalizacije zemlje.

Ovaj je porast bio praćen istovremenim stagniranjem odnosno sniženjem poljoprivredne proizvodnje, koje u odnosu na predratni desetogodišnji prosek iznosi 8%. Prema tome, osnovne promene u strukturi proizvodnje, promene odnosa industrijske i poljoprivredne proizvodnje, nisu samo rezultat snažnog porasta industrijske proizvodnje nego i istovremenog opadanja poljoprivrede.

U šumarstvu se posle intenzivne eksploatacije šumskog fonda, koja je osobito u periodu blokade znatno premašila priraštaj i realne mogućnosti seče šuma, sprovodi postepeno ograničavanje seče, tako da se proizvodnja snižava na nivo koji obezbeđuje lagano poboljšavanje stanja šuma. Međutim, šumsko bogatstvo se još uvek ne koristi dovoljno intenzivno i racionalno zbog slabe tehničke opremljenosti, a naročito zbog nedovoljnih komunikacija.

Za građevinarstvo bila je karakteristična niska tehnička opremljenost i, u vezi s tim, ekstenzivno zapošljavanje radne snage, niska produktivnost rada, spora i skupa izgrađnja.

Razvitak saobraćaja je više rezultat boljeg i intenzivnijeg korišćenja postojećih kapaciteta, nego njihovog proširenja. Sve grane, sem rečnog saobraćaja, premašile su predratni nivo prevoza.

Nedovoljna tehnička opremljenost trgovine i niz organizacionih slabosti znatno su doprineli poskupljivanju troškova trgovine. U turizmu su se nedovoljno koristile mogućnosti za dalje poboljšavanje nerobnih stavki platnog bilansa.

U zanatstvu se nedovoljno brzim tempom razvijalo uslužno zanatstvo u gradovima, a naročito je zaostajalo građevinsko zanatstvo, što je dovelo do znatnog poskupljivanja troškova građenja, naročito u stanbenoj izgradnji.

4. U razvoju celokupne proizvodnje, posebno u razvoju industrije i građevinarstva, naročita pažnja je posvećena porastu proizvodnje sredstava rada i sirovina. I pored krupnih rezultata postignutih u industriji, zaostajanje poljoprivredne proizvodnje nije omogućavalo da se taj porast kreće u skladu s potrebama i u zadovoljavajućoj strukturi kako u pogledu snabdevanja industrije potrebnim sirovinama tako i u pogledu proizvodnje dovoljnih količina prehrambenih artikala i robe namenjene izvozu. U periodu 1951—1956 g.¹ proizvodnja po pojedinim kategorijama namene kretala se sledećim tempom:

	— U cenama 1956 godine	— Iznosi u milijardama dinara	Indeksi 1956	Prosečni godišnji indeksi kretanja 1952—1956
	1951	1956	1957	1952—1956
Društveni bruto proizvod				
— ukupno	2.630	3.338	126,9	104,9
Sredstva proizvodnje	1.634	2.133	130,5	105,5
— sredstva rada	284	375	132,0	105,7
— predmeti rada	1.350	1.758	130,2	105,4
Sredstva potrošnje	996	1.205	121,0	103,9

Struktura proizvodnje po namenama u osnovi se izmenila već do 1951 godine. Porast industrijske proizvodnje opreme i reprodukcijonog materijala i snažan porast građevinarstva u oblasti kapitalne izgradnje doveli su do promene u odnosima između proizvodnje sredstava za proizvodnju i proizvodnje sredstava za potrošnju. Promene do kojih je već tada došlo, a koje su se nastavile u periodu od 1951 g. do 1956 g., počele su kvalitetno da menjaju privrednu strukturu zemlje. One predstavljaju ostvarivanje materijalne i tehničke baze na kojoj se može zasnivati brži i ravnomerniji dalji razvitak privrede. Međutim, proizvodnja sredstava za potrošnju nije se razvijala tempom koji su zahtevale povećane potrebe stanovništva, nagli porast broja zaposlenih u gradovima i, u vezi s tim, porast

¹ Za ranije godine nedostaju odgovarajući podaci za privredu ukupno.

kupovne moći. Dok se situacija kod proizvodnje industrijske robe postepeno poboljšavala, a u poslednjim godinama je počela brže da raste i proizvodnja za široku potrošnju, kod poljoprivredne proizvodnje situacija se nije popravljala.

Uticaoj industrijske i poljoprivredne proizvodnje na ukupna kretanja proizvodnje po pojedinim namenskim kategorijama može se dokumentovati sledećim pregledom:

	1939	1947	1956
Industrijska proizvodnja	100,0	121,0	266,0
— oprema	100,0	241,0	971,0
— reprodukcioni materijal	100,0	113,0	255,0
Proizvodi lične potrošnje	100,0	130,0	230,0
Poljoprivredna proizvodnja*	100,0	87,0	91,7

* Kod poljoprivrede je za predratni period uzet prosek 1930/1939, a za posleratni uzeta je 1947 g. i prosek 1947/1956 godine.

III. Kretanje stanovništva, zaposlenosti i produktivnosti rada

1. Porast stanovništva bio je u posleratnom periodu vrlo brz, tako da je broj stanovnika, i pored ogromnih ratnih gubitaka, povećan za 1,6 milion u odnosu na predratno stanje:

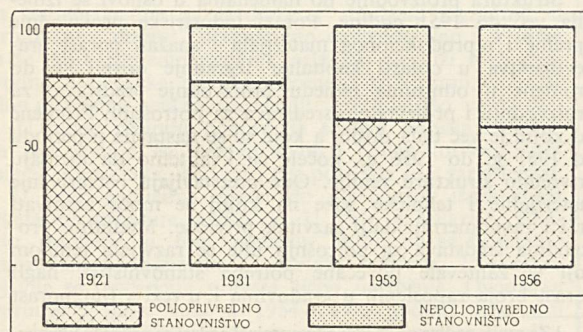
Godina	Stanovništvo (u hiljadama)	Indeks 1939 = 100
1921	12.587	77,3
1931	14.584	89,6
1939	16.277	100,0
1947	15.679	96,3
1950	16.346	100,4
1953	17.053	104,8
1956	17.886	109,9

Prema tome, godišnji priraštaj iznosio je između 220 i 310 hiljada lica. Visoka stopa priraštaja stanovništva, od oko 1,6% godišnje, postavila je velike zahteve za porast proizvodnje za ličnu potrošnju i povećanje zaposlenosti.

Brz privredni razvitak i s tim povezani porast broja zaposlenih van poljoprivrede, doveo je ne samo do apsorbovanja celokupnog porasta aktivnog stanovništva već i do priliva velikog broja poljoprivrednog stanovništva u druge delatnosti, tako da je ukupan broj poljoprivrednog stanovništva znatno smanjen u odnosu na predratno stanje. Usled toga se izmenila i ekonomska struktura stanovništva:

Godina	Poljoprivredno	Ostalo
1921	78,9	21,1
1931	76,6	23,4
1953	61,0	39,0
1956	58,1	41,9

EKONOMSKA STRUKTURA STANOVNIŠTVA

2. Promene u ekonomskoj strukturi stanovništva nastale su kao rezultat velikog prelaska radne snage iz poljoprivrede u nepoljoprivredne delatnosti. Brz razvitak privrede investicione izgradnje znatno su ubrzali porast zaposlenosti van poljoprivrede i izvlačenje radne snage iz poljoprivrede. Od 1946 do 1955 g. gotovo se upetostručio broj zaposlenog osoblja u nepoljoprivrednim delatnostima, odnosno porastao je od oko 400.000 na preko 1.900.000 ili za oko 1,5 milion. U istom periodu broj aktivnog stanovništva porastao je za oko jedan milion, što znači da su nepoljoprivredne delatnosti apsorbovale ne samo celokupno povećanje aktivnog stanovništva, već i oko 500.000 poljoprivrednog stanovništva, koje se s tim u vezi i smanjilo. Kretanje broja zaposlenih nije bilo ravnomerno, već je bilo podređeno sličnim uticajima kao i celokupna privreda.

Godina	Ukupan broj (u hiljadama)	Godišnji porast	Indeks 1945 = 100
1945	416	—	100
1946	652	+235	157
1947	1.054	+403	250
1948	1.371	+317	330
1949	1.798	+426	430
1950	1.756	— 42	420
1951	1.664	—111	395
1952	1.566	— 78	375
1953	1.577	+ 12	380
1954	1.747	+170	415
1955	1.917	+170	461
1956	1.894	— 23	455

Nagli porast broja zaposlenih do 1949 godine zaustavljen je u periodu ekonomske blokade, kad dolazi do znatnog sniženja. Nivo broja zaposlenih lica 1949 godine premašen je tek 1955 godine, kad je dostignut i najviši nivo ukupne zaposlenosti u proteklom periodu. U 1956 g. zabeležen je lagan pad. Oscilacije broja zaposlenih bile su snažne, naročito u građevinarstvu, industriji građevinskog materijala i eksploataciji šuma.

3. Posmatrana u razmerama celokupne privrede (merena kroz ukupnu društvenu proizvodnju ili nacionalni dohodak na jednog zaposlenog), produktivnost je rasla sporo, iako se razvijao proces promena u privrednoj strukturi u pravcu bržeg razvijanja proizvodnje u oblastima sa višom produktivnošću rada (brži tempo razvitka industrije). Zbog nedostatka podataka moguće je samo za ograničeni period prikazati kretanje prosečne društvene produktivnosti rada:

	— Iznosi u hiljadama dinara			
	Indeksi 1956		Prosečni godišnji indeks kretanja 1954—1956	
	1953	1956	1953	1954—1956
Društveni bruto proizvod na 1 zaposlenog*	403	459	113,9	104,4
Nacionalni dohodak na 1 zaposlenog	186	202	108,6	102,8

* U zaposlene uključeno je i aktivno stanovništvo u poljoprivredi.

U industriji, građevinarstvu i saobraćaju porast produktivnosti rada kretao se ovako:

	1953	1956	Prosečni godišnji indeks kretanja 1954—1956
Industrija	100,0	105,0	101,7
Građevinarstvo	100,0	96,6	98,8
Saobraćaj	100,0	109,6	103,1

Jedan od osnovnih razloga niske produktivnosti rada i njenog malog porasta je slaba tehnička opremljenost rada. Na savremenom tehničkom nivou nalaze se samo

posle rata izgrađeni ili modernizovani kapaciteti. Međutim, niz drugih faktora učinio je da ni postojeći tehnički uslovi nisu bili u dovoljnoj meri korišćeni. Neki od ovih faktora su nedovoljno korišćenje kapaciteta, nadovoljno tehničko obrazovanje radne snage i nedostatak inženjersko-tehničkog i ekonomskog kadra. Nedovoljno zainteresovanost radnika za porast produktivnosti prouzrokovali su: relativno niske plate, mali raspon između plata kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika, kao i znatna kolebanja na tržištu. Tu se može uključiti i sistem nagrađivanja, koji je povezan sa celokupnim sistemom raspodele ukupnog prihoda privrednih organizacija. I, najzad, na produktivnost rada nepovoljno su uticali nedostatak električne energije i slaba snabdevenost sirovinama.

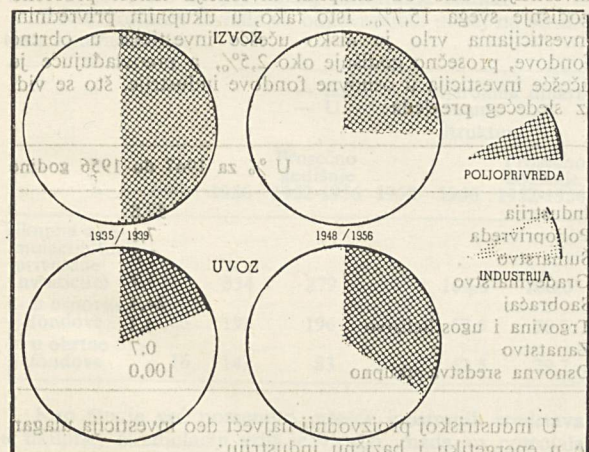
Navedeni faktori ukazuju istovremeno da postoje, na bazi sadašnje tehničke strukture, značajne mogućnosti za povećavanje produktivnosti rada, uz stvaranje potrebnih uslova za njihovo punije korišćenje.

IV. Ekonomski odnosi sa inostranstvom

1. I pored toga što je ostvaren relativno visok uspon industrijske proizvodnje, njeni efekti nisu došli do izražaja na platni bilans u ovom periodu. Industrijski izvoz bio je u stanju da pokrije jedino uvozne potrebe industrije, ali ne i ukupan uvoz industrijskih proizvoda i spoljnotrgovinsku pasivu poljoprivrede. Strukturu našeg izvoza još uvek karakteriše znatan udeo sirovina i proizvoda primarne prerade. U celom posleratnom razdoblju pojavljuje se znatan deficit u našim trgovinskim odnosima sa inostranstvom. Uzroci prvenstveno leže u zaostajanju poljoprivrede, u nedovoljnoj orijentaciji industrijske proizvodnje na uravnoteženje uvoza i izvoza, kao i u velikom uticaju spoljnotržišnih faktora, naročito ekonomske blokade između 1948 i 1953 godine.

2. Ukupan izvoz u periodu od 1948 do 1956 g. bio je za oko 21% ispod obima izvoza u periodu od 1935 do 1939 godine. Izvoz poljoprivrednih proizvoda smanjen je za oko 47%. Gotovo potpuno je otpao izvoz žitarica, dok je znatno smanjen izvoz stoke. Izvesno povećanje izvoza stoke do koga je došlo poslednjih godina usled porasta stočnog fonda, bilo je praćeno istovremenim opadanjem izvoza kukuruza. S druge strane, uvoz je veći za oko 32%.

	1935—1939	1948—1956
Ukupni izvoz	88,1	69,8
Ukupni uvoz	80,6	106,5
Izvoz poljoprivrednih proizvoda	47,6	25,0
Uvoz poljoprivrednih proizvoda	15,5	34,1
Izvoz industrijskih proizvoda	40,5	44,8
Uvoz industrijskih proizvoda	65,1	72,4

Pored tradicionalnih izvoznih grana, kao što su obojena metalurgija, drvna i prehranbena industrija, poslednjih godina povećan je izvoz proizvoda metalne i elektroindustrije, hemijske industrije, crne metalurgije, brodogradnje, kao i drugih grana prerađivačke industrije.

3. Osnovni problem platnog bilansa je, naročito od 1952 g., veliki uvoz prehranbenih proizvoda. Njegovo učešće (u %) u ukupnom uvozu je sledeće:

Učešće u % na bazi tekućih cena	1952	1953	1954	1955	1956
	21,0	28,1	22,3	25,6	29,1

U kojoj je meri uvoz prehranbenih proizvoda opterećivao bilans plaćanja, vidi se iz poređenja deficita trgovinskog bilansa i toga uvoza. Ako se deficit trgovinskog bilansa u istoj godini uzme kao 100 onda je odnos uvoza prehranbenih proizvoda prema deficitu bio sledeći:

Učešće u % na bazi tekućih cena	1947	1951	1952	1953	1954	1955	1956
	109,0	141,3	147,0	110,1	105,1	110,1	113,4

Pritom je na uvoz žitarica u periodu od 1952 do 1956 g. dolazilo preko četiri petine ukupne vrednosti uvezenih prehranbenih proizvoda.

4. Ubrzani privredni razvoj izazvao je veliki porast uvoza opreme, tako da je njegovo učešće poraslo od 17,7% od ukupnog uvoza 1939 g. na 21,3% od ukupnog uvoza u periodu od 1952 do 1956 godine.

U 1956 g. u odnosu na 1939 g. uvoz reprodukcionog materijala (sa materijalom za investiciono održavanje) porastao je za 40,8%. Porast proizvodnje opreme i reprodukcionog materijala uticao je na postepeni porast uvoza sirovina. Pored toga, veći porast industrijske proizvodnje za široku potrošnju poslednjih godina doveo je, naročito u 1955 i 1956 g., do znatnijeg porasta uvoza sirovina, koji je bio u znatnoj meri zbog zaostajanja poljoprivredne proizvodnje samo delimično ublažen povećanom domaćom proizvodnjom reprodukcionog materijala za proizvodnju predmeta lične potrošnje.

5. Za razliku od robne razmene, nerobno poslovanje se znatno povoljnije kretalo. Višak prihoda nad rashodima imao je stalnu tendenciju porasta. Pozitivni saldo iznosio je 1952 g. svega 6,4 milijardi dinara, a 1956 g. 16,5 milijardi.

Najveći deo ovih prihoda ostvario se u pomorskom i železničkom saobraćaju i turizmu.

6. Na osnovu prikazanih odnosa između izvoza i uvoza roba i usluga formirao se u čitavom posleratnom periodu visok deficit platnog bilansa sa stalnom tendencijom porasta:

U milijardama dinara po zvaničnom kursu	1947—1951	1952—1956
— tekuce cene	18,9	13,0
Prosek	18,7	12,1

Tekući deficit bez uvoza opreme iz inostranih sredstava 44,9
Uvoz opreme iz inostranih sredstava 12,4
Ukupni deficit 45,1 57,3

Najvažniji izvor finansiranja deficita, naročito u poslednjem periodu, bila su sredstva koja se ne vraćaju ili sredstva data pod povoljnim kreditnim uslovima. U znatnoj meri korišćena i kreditna sredstva. Korišćenje ovih sredstava uslovljavalo je relativno visok nivo otplata obaveza i porast zaduženja prema inostranstvu.

Devizna struktura korišćenih vanrednih sredstava bila je povoljna. Pretežan deo činjavale su konvertibilne

i čvrste klirinške devize, što je omogućavalo da se obezbedi potrebna struktura uvoza. Veliko učešće dolar-skih sredstava omogućavalo je uvoz potrebnih količina hrane i nekih veoma važnih sirovina.

U periodu ekonomske blokade utrošen je veliki deo deviznih rezervi, tako da je njihovo obnavljanje i povećavanje, pored potrebe postepenog smanjivanja deficita u platnom bilansu, jedan od važnih zadataka koji treba rešavati u narednom periodu.

7. I pored prikazanih teškoća na području platnog bilansa, obim spoljnotrgovinske razmene je poslednjih godina stalno rastao, što pokazuje sledeći pregled kretanja društvenog bruto proizvoda, izvoza i uvoza za privredu ukupno:

	— Stalne unutrašnje cene 1956 godine — U milijardama dinara		Prosečni go- dišnji indek- si kretanja	
	1952	1956	1952	1953—1956
Društveni bruto proizvod	2.364	3.338	141,2	109,0
Uvoz roba i usluga	249	366	147,0	110,1
Izvoz roba i usluga	223	369	165,5	113,4

V. Promene u strukturi raspodele i kretanje potrošnje

1. U okviru prikazanog kretanja materijalne proizvodnje, promene u njenoj strukturi i razmene sa inostranstvom formirala se osnovna raspodela ukupno raspoloživih sredstava (društveni bruto proizvod posle razmene sa inostranstvom²):

	— U cenama 1956 godine	
	1952	1956
Ukupno raspoloživa sredstva*	100,0	100,0
Potrošnja predmeta rada	47,0	49,7
Sredstva za održavanje i zamenu sredstava rada (amortizacija)	4,8	5,6
Neto raspoloživa sredstva	48,2	44,7

* Nedostatak podataka onemogućuje da se takva struktura posmatra u periodu pre 1952 g., tako da ostaje mogućnost da se samo prikaže struktura raspodele i promene koje nisu bile značajnije od 1952 do 1956 godine.

U istom razdoblju došlo je do sledećih promena u strukturi neto raspoloživih sredstava:

	— U tekućim cenama Godišnji prosek		
	1952	1956	1952—1956
Neto raspoloživa sredstva	100,0	100,0	100,0
Akumulacija (neto privredne investicije)*	18,7	22,1	22,5
Lična potrošnja i društveni standard	62,4	64,9	62,4
Državni organi i narodna odbrana	18,9	13,0	15,1

* Za period 1952—1955 g. iskazane su neto društvene investicije.

Prema tome, promene u raspodeli neto raspoloživih sredstava, koja je bila rezultat određene politike raspodele, bile su značajnije. Karakteristično je povećanje učešća akumulacije (neto privrednih investicija), smanjenje učešća potrošnje državne uprave i narodne odbrane, nepostojanje rezervi, dok se učešće lične potrošnje i društvenog standarda menjalo prema prikazanoj raspodeli ostalih kategorija potrošnje.

Osnovne kategorije potrošnje su se u proteklom periodu kretale ovako:

² Društveni bruto proizvod, posle izvršene razmene sa inostranstvom i izdvajanja sredstava za otplatu obaveza i pokrivanja razlika između uvoznog i izvoznog kursa. Takođe su sadržane i utrošene zalihe.

	— Iznosi u milijardama dinara		Prosečni go- dišnji indek- si kretanja	
	1952*	1956	1952	1953—1956
Ukupno raspoloživa sredstva	2.504	3.374	134,7	107,7
Potrošnja predmeta rada	1.164	1.677	144,1	109,5
Bruto privredne investicije	340	522	153,5	111,3
Lična potrošnja	708	848	119,8	104,6
Društveni standard	68	131	192,6	117,8
— tekuća potrošnja	32	47	146,9	110,1
— investicije	36	84	233,3	123,6
Državni organi i narodna odbrana	224	196	87,5	96,7

* Prilikom analize ovih kretanja treba imati u vidu činjenicu da je uzeta za bazu 1952 g., u kojoj su i proizvodnja i potrošnja bile ispod jedne normalne godine, uglavnom zbog veoma niskog prinosa u poljoprivredi.

2. U prikazanom razdoblju su relativno velika sredstva odvajana za privredne investicije, što se vidi iz učešća amortizacije i neto investicija u ukupnim odnosno neto raspoloživim sredstvima. Ukupne privredne investicije bile su vrlo visoke. Najviši nivo su dostigle u apsolutnom i relativnom pogledu u periodu između 1953 i 1955 godine. Njihovo je kretanje bilo stalno brže od kretanja proizvodnje i dohotka, što pokazuje sledeći pregled:

Godina	Privredne investicije	Neprivredne investicije	Nacionalni dohodak
1947	100,0	100,0	100,0
1948	152,0	141,0	118,7
1949	162,0	174,0	128,2
1950	155,0	149,0	117,0
1951	179,0	103,0	127,3
1952	155,0	52,0	110,1
1953	184,0	83,0	132,2
1954	196,0	132,0	141,4
1955	224,0	133,0	150,2
1956	226,0	128,0	152,2

Karakteristično je da je nivo privrednih investicija čak i u periodu blokade, kad dolazi do velikog opadanja nacionalnog dohotka, bio relativno stabilan i visok, dok su neprivredne investicije znatno smanjene, pa ni krajem proteklog razdoblja nisu dostigle nivo na kome su bile 1948 godine.

Za strukturu ukupnih investicija u razdoblju od 1947 do 1956 g. karakteristično je nisko učešće neprivrednih investicija. Ono od ukupnih investicija iznosi prosečno godišnje svega 15,7%. Isto tako, u ukupnim privrednim investicijama vrlo je nisko učešće investicija u obrtnu fondove, prosečno godišnje oko 2,5%, a prevladavajuće je učešće investicija u osnovne fondove industrije, što se vidi iz sledećeg pregleda:

U % za 1947 do 1956 godine	
Industrija	58,8
Poljoprivreda	7,1
Šumarstvo	2,0
Građevinarstvo	3,7
Saobraćaj	24,4
Trgovina i ugostiteljstvo	4,3
Zanatstvo	0,7
Osnovna sredstva ukupno	100,0

U industriskoj proizvodnji najveći deo investicija ulagan je u energetiku i bazičnu industriju:

Struktura investicija u osnovne fondove u industriji za 1947 do 1956 godine u %

Energetika	30,7
Bazična industrija	51,4
Prerađivačka industrija	17,9
Industrija ukupno	100,0

Ovakav obim i struktura investicione izgradnje mogli bi se ostvariti samo na račun vrlo visokog učešća inostranih sredstava, jednim delom na račun nepotpunog održavanja i zamene neprivrednih fondova i fondova nekih grana prerađivačke industrije i saobraćaja, zatim na račun, s obzirom na niske investicije u obrtne fondove, nedovoljnog korišćenja kapaciteta naročito u granama lake industrije, i vrlo niskog investiranja u poljoprivredu, što je uticalo na nisku proizvodnju sredstava za široku potrošnju.

Struktura investicija u osnovne fondove od 1953 godine postepeno se menja u korist drugih oblasti, naročito u korist poljoprivrede. U 1956 g. dolazi i do apsolutnog sniženja investicija u osnovne fondove u odnosu na 1955 godinu. Međutim, ukupne privredne investicije u osnovne i obrtne fondove i dalje rastu, sa izuzetkom 1956 g., kad su bile u neznatnom porastu odnosno kada su stagnirale. Sledeći pregled pokazuje ukupan porast investicija u osnovne i obrtne fondove u razdoblju od 1952 do 1956 g. i promene u njihovoj strukturi:

	— Iznosi u milijardama dinara		— U cenama 1956 godine		Struktura	
	1952		1956		Prosečno godišnje 1952—1956	
	1952	1956	1952	1956	1952	1956
Ukupne privredne investicije	340	522	452	100,0	100,0	100,0
— u osnovne fondove	319	380	360	93,8	72,8	79,7
— u obrtne fondove	21	142	92	6,2	27,2	20,3

Postepeno menjanje odnosa između investicija u osnovne i obrtne fondove vršilo se od 1953 do 1956 godine. Do izrazitih skokova došlo je u 1954 i 1955 g., kada su pušteni u pogon novi kapaciteti i kada se povećalo korišćenje kapaciteta u granama lake industrije, kao rezultat ukupnog porasta zaposlenosti i kupovnih fondova. Odnosi koji su se u vezi s takvom strukturom investicija formirali u 1956 g. između osnovnih fondova i obrtnih fondova, kao i obrtnih fondova i proizvodnje, bili su uglavnom, posmatrano u celini, zadovoljavajući. Međutim, u pojedinim područjima još uvek je bila nedovoljna snabdevenost obrtnim fondovima ili je došlo do prevelikog formiranja zaliha.

Takve promene izvršile su odgovarajući uticaj na strukturu akumulacije:

	— Iznosi u milijardama dinara		— U tekućim cenama		Struktura	
	1952		1956		Prosečno godišnje 1952—1956	
	1952	1956	1952	1956	1952	1956
Ukupna akumulacija (neto privredne investicije)	181	334	279	100,0	100,0	100,0
— u osnovne fondove	165	192	196	91,1	57,5	70,3
— u obrtne fondove	16	142	83	8,9	42,5	29,7

Kao što je već pomenuto, učešće inostranih sredstava u ukupnoj akumulaciji vrlo je visoko, mada su postojale tendencije opadanja tog učešća krajem proteklog razdoblja.

Struktura investicionih ulaganja, a naročito struktura ulaganja u industriju uslovljavala je dugoročnije investicije, tako da su neto investiciona ulaganja u osnovne fondove bila znatno veća od povećanja vrednosti osnovnih fondova sve do 1954 g., dok se u docnijim godinama taj odnos menja, tako da se brže povećava vrednost osnovnih fondova od neto investicija u osnovne fondove, s tim što još ostaju znatna neaktivirana sredstva krajem 1956 godine. To se može ilustrovati sledećim pregledom odnosa između stvarne i novčane akumulacije u 1953 i 1956 godini:

	— Iznosi u milijardama dinara	
	1953	1956
Stvarna akumulacija (povećanje vrednosti osnovnih fondova)	59	239
Novčana akumulacija (neto privredne investicije u osnovne fondove)	210	192

U vezi s tim, kretanje osnovnih i obrtnih fondova i promene u njihovim odnosima bili su sledeći:

	— Iznosi u milijardama dinara		— U tekućim cenama		Prosečni godišnji indeksi kretanja		Struktura	
	1952*		1956*		1952		1952	1956
	1952	1956	1952	1956	1952	1956	1952	1956
Osnovni fondovi	3,383	3,986	117,8	104,2	86,0	80,2		
Obrtni fondovi	553	985	178,1	115,5	14,0	19,8		
Fondovi ukupno	3,936	4,971	126,3	106,0	100,0	100,0		

* Iskazano krajem godine.

Može se zaključiti da su se odnosi u strukturi investicija znatno popravili krajem proteklog razdoblja, iako je učešće neprivrednih investicija još uvek nisko. Naročito su povoljne promene odnosa investicija u osnovne i obrtne fondove, što omogućava bolje korišćenje kapaciteta. Nivo razvika proizvodnih snaga u industriji, neaktivirane investicije, koje su pri završetku, uložena investiciona sredstva koja će se skoro aktivirati i mogućnosti boljeg korišćenja kapaciteta (u industriji su krajem proteklog razdoblja kapaciteti korišćeni sa oko 77%) — predstavljaju osnovu za znatniju promenu strukture investicija u budućem razdoblju u korist poljoprivrede i drugih delatnosti, a da se ipak osigura brzi tempo porasta celokupne privrede.

3. Lična potrošnja u proteklom razdoblju je pokazivala znake stagnacije i laganog opadanja, što se vidi iz sledećeg pregleda:

Godina	Fond lične potrošnje	
	Ukupno	Po glavi stanovnika
1948	100,0	100,0
1949	106,8	105,3
1950	97,0	94,8
1951	99,0	95,5
1952	92,2	88,0
1953	94,2	87,6
1954	101,4	92,9
1955	108,7	97,5
1956	107,7	94,9

Pregled pokazuje da je posle porasta lične potrošnje u 1948 g. došlo do njenog većeg opadanja u periodu blo-

kade. Posle toga došlo je do laganog porasta; sa izuzetkom 1956. godine. Za razliku od prethodnog perioda poboljšanje kvaliteta i asortimana predmeta lične potrošnje imalo je većeg uticaja i dejstvovalo je povoljno na ličnu potrošnju. Sledeći pregled pokazuje promene nivoa lične potrošnje u periodu 1952—1956. godine:

	Indeksi		Indeks kretanja	
	1952	1956	1952	1953-1956
Lična potrošnja — ukupno (u miliardama)	708	848	119,7	104,6
Na jednog stanov- nika (u dinarima)	42.350	47.411	112,0	102,9

Društvene promene posle rata omogućile su radikalne izmene u raspodeli potrošnje na pojedine kategorije stanovništva. Osetno se poboljšao standard pojedinih kategorija radnika, kao i sitnih i srednjih seljaka — na račun imućnijih kategorija. Bitno su se izmenili i uslovi ishrane pasivnih krajeva. Međutim, posle 1953 g. došlo je do znatnih oscilacija i promena u odnosima potrošnje gradskog i seoskog stanovništva — u korist seoskog. To je bilo prouzrokovano već pomenutim činjenicama nedovoljnog porasta proizvodnje poljoprivrednih proizvoda, što je izazvalo veće skokove cena prehranbenih proizvoda.

U strukturi lične potrošnje nije došlo do osetnijih promena, te je nju i dalje karakterisalo visoko učešće hrane i nisko učešće industrijske robe i usluga.

Povoljnije je ukupno kretanje lične potrošnje i društvenog standarda, pre svega, usled porasta stanbeno-komunalne izgradnje:

	Indeksi		Indeks kretanja	
	1952	1956	1952	1953-1956
Lična potrošnja	708	848	119,8	104,6
Društveni standard	68	131	192,6	117,8
Tekuća potrošnja	32	47	146,9	110,1
Investicije	36	84	233,3	123,6
Ukupno	776	979	126,2	106,0

I pored uspeha postignutih poslednjih godina, zbog nedovoljne stanbene izgradnje u ranijem periodu i velikog porasta stanovništva u gradovima — koji iznosi prosečno godišnje oko 3,6% — uslovi stanovanja gradskog stanovništva nisu bili zadovoljavajući. Nedovoljan razvoj komunalnih službi i stanje drugih delatnosti društvenog standarda takođe su nepovoljno uticali na uslove života gradskog stanovništva.

U formiranju ličnog dohotka, socijalna davanja su imala visoko učešće — oko 30% od ukupnog ličnog dohotka. Visina i raznovrsnost ovih davanja uticale su da se lični dohodak stanovništva dobrim delom formira nezavisno od njegovog radnog efekta. Prpratnu pojavu niske lične potrošnje, odnosno niskog ličnog dohotka, pretstavlja i znatna ujednačenost prihoda stanovništva. Posle rata znatno su se smanjili rasponi u platama. Plate nekvalifikovanih radnika bile su pre rata za oko 50% niže od plata kvalifikovanih radnika, dok su posle rata samo za 30% niže. Izjednačavanju plata još više je doprineo dečji dodatak, koji kod nekvalifikovanih radnika sa dvoje dece čini preko 80% plate.

4. Potrošnja državnih organa i narodne odbrane znatno je učestvovala u raspodeli raspoloživih sredstava. Učešće je bilo naročito veliko u periodu blokade, dok od 1952 g. pokazuje tendenciju stalnog opadanja:

— U tekućim cenama
1952 1956

Državni organi i narodna odbrana:

— u nacionalnom dohotku	20,7	13,3
— u neto raspoloživim sredstvima	18,9	13,0

Ova se potrošnja odnosi na ukupnu potrošnju državnih organa i narodne odbrane. Potrošnja narodne odbrane takođe se smanjivala brzim tempom.

U tekućim cenama
Prosek
1952 1956 1952-1956

Rashodi narodne odbrane
(u milijardama) 183 | 162 |

Procenat učešća rashoda za narodnu odbranu:			
— u nacionalnom dohotku	20,7	11,0	14,1
— u neto raspoloživim sredstvima	18,9	10,7	13,6

VI. Odnosi na tržištu i kretanje cena

1. Prelazak na slobodno tržište izvršen je u vrlo nepovoljnim uslovima: neposredno posle blokade, pri niskom nivou proizvodnje i dohotka, nepovoljnoj privrednoj strukturi i nepostojanju dovoljnih zaliha i rezervi. Stoga je taj prelazak bio u prvo vreme praćen ozbiljnim restrikcijama u potrošnji. Prelazak na slobodno tržište značio je, ustvari, raskid sa starim administrativnim sistemom privredovanja i prelazak na novi privredni sistem, u čijoj osnovi leži radničko i društveno samoupravljanje. To je zahtevalo bitne promene i u finansijsko-monetarnom sistemu, što se sa svoje strane odrazilo na tržištu i formiranju odnosa na njemu.

Prelazne godine u formiranju tržišta su, prema tome, karakteristične po sužavanju materijalne baze u odnosu na administrativni period, i po uvođenju čitavog niza novih instrumenata nužnih za regulisanje odnosa na tržištu.

2. Usled ranije prikazanih promena u strukturi proizvodnje, obinju i strukturi investicionih ulaganja, zatim usled puštanja u pogon novih kapaciteta i velikog porasta ukupnog broja zaposlenih, na svim područjima tržišta došlo je do porasta kupovnih fondova, bržeg od porasta odgovarajućih robnih fondova:

	Indeksi		Prosečni godišnji indeks kretanja	
	1952	1956	1952-1956	
Kupovni fondovi	160,4	135,3	109,9	106,2
Robni fondovi	165,9	143,1	110,6	107,4
— sredstva rada	127,1	109,6	104,9	101,9
— predmeti rada	176,7	152,3	112,1	108,8
Sredstva potrošnje	151,5	122,9	108,7	104,2

Velika nesrazmera između kupovnih i robnih fondova na tržištu uticala je na odnose ponude i tražnje i uslovia razmenu na višem nivou kupovnih fondova, a samim tim i porast cena. Kretanje opšteg nivoa cena bilo je sledeće:

	1952	1953	1954	1955	1956
Ukupno	100,0	99,4	106,8	116,2	118,6
Sredstva i predmeti rada	100,0	98,9	105,6	113,9	116,0
Sredstva potrošnje	100,0	100,3	108,9	120,4	123,4

Ukupni efekat porasta cena do 1956 g. u odnosu na 1952 g. iznosio je:

Ukupan efekat porasta cena (u 1956 prema 1952 g.)	517,5 milijardi dinara
Od toga:	
sredstva rada	48,3
predmeti rada	240,5
sredstva potrošnje	228,7
sredstva proizvodnje	288,8

Najbrži porast cena bio je kod proizvoda za ličnu potrošnju; zbog toga je učešće tih proizvoda nesrazmerno veće u efektu povećanja cena od njihovog učešća u ukupnim robnim fondovima. Osnovna su pomeranja bila u 1954 i 1955 g., dok je 1956 g. taj proces znatno usporio.

3. Pored kupovnih fondova stanovništva, posebno platnih fondova, i rashodi budžeta bili su u porastu, kao i novčani rashodi za neprivredne investicije.

Tempo porasta kupovnih sredstava za robu i usluge neproizvodne potrošnje pokazuje sledeći pregled:

Godina	Ukupno kupovna sredstva za neproizvodnu potrošnju	Od toga:		
		Za ličnu potrošnju	Za opštu potrošnju	Za neprivredne investicije
1952	100	100	100	100
1953	110	106	97	166
1954	125	119	102	284
1955	148	143	110	265
1956	151	149	113	281

Ukupan tempo porasta novčanih sredstava za neproizvodnu potrošnju bio je vanredno veliki, što se naročito odnosi na ličnu potrošnju i neprivredne investicije.

Ukupan efekat porasta kupovnih sredstava u periodu 1952—1956 g. iznosio je 410,8 milijardi dinara, od čega je dolazilo na:

Individualnu potrošnju oko	290 mrd. dinara
Opštu potrošnju	28
Neprivredne investicije	57
Obrtne fondove robe neproizvodne potrošnje	35
Svega	410 mrd. dinara

Robni fondovi su u istom periodu porasli za 182 milijarde dinara (izraženo u cenama 1952 g.) tako da je ukupan manjak robnih fondova iznosio u 1956 g. 228 milijardi dinara, tj. otprilike koliko i efekat porasta cena robe i usluga za neproizvodnu potrošnju.

Treba istaći još jednu karakteristiku u formiranju kupovnih sredstava stanovništva u proteklom periodu — tendenciju bržeg porasta kupovnih sredstava stanovništva zaposlenog u proizvodnji sredstava proizvodnje (platni fondovi porasli su do 1956 g. za oko 33% u odnosu na 1953 g.), delatnostima državnih organa i javnih službi (povećanje platnog fonda oko 49% do 1956 g. u odnosu na 1953 g.), a sporijeg — kod stanovništva zaposlenog u proizvodnji sredstava za potrošnju (27% porast platnog fonda u 1956 g. u odnosu na 1953 g.).

4. Među prikazanim opštim nesrazmerama na tržištu roba i usluga za neproizvodnu potrošnju, naročito su bile izrazite nesrazmere na tržištu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i usluga. Zbog toga je na ovom tržištu i bio najveći porast cena:

³ Treba, međutim, upozoriti na to da 1952 g. nije najpogodnija kao baza za upoređivanje, s obzirom da je to godina najnižeg nivoa svih prikazanih kategorija neproizvodne potrošnje. To naročito važi za neprivredne investicije, tako da je prikazani porast novčanih sredstava za neprivredne investicije veoma visok.

	1952	1953	1954	1955	1956
--	------	------	------	------	------

Ukupan nivo cena robe i usluga neproizvodne potrošnje	100,0	100,3	108,9	120,4	123,4
Industrija	100,0	98,0	100,0	104,5	106,1
Poljoprivreda	100,0	99,3	110,5	134,0	139,2
Zanatstvo	100,0	116,0	133,6	144,0	146,3

Građevinarstvo (društveni standard)	100,0	107,1	122,3	131,3	131,3
-------------------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

Stoga je iskazani efekat povećanja cena robe i usluga na sektoru neproizvodne potrošnje, uglavnom, rezultat kretanja na tržištu poljoprivrede, zanatstva i građevinskih usluga (pri izgradnji objekata društvenog standarda).

Tempo porasta tražnje prehranbenih proizvoda je, pod uticajem porasta kupovnih fondova, brži nego porast raspoloživih fondova. Na ovom tržištu je disproporcija između ponude i tražnje bila znatno veća nego na industriskom, pa je i tempo porasta cena bio mnogo brži.

VII. Problemi regionalnog razvoja

1. Uz zaostalost jugoslovenske privrede kao celine, nasleđene su i znatne razlike u stepenu privredne razvijenosti pojedinih područja. Odlučujući uticaj na ublažavanje ovih razlika imala je investiciona politika.

Međutim, tempo razvika pojedinih područja zavisio je od opštih uslova u kojima se razvija jugoslovenska privreda i, s tim u vezi, od ekonomsko-političkih i društvenih ciljeva koji su se postavljali u razviku zemlje.

Obim investicija i razmeštaj novih kapaciteta vršio se u skladu sa opštim programom investicione izgradnje kojim su za zemlju u celini određeni prioriteti (ubrzana izgradnja bazičnih i energetskih grana industrije); pored toga, naročito u prvim posleratnim godinama, forsirana je izgradnja i proširenje onih objekata koji su osiguravali zemlji što veću ili bržu akumulaciju; posle 1948 g. značajnu ulogu u rasporedu investicionih sredstava odigrala je izgradnja vojnih objekata.

U ovakvim uslovima privrednog razvoja došlo je do relativnog zaostajanja pojedinih područja, a naročito onih u kojima je značajnija uloga poljoprivrede u privrednoj strukturi (Srbija i Makedonija).

2. Ukupna investiciona ulaganja bila su u periodu od 1947 g. do kraja 1955 g. po narodnim republikama ovako ostvarena:

Narodna republika	U cenama 1952 godine			
	Iznos investicija	Učešće u %	Iznos investicija	Indeks
Ukupno Jugoslavija	2.870,8	100,0	173.077	100,0
Srbija	879,2	30,6	128.807	74,4
Hrvatska	711,0	24,8	183.153	106,8
Slovenija	398,7	13,9	267.783	154,7
Bosna i Hercegovina	571,2	19,9	209.922	121,3
Makedonija	162,8	5,7	128.967	74,5
Crna Gora	99,4	3,5	244.106	141,0

Posmatrajući intenzitet investicionih ulaganja sa gledišta visine investicija po glavi stanovnika, najviše je investirano u Sloveniji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, pa Hrvatskoj, dok je u Srbiji i Makedoniji visina investicionih ulaganja bila znatno niža.

Međutim, ako se uložena investiciona sredstva uporede sa dohotkom koji je u istom periodu ostvaren na teritoriji pojedinih narodnih republika, vidi se da su investiciona sredstva iznosila od ostvarenog dohotka u Crnoj Gori — oko 80%, u Bosni i Hercegovini — oko 38% i u Makedoniji — oko 27%, dok su u Hrvatskoj iznosila oko 18%, u Srbiji oko 17%, a u Sloveniji oko 14%.

Vrednost osnovnih sredstava po jednom stanovniku ukazuje na brži porast nivoa osnovnih sredstava kod manje razvijenih narodnih republika.

Narodna republika	— U cenama 1952 godine			
	Iznos 1947	Odnos u % prema proseku FNRJ=100	Iznos 1955	Odnos u % prema proseku FNRJ=100
Jugoslavija	66.004	100,0	133.292	100,0
Srbija	50.205	76,1	95.775	71,9
Hrvatska	79.526	120,5	158.503	118,9
Slovenija	212.739	322,3	319.228	239,5
Bosna i Hercegovina	25.141	38,1	135.617	101,7
Makedonija	31.698	48,0	64.075	48,1
Crna Gora	21.580	32,7	68.294	51,2

3. U periodu 1947 — 1955 g. ukupna proizvodnja po narodnim republikama porasla je ovako:

Narodna republika	Ukupna proizvodnja	
	Sa poljoprivredom	Bez poljoprivrede
Jugoslavija	151,6	177,8
Srbija	129,3	150,9
Hrvatska	159,1	183,2
Slovenija	172,3	186,9
Bosna i Hercegovina	180,0	220,1
Makedonija	159,1	206,8
Crna Gora	180,0	250,1

Prilikom posmatranja i ocenjivanja porasta materijalne proizvodnje po narodnim republikama, treba imati u vidu da brži tempo porasta materijalne proizvodnje kod nekih narodnih republika još ne pokazuje promene nastale među republikama u pogledu stepena njihove privredne razvijenosti.

Promene u stepenu privredne razvijenosti, izražene i na bazi učešća u procentima, gde se Jugoslavija uzima kao 100, pokazuje sledeći pregled:

Narodna republika		Ukupna proizvodnja		Osnovna sredstva
		Sa poljoprivredom	Bez poljoprivrede	
Jugoslavija	1947	100,0	100,0	100,0
	1955	100,0	100,0	100,0
Srbija	1947	41,1	36,6	31,3
	1955	35,1	31,0	29,3
Hrvatska	1947	25,5	26,7	28,9
	1955	26,8	27,5	27,3
Slovenija	1947	15,9	20,5	29,4
	1955	18,0	21,6	20,9
Bosna i Hercegovina	1947	11,5	11,2	6,1
	1955	13,6	13,9	17,4
Makedonija	1947	4,9	4,1	3,5
	1955	5,1	4,7	3,8
Crna Gora	1947	1,1	0,9	0,8
	1955	1,4	1,3	1,3

4. Uzimajući u obzir ne samo materijalnu proizvodnju, kao najneposredniji izraz proizvodnih snaga, pa prema tome i dostignutog stepena razvijenosti pojedinih narodnih republika, nego i potrošnju, zapaža se da razlike u dostignutom stepenu nisu više tako velike. Zajednica je, naime, određenim sistemom izdvajanja društvenih sredstava, kao i važećim platnim sistemom, dejstvovala u tome pravcu da se svim područjima osigura određeni nivo opšte potrošnje, a u sklopu lične potrošnje i određeni nivo platnih fondova. Usled toga su razlike u opštoj i ličnoj potrošnji znatno manje nego što su na bazi materijalne proizvodnje (na bazi stanja u 1955 g.):

Narodna republika	U procentima				
	Učešće u proizvodnji	Učešće u ličnoj potrošnji	Učešće u opštoj potrošnji	Od toga: budžetska potrošnja	Učešće u broju stanovnika
Jugoslavija	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Srbija	35,1	38,5	35,7	37,5	41,0
Hrvatska	26,8	27,0	23,5	25,0	22,9
Slovenija	18,0	11,7	14,6	13,6	8,7
Bosna i Hercegovina	13,6	14,8	15,2	13,3	17,1
Makedonija	5,1	5,8	7,1	7,0	7,8
Crna Gora	1,4	2,2	3,9	3,6	2,5

5. Mada je kod privredno nerazvijenih narodnih republika tempo porasta materijalne proizvodnje bio iznad prosečnog za celu zemlju, a često i iznad ili na nivou razvijenih narodnih republika, on se u nekim privredno nerazvijenim republikama nije odrazio u odgovarajućoj meri i na promenama u nivou privredne razvijenosti između ovih i razvijenih republika. Vrlo složen kompleks različitih faktora uticao je tako da nije moglo doći do bitnijih promena u razlikama nivoa privredne razvijenosti. Pre svega, niski početni nivo često je smanjivao relativno veću brzinu porasta materijalne proizvodnje. Isto tako, među narodnim republikama su postojale znatne razlike u aktivizaciji i efektima investicionih ulaganja, u korišćenju kapaciteta, produktivnosti rada itd.

Posmatrajući veći broj pokazatelja o tempu privrednog razvoja, može se uočiti da je porast u Bosni i Hercegovini, a donekle i u Crnoj Gori, srazmerno visok, dok je porast, naročito u Srbiji, pa i u Makedoniji, daleko sporiji.

Ipak, razlike u nivou proizvodnih snaga pojedinih narodnih republika pojavljuju se sad na višem nivou razvijenosti svih republika, čime se problem različitog stepena privredne razvijenosti znatno ublažava. Problem se ublažava i time što su razlike među narodnim republikama u pogledu potrošnje manje nego što proizilazi samo iz nivoa materijalne proizvodnje.

Problem razlika u nivou proizvodnih snaga pojedinih područja se pokazuje, pa čak i zaoštrava, ako se posmatra sa stanovišta pojedinih područja u samim republikama. U tom pogledu naročito se ističe problem razvitka Kosova i Metohije.

(Iz Priloga Društvenog plana privrednog razvoja Jugoslavije od 1957 do 1961 godine.)

RUDARSTVO I INDUSTRIJA BAKRA

Rudarstvo i industrija bakra imaju veliki značaj za Jugoslaviju. Domaća proizvodnja bakra znatno je doprinela, u posleratnom periodu, el. krifikaciji zemlje i jačanju njene odbranbene sposobnosti. Novoizgrađeni kapaciteti valjaoničke i kablovske industrije, kao i fabrike elektroindustrije, koriste za svoju proizvodnju domaći bakar. Izvoz bakra i bakarnih valjaoničkih proizvoda u periodu 1946 — 1956 g. činio je 4,1% ukupnog jugoslovenskog izvoza. Celokupna količina jugoslovenskog bakra proizvodi se u Borskom rudniku.

Vrednost prodatih proizvoda Borskog rudnika u 1956 g. bila je 20,6 milijardi dinara. Preduzeća valjaoničke i kablovske industrije, koja kao osnovnu sirovinu koriste bakar (Valjaonica bakra u Sevojnu, Fabrika kablova u Svetozarevu, Novosadska fabrika kablova i »Elka« — u Zagrebu) ostvaruju proizvodnju od 40 milijardi dinara godišnje, iako su ovi kapaciteti bili korišćeni samo sa 60%.

U Borskom rudniku je bilo zaposlenih septembra 1957 g. 7.000, a u preduzećima valjaoničke i kablovske industrije bakra 6.800 radnika i službenika.

Predatni razvoj

Jugoslavija je još pre Drugog svetskog rata bila najveći proizvođač bakra u Evropi. U vremenu od 1931—1940 g. desetogodišnji proseki godišnje proizvodnje iznosio je 38.430 tona, što čini 18,2% od evropskog proseka, a 2,3% od svetskog proseka. Celokupnu jugoslovensku proizvodnju bakra davao je rudnik u Boru¹. Od 1903 g. pa sve do 1938 g. u Boru se proizvodio samo blister bakar koji se najvećim delom izvezio. Od 1939 g. počela je sa radom elektroliza bakra sa kapacitetom od 12.500 tona godišnje, iako je proizvodnja blistera iznosila preko 40.000 tona. Najveća količina bakra i dalje se izvozila u obliku blistera. Radi ostvarenja što veće dobiti eksploataisana je ruda sa velikim sadržajem bakra. Srednji sadržaj rude 1939 g. iznosio je 5,2%, dok je 1955 g. iznosio 1,97%, a u 1956 g. 1,83%.

Valjaonička industrija bakra bila je pre rata veoma slabo razvijena. U 1939 g., naprimer, proizvedeno je ukupno 4.519 tona valjaoničke robe, tako da je Jugoslavija čak uvozila izvesne količine ove robe.

Zbog nerazvijene domaće proizvodnje domaća predatna potrošnja bakra iznosila je svega oko 7.000 tona godišnje. Prilikom eksploatacije i korišćenja domaćih bakarnih ruda vrlo malo pažnje je poklonjeno korišćenju tzv. nuzproizvoda. Sav sumpor iz topioničkih gasova, naprimer, puštan je u vazduh².

Glavne karakteristike predatne eksploatacije bile su korišćenje visokoprocenatnih ruda, niske nadnice, a u vezi s tim mali stepen mehanizacije, izvoz uglavnom sirovog bakra, nerazvijena prerađivačka industrija bakra u zemlji i mala domaća potrošnja bakra.

¹ Borski rudnik eksploataisala je »Compagnie française de mines de Bor« — Paris.

² Iz topioničkih gasova kod proizvodnje od oko 40.000 tona bakra moglo se dobiti oko 170—180.000 tona sumporne kiseline.

Sirovine

Posle Drugog svetskog rata rezerve bakra u Jugoslaviji stalno su povećavane. Pored otkrivanja industrijskih rezervi u Boru, zasad jedinom proizvođaču bakra u zemlji, istražni radovi na otvaranju tzv. niskoprocenatnih bakarnih ruda počeli su 1949 g. u Majdanpeku. Rezultati su iz godine u godinu bili sve povoljniji.

Jugoslavija je 31 decembra 1956 g. imala otkrivenih industrijskih rezervi bakarnih ruda u količini od 234 miliona tona rude sa 2,338.000 tona bakra. Stepem istraženosti ovih ruda je relativno vrlo visok. Tako rezerve viših kategorija A + B iznose 77% od ukupnih rezervi³. Sve ove rezerve nalaze se u Boru i Majdanpeku. One čine oko 25% od evropskih rezervi, a oko 0,9% od svetskih rezervi bakra⁴. Rezerve ovih ruda obezbeđuju predviđenu proizvodnju bakra u količini od oko 55.000 tona godišnje za preko 30 godina. Postoji potencijalna mogućnost da se u istom eruptivnom masivu istočne Srbije (u kome se nalaze Bor i Majdanpek), čije prostranstvo iznosi preko 1.000 km², otkriju nove količine bakarnih ruda.

Bakarne rude Bora i Majdanpeka sadrže još zlata, srebra i pirita.

Pri proizvodnji oko 30.000 tona bakra iz sadašnje topionice u Boru ode u vazduh toliko sumpora da bi se godišnje moglo proizvesti oko 130.000 tona sumporne kiseline. Rešenje ovog problema, starog koliko i borska topionica (već 50 godina), predviđeno je projektom izgradnje Majdanpeka, koji obuhvata podizanje nove topionice bakra i fabrike sumporne kiseline u Boru.

Iz sadašnjih rezervi bakarnih ruda može se dobiti oko 1,8 milion tona čelika.

U Majdanpeku se pored bakarnih ruda nalazi još i oko 5 miliona tona limonita sa različitim sadržajem bakra, kao i izvesne količine pirinitnih ruda. Posle izgradnje Majdanpeka moći će se iskorišćavati i ove rude.

Od ostalih proizvoda u Boru se sada iz mulja elektrolize dobijaju još i izvesne manje količine selena.

Dosad utvrđene rezerve bakarnih ruda obezbeđuju relativno miran razvoj proizvodnje bakra na postavljenoj nivou. Treba nastaviti sa istraživanjem radi pronalazjenja novih količina bakarne rude kako bi se i dalje mogla povećati proizvodnja bakra — metala koji je za našu zemlju veoma rentabilan.

Posleratni razvoj

Izgradnja kapaciteta za ekstrahiranje i prerađivanje bakarnih ruda u Boru.— Neto investicije od 1947 g. do 1956 g. zaključno za izgradnju novih i proširenje postojećih kapaciteta iznosile su, po današnjim cenama, oko 43 milijarde dinara. Od toga je u valjaonice i u industriju za proizvodnju kablova uloženo oko 28 milijardi dinara, a ostatak za povećanje kapaciteta u Boru i za početak izgradnje Majdanpeka.

Sve do 1956 g. kapacitet rudnika u Boru iznosio je oko 1,6 milion tona bakarne rude godišnje. Uvođenjem novih otkopnih metoda poslednjih godina i puštanjem u pogon novog izvoznog stroja u 1957 g. kapacitet rudnika povećan je na oko 2,1 miliona tona rude godišnje. Ovaj kapacitet može se uzeti kao maksimalan, jer zasada nema rudnih rezervi za njegovo povećanje.

Kapacitet flotacije povećan je od 2.000 tona, koliko je iznosio posle rata, na 7.000 tona dnevne prerade odnosno na oko 2,3 miliona tona godišnje. Sa ovim kapacitetom flotacije će moći da prerađuje, pored borske bakarne rude i manju količinu rude iz novootvorenih ležišta bakra u okolini Bora. Kapacitet flotacije dosad je, uglavnom, bio iskorišćavan.

Do povećanja kapaciteta i rudnika i flotacije došlo je zbog toga što su se usled osiromašenja rude morale proizvoditi i prerađivati sve veće količine rude za istu količinu bakra.

Kapacitet topionice bakra u Boru ostao je praktično isti kao i predatni i iznosi oko 45.000 tona blister bakra godišnje. On nije iskorišćen niti će se moći potpuno iskoristiti ako se ostane na proizvodnji bakarnih ruda i bakarnog koncentrata samo iz Bora. Tehnološki proces topionice u Boru je zastareo i veoma neekonomičan. Predviđena je gradnja nove topionice bakra i fabrike sumporne kiseline, koje bi koristile sumpor iz topioničkih gasova za proizvodnju sumporne kiseline. Nova topionica treba da prerađuje koncentrat bakra i iz Majdanpeka.

³ Rezerve kategorije A su vidljive rezerve, a rezerve kategorije B verovatne; i jedna i druga kategorija služe kao baza za projektovanje odnosno za dobijanje zajma.

⁴ Učešće obračunato na bazi podataka UN. Po jednoj publikaciji iz SSSR-a (»Bakar, olovo i cink u kapitalističkim zemljama« od E. V. Orlova i E. I. Markova, izdanje Gosgeologizhizdat, Moskva, 1957 g.), rezerve bakra u kapitalističkim zemljama iznose 155 miliona tona, od kojih je sigurno 75 miliona tona.

Kapacitet elektrolize bakra od 12.500 tona povećan je na 42.000 tona elektrolitnog bakra godišnje. On se može povećati i do 50.000 tona. Poslednjih godina bio je iskorišćavan ispod 70%.

U Boru je 1953 g. puštena u pogon i cijanizacija zlata sa kapacitetom godišnje prerade od oko 300.000 tona kvarcne rude, koja je izdanak bakarne rude.

Kapaciteti valjaonice i kablovske industrije. — Poslednjih godina sagrađeni su veoma značajni kapaciteti za preradu bakra. Valjaonica bakra i bakarnih legura u Sevojnu ima kapacitet prerade od oko 17.500 tona bakra godišnje, a fabrika kablova u Svetozarevu kapacitet prerade od oko 15.500 tona bakra godišnje.

Sadašnji kapaciteti iznose:

Tabela 1

U Sevojnu — valjaonickih proizvoda bakra i bakarnih legura	24.100 tona
U Svetozarevu — valjaonickih proizvoda bakra i bakarnih legura	14.500 „
kablova, izolovanih sprovodnika i dinamo žice	30.000 „
U Novkabelu — valjaonickih proizvoda bakra i bakarnih legura	5.400 „
izolovanih sprovodnika i dinamo žice	1.550 „
U »Elki« — valjaonickih proizvoda bakra i bakarnih legura	200 „
kablova, izolovanih sprovodnika i dinamo žice	3.200 „
U Mariborskoj livarni — valjaonickih proizvoda bakra	3.500 „

Za puno korišćenje ovih kapaciteta potrebno je oko 40.000 tona bakra. Svi kapaciteti izračunati su, uglavnom, sa radom u dve smene. Pri proizvodnji bakra od oko 30.000 tona, međutim, koliko sada iznosi proizvodnja bakra u Boru, i pod pretpostavkom da se elektrolitni bakar uopšte ne izvozi, ovi kapaciteti imaju na raspolaganju najviše oko 24.000 tona bakra (4.000 tona treba računati za proizvodnju plavog kamena i 2.000 tona za sve ostale potrošače). U ovim uslovima iskorišćavanje preradaivačke industrije na bazi domaćeg bakra iznosi maksimalno 60%.

Može se izvući zaključak da kapaciteti preradaivačke industrije bakra nisu dovoljno iskorišćeni. Za njihovo bolje iskorišćavanje postoje dve mogućnosti: uvoziti sirovine ili povećati proizvodnju bakra izgradnjom Majdanpeka.

Kapacitet Borskog rudnika čini 1% od ovog kapaciteta.

Produktivnost rada i broj zaposlenih

Broj zaposlenih u posleratnim godinama vidi se iz sledeće tabele:

Tabela 2

	1954	1955	1956	IX/1957
Bor	8.078	8.014	7.134	7.014
Prerađivačka industrija bakra:				
Sevojno	812	1.258	1.613	1.713
Svetozarevo	1.114	1.976	2.552	3.190
Novkabel	913	1.060	1.142	1.266
»Elka«	543	550	585	627
»Impol«*	1.057	1.025	1.009	1.068

* Uključeni su i zaposleni u valjaonici aluminijuma.

Kretanje u produktivnosti rada poslednjih godina u Boru pokazuje sledeća tabela:

Tabela 3

	1953	1954	1955	1956
Učinak preduzeća na rudi — tona				
rude na nadnicu	0,57	0,55	0,65	0,829
Učinak rudnika tona rude na nadnicu	1,20	1,16	1,33	1,755
Učinak preduzeća na metalu — kg bakra na nadnicu	13,3	12,9	12,4	13,99

* Pri izračunavanju kapaciteta valjaonice ne uzima se u obzir valjaonica bakra i bakarnih legura »Impol«, koja je sve do izgradnje valjaonice u Sevojnu bila naša najveća valjaonica, a koja se sada preorijentisala na valjanje aluminijuma i aluminijumskih legura. Kapacitet ove valjaonice iznosi oko 16.000 tona valjane robe bakra i bakarnih legura.

Iz tabele se vidi da je u 1956 g. zabeležen porast produktivnosti rada u proizvodnji rude i metala. Do 1956 g. produktivnost rada u proizvodnji metala bila je u opadanju. Poslednjih godina, naročito u 1956 g., učinak u proizvodnji rude znatno je nadmašio predratne učinke, dok je učinak u proizvodnji metala znatno niži od predratnog, uglavnom zbog mnogo nižeg sadržaja bakra nego pre rata. Ovi postignuti radni učinci su još uvek niži nego u industrijski razvijenim zemljama, naročito u SAD.

U valjaonici bakra u Sevojnu učinak je povećan i to od 7,5 tona valjane robe na jednog zaposlenog u 1953 g. na 8,6 tona u 1956 godini. Potpunim korišćenjem kapaciteta ovaj učinak se može gotovo udvostručiti.

Proizvodnja. — Kretanje posleratne proizvodnje bakarne rude, bakra i bakarnih valjaonickih proizvoda može se videti iz sledeće tabele:

Tabela 4

Godina	Bakarna ruda	Blister bakar	Elektrolitni bakar	Valjaonicka roba bakra	Olovni kablovi	Ostali izolovani elektroprovodnici
1946	645.749	21.730	12.925	6.537*	1	1.467
1948	1.049.723	36.870	14.441	16.090*	186	2.514
1950	1.115.779	40.080	14.676	18.278*	752	2.634
1952	1.264.998	32.819	21.390	18.186	995	1.959
1954	1.298.860	30.295	26.946	16.693	1.134	2.894
1956	1.740.967	29.384	25.088	23.101	8.154	5.083

* Podaci Saveznog zavoda za plan.

Odnos Jugoslavije prema drugim zemljama proizvođačima bakra iz sopstvenih bakarnih ruda prikazuje sledeća tabela:

Tabela 5

BAKAR SADRŽAN U RUDNIČKOJ PROIZVODNJI*

(U hiljadama tona)

	1951	1953	1955
Svetska proizvodnja	2.659,3	2.795,7	3.102,0
od toga:			
Evropa	126,6	132,2	112,4
od toga:			
Jugoslavija	36,1	35,3	29,1
SSSR	254,0	303,0	350,0
Azija	110,5	132,8	157,9
od toga:			
Japan	42,8	58,9	71,1
Afrika	559,3	639,3	660,6
od toga:			
Belgiski Kongo	192,0	214,1	233,8
Severna Rodezija	319,4	372,7	338,6
Severnoafrička Unija	33,7	36,1	43,0
Amerika	1.592,0	1.550,5	1.748,1
od toga:			
SAD	842,2	840,5	900,5
Čile	380,7	363,1	433,3
Kanada	244,9	229,7	294,6
Meksiko	67,4	60,1	54,7
Peru	32,3	35,4	42,0

Australija 16,9 37,1 43,0

* Podaci iz Metalstatistik, Frankfurt am Main, 1955.

Proizvodnja bakra iz ruda u Jugoslaviji čini (u 1955 g.) 0,94% svetske proizvodnje bakra, a blizu 26% evropske proizvodnje.

Posleratna proizvodnja bakra niža je za oko desetak hiljada tona od predratne proizvodnje. Poslednjih godina ona je niža i od proizvodnje u vreme od 1948 g. do 1950 g., što je posledica stalnog opadanja sadržaja bakra u rudi. Od 10.325.000 tona rude izvađene od 1904 g. do

1941 g. proizvedeno je 577.608 tona bakra, a od 13.127.216 tona rude izvađene od 1945 g. do 1956 g. proizvedeno je 357.146 tona bakra.

Sljedeća karakteristika posleratne proizvodnje je prerada celokupnog blister bakra u elektrolitni bakar u samoj zemlji, što je postignuto proširenjem kapaciteta elektrolize bakra u Boru. Od 1953 g. sav blister bakar rafinira se u zemlji.

Tehnološki proces proizvodnje u topionici uglavnom je ostao isti kao i pre rata.

Proširenjem starih kapaciteta za preradu bakra (Valjaonica »Impol« Slovenska Bistrica, novosađska fabrika »Novokabel«, »Elka« — Zagreb, i Mariborska livarna) i izgradnjom novih (Valjaonica bakra Sevojno, i Fabrika kablova Svetozarevo) posle rata, industrija bakra u Jugoslaviji dobila je preradiyački karakter. To je omogućilo da Jugoslavija poslednjih godina ne samo sve više smanjuje izvoz elektrolitnog bakra, već da u 1957 g. postane i uvoznik bakra koji je preradivan u zemlji i izvožen kao valjana ili kablovska roba.

Proizvodnja bakarnih ruda u Boru značajna je još i po tome što se preradom ovih ruda u zemlji dobijaju značajne količine zlata i pirinitnog koncentrata. Ovo se može videti iz sledeće tabele:

Tabela 6

	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Proizvodnja:						
Zlata kg	626	707	1.204	1.453	1.588	1.397
od toga: Bor	590	670	1.122	1.240	1.069	1.099
Pirinitnog koncentrata — tona	113.541	167.397	165.833	160.109	226.682	255.947
od toga: Bor	88.179	134.724	140.740	135.579	195.840	223.500

Potrošnja. — Domaća potrošnja bakra zbog potreba izvoza bila je ograničavana administrativnim merama (raspodelom, alokacijom izvoza).

Kretanje domaće potrošnje odnosno prerade i izvoza bakra vidi se iz sledeće tabele:

Tabela 7

	1953	1954	1955	1956
I. Domaća potrošnja (I+2+3)	16.773	19.819	22.020	27.888
Od toga:				
1. Industrija ukupno	16.137	18.946	20.797	26.500
u tome:				
Hemiska industrija (blister bakar)	3.321	3.258	3.825	3.931
Valjaonička industrija	11.937	15.069	15.894	22.037
u tome:				
preduzeća obojene metalurgije	10.606	9.037	7.581	11.310
preduzeća elektroindustrije	1.331	6.032	8.313	10.727
Mašingradnja	510	492	504	185
Ostale grane industrije	367	127	574	347
2. Saobraćaj	10	126	194	120
3. Ostali potrošači	535	747	1.029	1.168
II. Izvoz	13.634	9.896	6.545	1.069
Ukupno (I+II)	30.407	29.715	28.565	28.857

Iz gornje tabele vidi se da je prerada bakra u zemlji u stalnom porastu, odnosno da se izvoz elektrolitnog bakra poslednjih godina osjetno smanjuje. Do ovoga je došlo zbog sve jačeg korišćenja domaćih valjaoničkih kapaciteta u Sevojnu i Svetozarevu.

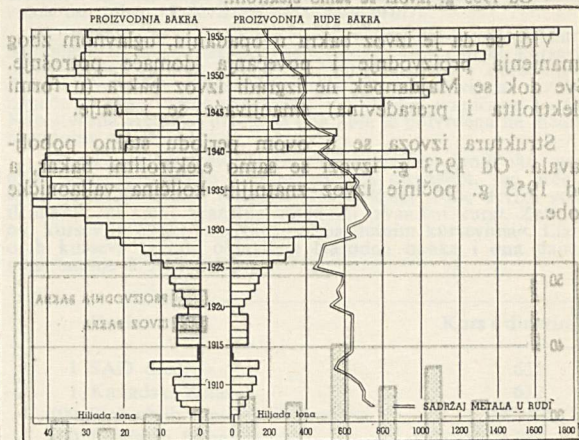
Stvarna potrošnja bakra u zemlji je ustvari nešto manja. Oredjenja slika potrošnje bakra u zemlji može se dobiti ako se od količina bakra preradenih u zemlji oduzmu

količine bakra sadržane u izvezenoj valjaoničkoj robi. Tako se dobija sledeća slika domaće potrošnje:

Tabela 8

	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Hiljada tona	16,0	14,6	16,8	18,8	19,4	14,8	16,5	19,3	18,9	23,6*

* Nije obuhvaćen bakar izvezen u obliku kablova.

Iako je potrošnja bakra u zemlji dva i po do tri puta veća od predratne, ona je relativno mala ako se uporedi sa potrošnjom po glavi stanovnika u industrijski razvijenim zemljama: u Vel. Britaniji 9,9 kg; Švedskoj 9,4; SAD 8,5; Kanadi 8,2; Belgiji 7,8; Zapadnoj Nemačkoj 6,8; Švajcarskoj 5,7; Francuskoj 4,5; Italiji 2,5; Holandiji 2,3; SSSR 2,2; Japanu 1,2 kg; u ostalim zemljama sveta 0,3 kg i u Jugoslaviji 1,3 kg po stanovniku. Svetski prosek potrošnje je 1,5 kg po stanovniku.

Ukupna količina potrošnje bakra u svetu izgleda ovako:

Tabela 9

	1951	1953	1955
Svetska potrošnja	2.658,4	2.620,7	3.200,7
od toga:			
Evropa (bez SSSR)	899,4	813,1	1.265,2
Amerika	1.346,2	1.323,9	1.368,0
SSSR*	260,0	325,0	375,0

* Procena vršena u zemljama na Zapadu.

Predviđa se da će perspektivna potrošnja bakra u svetu, bez SSSR-a i istočnoevropskih zemalja, iznositi u 1975 g. oko 4,5 miliona tona. Od te količine samo potrebe SAD iznose oko 2,3 miliona tona. SAD predviđaju da će u 1975 g. morati da uvoze preko 900.000 tona bakra. Evropa proizvodi veoma malo bakra i primorana je da ga uglavnom uvozi. Pretpostavlja se da će perspektivne potrebe SSSR-a i istočnih zemalja iznositi najmanje i do 1.500.000 tona.

Potrošnja bakra kod nas sledećih godina zavisice, uglavnom, od politike izvoza, od zamene bakra aluminijumom i čelikom i od potreba vojne industrije. Međutim, porastom ukupne industrijske proizvodnje povećać se i potrošnja bakra, jer su kod nas elektroindustrija, radioindustrija, televizija i elektronika tek na početku razvoja. Isto tako industrija druskog, vazdušnog i pomorskog saobraćaja apsorbavaće znatne količine bakra. Zbog toga treba računati da će se u toku narednih deset godina domaća potrošnja povećati od oko 19.000 tona na blizu 30.000 tona. Ako uzmemo u obzir prirast stanovništva, potrošnja bakra u Jugoslaviji iznosila bi kroz deset godina oko 1,5 kg po glavi stanovnika, što još uvek pretpostavlja skromnu količinu u odnosu na druge zemlje.

Ovo je jedan od razloga više što se pristupilo otvaranju rudnika u Majdanpeku. U protivnom, Jugoslavija bi ne samo prestala da izvozi bakar, već bi morala da ga uvozi.

Izvoz bakra. — U posleratnom izvozu Jugoslavije bakar je bio jedan od najvažnijih proizvoda. Izvoz bakra i valjane robe iznosio je (u hiljadama metričkih tona):

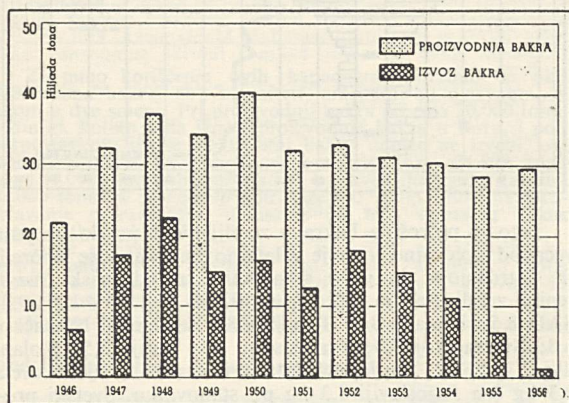
Tabela 10

	1947	1949	1951	1953	1955	1956
Bakar blister i elektrolit*	17,3	15,1	12,6	14,7	6,2	1,1
Valjana roba bakra	—	—	0,1	0,3	3,5	4,6

* Od 1953 g. izvozi se samo elektrolit.

Vidi se da je izvoz bakra u opadanju, uglavnom zbog smanjenja proizvodnje i povećanja domaće potrošnje. Sve dok se Majdanpek ne izgradi izvoz bakra (u formi elektrolita i prerađevina) smanjivaće se i dalje.

Struktura izvoza se u ovom periodu stalno poboljšavala. Od 1953 g. izvozi se samo elektrolitni bakar, a od 1955 g. počinje izvoz znatnijih količina valjaoničke robe.

Cene. — Cene bakra na svetskom tržištu sve do 1957 g. bile su u porastu. U 1957 g. sve do pred kraj oktobra stalno su padale tako da su iznosile 507 \$ po toni. Kako su se u posleratnom periodu kretale cene izvoznog ili uvoznog bakra u Njujorku može se videti iz sledeće tabele:

Tabela 11

	1947	1949	1951	1953	1955	1956	X/1957
Dolara po toni	476	428	578	679	860	889	530

Do naglog pada cena došlo je najverovatnije zbog toga što je ponuda premašila potražnju, koja je i u 1957 g. ostala relativno visoka. Do veće ponude došlo je usled puštanja u prodaju izvesnih količina bakra iz strateških rezervi i veće potrošnje bakra iz zaliha kod potrošača. S obzirom na to da će zbog ovoga doći do smanjenja proizvodnje i iscrpljivanja zaliha najverovatnije će cene ponovo umereno porasti.

Naše domaće cene su, uglavnom, administrativno određene. Od 1947 g. do 1951 g. cene nisu menjane. Poslednjih godina plafonirane cene su iznosile:

Tabela 12

Datum određivanja cene	12. V. 54	24. III. 55	10. VIII. 55	22. II. 56
Cena tone elektrolitnog bakra u dinarima	313.000	340.000	450.000	590.000

Zbog poreza na promet valjaonička roba imala je relativno veće cene.

Budući razvoj proizvodnje i prerade bakra

Budući razvoj industrije bakra vezan je, uglavnom, za realizaciju projekta poznatog pod imenom Majdanpek.

Rastuća proizvodnja i potrošnja bakra poslednjih godina u svetu, deficitarnost bakra u Evropi, povoljan razvoj sirovinске baze bakra poslednjih godina u Jugoslaviji, novosagrađeni valjaonički kapaciteti, koji se iz sadašnje proizvodnje ne mogu podmiriti, mogućnost proizvodnje jevtine sumporne kiseline i superfosfata na bazi ove kiseline, dalje potrebe u povećanju izvoza bakra, bakarnih polufabrikata i prerađevina — sve su to bili odlučujući elementi ovog projekta.

Projekat Majdanpeka predviđa:

a) Izgradnju i otvaranje rudnika i flotacije u Majdanpeku, gde će se godišnje otkopavati i preraditi putem flotacije 3.600.000 tona rude bakra. Iz ove količine dobiće se blizu 127.000 tona koncentrata bakra, iz kojih će se u Boru proizvesti oko 25.000 tona bakra.

b) Izgradnju nove topionice bakra u Boru kapaciteta 55.000 tona blister bakra godišnje (oko 30.000 tona iz borskih i oko 25.000 tona bakra iz majdanpečkih koncentrata bakra).

c) Izgradnju fabrike sumporne kiseline u Boru, kapaciteta 230.000 tona sumporne kiseline godišnje, na bazi othodnih topioničkih gasova nove topionice bakra u Boru.

d) Izgradnju fabrike superfosfata u Prahovu, kapaciteta 575.000 tona superfosfata godišnje, na bazi sumporne kiseline iz Bora i uvoznog sirovog fosfata.

e) Izgradnju ostalih objekata vezanih za rad ovih kapaciteta, među kojima termoelektrane od 12,5 MW, transportnih veza i objekata društvenog standarda.

Realizacijom projekta Majdanpek, pored 25.000 tona bakra i 575.000 tona superfosfata, dobiće se i značajna količina ostalih proizvoda, kao što su: zlato, srebro, aluminijum fluorit i kriolit, pirita i gvozdene ruda i dr.

Vrednost robne proizvodnje koja će se postići prodajom bakra, superfosfata, zlata, srebra i kriolita iznosiće oko 38 miliona dolara.⁷

Ukupna vrednost investicija, računajući i koneksne objekte (železnice, pristanište Prahovo, termoelektranu, dalekovode i dr.) i objekte društvenog standarda, iznosi oko 40 milijardi dinara odnosno oko 63 miliona dolara.

Izgradnjom objekata predviđenih projektom Majdanpek rešavaju se sledeća glavna pitanja perspektivnog razvoja jugoslovenske prirode:

— Povećava se izvoz bakra, valjaoničke robe bakra, kablova i bakarnih prerađevina i smanjuje uvoz superfosfata. Posle realizacije ovog projekta ukupna količina bakra, koja će se preraditi u zemlji, iznosiće oko 43.000 tona⁸. Pošto će se proizvodnja kretati na nivou od oko 55.000 tona, to će za izvoz preostajati još oko 12.000 tona, koje će se izvesti u formi elektrolitnog bakra i prerađevina.

— Doprinosi se hemizaciji poljoprivrede proizvodnjom 575.000 tona superfosfata na bazi 230.000 tona sumporne kiseline iz topioničkih gasova novosagrađene topionice u Boru i uvezenog sirovog fosfata. Koliko je ovo ozbiljan doprinos hemizaciji poljoprivrede može se videti iz sadašnje proizvodnje superfosfata. Sadašnji kapaciteti za proizvodnju superfosfata u Jugoslaviji iznose oko 200.000 tona (Subotica, Šabac, Celje). Ovi kapaciteti će se povećati još za oko 100.000 tona, tako da će ukupno biti oko 300.000 tona.

Kod proizvodnje od 875.000 tona superfosfata potrošnja po ha oraničke površine P_2O_5 izneće oko 19 kg. Koliko je ovo skromna količina može se videti iz toga što je ova potrošnja u poljoprivredno naprednim zemljama iznosila: u Austriji 21,6 kg, u Danskoj 31 kg, u Belgiji 87 kg, i u Holandiji 124 kg.

Izgrađeni kapaciteti valjaoničke industrije bakra i industrije kablova biće u celosti iskorišćen, dok se sada koriste sa svega 60%. Ovo će doprineti ekonomičnijem poslovanju cele grane ove prerađivačke industrije.

Najzad treba istaći prirodne geološke uslove i tehnološki veoma povoljne karakteristike koje čine ovaj projekat ekonomičnim.

U Boru se, ustvari, vrši rekonstrukcija postojeće topionice. U novoj topionici koriste se gasovi za proizvodnju sumporne kiseline, koriste se toplotni gasovi za proizvodnju električne energije, kao gorivo umesto koksa, koji se sada troši, koriste se domaći ugali. Broj radnika u topionici će se smanjiti na trećinu. Oko 27.000 ha zemlje, koja je dosada pustošena topioničkim dimom, učiniće se ponovo plodnom. Dobiće se i značajna količina »sporednih« proizvoda tako da će sve ovo učiniti ovaj projekat ekonomičnijim.

Treba istaći i druga posredna preimućstva koja pruža ovaj projekat. Naša industrija dobiće potpuno prerađivački karakter na bazi domaćih sirovina, poljoprivrede će imati povoljne mogućnosti za hemizaciju, likvidiraće se uvoz prerađevina bakra, znatno povećati nacionalni dohodak kako iz objekata koji će se sagraditi tako i u ostalim privrednim granama čija će delatnost biti povezana za rad ovih objekata (transport, poljoprivrede, elektro i hemiska industrija i dr.).

E. K.

⁷ Cena bakra računata sa 600 \$/t, superfosfata 32 \$/t, zlata 1,12 \$/gr, kriolita 338 \$/t, srebra 29 \$/kg.

⁸ Od ove količine za valjaonicu bakra Sevojno 17.500 tona, Fabriku kablova Svetozarevo 15.500 tona, »Novkabel« 4.000 tona. Ove potrebe računane su na bazi korišćenja kapaciteta u dve smene.

DEVIZNI REŽIM

Devizni režim u današnjem obliku postavljen je u osnovi 1952 g., kada je izvršena devalvacija utvrđivanjem novog pariteta dinara (1 dolar SAD = 300 dinara FNRJ) i kada je napušten dotadašnji administrativni sistem izvoznih i uvoznih dozvola i uvedeno više-manje slobodno devizno tržište, preko koga je trebalo da ide pretežni deo spoljnotrgovinske razmene. Ali u uslovima deficitnog platnog bilansa, ubrzanog privrednog razvoja zemlje i neusklađene ponude i tražnje na tržištu predviđeni devizni mehanizam, koji je inače odgovarao osnovnim principima opšteg privrednog sistema i više-manje tržišne privrede, nije mogao da zadovolji potrebe zemlje bez izvesnih ispravki koje su u deviznom režimu periodično vršene od 1952 g. Ove izmene i dopune imale su, uglavnom, za cilj da spoljnotrgovinsko poslovanje učine stabilnim podvrgavajući sav izvoz i najveći deo uvoza obračunskim kursovima, tj. prosečnim dvostrukim zvaničnim kursovima iz 1952 g. (1 dolar SAD = 632 dinara FNRJ).

Međutim, zbog dispariteta cena koji je došao kao posledica, s jedne strane, nejednakošnog privrednog razvoja, a, s druge strane, same politike cena, sistema akumulacije, pa i samog deviznog sistema, koji je sa svoje strane otežavao uticaj cena koje vladaju na međunarodnom tržištu na unutrašnje cene — morao je ovaj obračunski kurs da bude korigovan posebnim koeficijentima, bilo naviše ili naniže. Uloga slobodnog deviznog tržišta sve više je u ovom periodu ograničavana, dok se nije došlo do današnjeg deviznog režima.

Devizni kursevi

Jugoslovenski devizni propisi razlikuju četiri vrste deviznih kurseva: zvanične kurseve, premiske kurseve, obračunski kurs i slobodno formirani kurs.

Zvanične kurseve izračunava i objavljuje Narodna banka na osnovu zvaničnog pariteta dinara utvrđenog u sporazumu sa Međunarodnim monetarnim fondom. Zvanični paritet predstavlja vrednost jedinice domaće valute (dinara) izražene u zlatu i iznosi 2,9622 miligrama čistog zlata za 1 dinar (ili 337.582,37 dinara za 1 kilogram čistog zlata).

Zvanični kursevi predstavljaju vrednost stranih sredstava plaćanja izraženu u domaćoj valuti. Sada (stanje 1-XII-1957) je na snazi sledeća lista zvaničnih kurseva (kursna lista Narodne banke):

100 šilinga	din.	1.153,845
100 belgiskih franaka	„	600
1 engleska funta	„	840
100 danskih kruna	„	4.343,34
1 egipatska funta	„	861,467
100 francuskih franaka	„	71,4285
100 drahmi	„	1.000
100 holandskih forinti	„	7.894,745
100 italijanskih lira	„	48
1 kanadski dolar	„	300
100 zapadnonemačkih maraka	„	7.142,85
100 norveških kruna	„	4.200
1 SAD dolar	„	300
100 švajcarskih franaka	„	6.860,561
100 švedskih kruna	„	5.799,12

Za ostale valute (i to samo za novčanice) koje u ovoj listi nisu navedene Narodna banka primenjuje kurseve Ciriške berze, ukoliko za njihovu kupovinu ima interesa odnosno ukoliko njima raspolaže za prodaju. Sada (stanje 1-XII-1957) je na snazi sledeća kursna lista za ove valute:

Zemlja	Valuta	Kurs za kupovinu i prodaju (baza ciriški kurs)
Argentina	100 pezosa	Din. 672
Brazilijska	100 kruzeirosa	„ 353
Egipat*	1 egipatska funta	„ 516
Izrael	1 izraelska funta	„ 117
Turska	100 lira	„ 2.127
Finska	100 finskih maraka	„ 76
Bugarska	100 leva	„ 1.372
Rumunija	100 leja	„ 1.372
Mađarska	100 forinti	„ 360
Poljska	100 zlota	„ 189
Čehoslovačka	100 kruna	„ 789
SSSR	100 rubalja	„ 858

* Samo novčanice (za devize vidi gore).

Premiski kursevi su zvanični kursevi uvećani za premiju od 33¹/₃% odnosno za premiju od 100% vrednosti zvaničnog kursa. Kod nas se, prema tome, primenjuju dva premiska kursa. Prvi, tj. zvanični kurs uvećan za premiju od 33¹/₃% (dakle 400 dinara za 1 SAD dolar), primenjuje se za otkup deviza od inostranih fizičkih i pravnih lica (stranih turista, ambasada itd.), kao i za prodaju (transfer) deviza za dinare koje ta lica ne utroše, a isto tako i pri otkupu deviza od domaćih ugostiteljskih preduzeća koja pružaju ugostiteljske usluge stranim turistima. Drugi premiski kurs, tj. zvanični kurs uvećan za premiju od 100% (dakle 600 dinara za 1 SAD dolar), primenjuje se pri otkupu deviza koje potiču od doznaka naših iseljenika, zatim od nasledstava, penzija, pomoći, poklona i svih drugih osnova deviznog nerobnog priliva iz inostranstva u korist domaćih lica. Ovaj premiski kurs se primenjuje i prilikom prodaje deviza privatnim licima za troškove putovanja u inostranstvo, kao i prilikom otkupa neupotrebljenih deviza koje se stavljaju na raspolaganje društvenim organizacijama i ustanovama od njihovog deviznog nerobnog priliva.

Obračunski kurs je dvostruki zvanični kurs ispravljen za disparitet odnosne devize. Obračunski kursevi, prema tome, variraju oko nivoa 600 dinara za 1 obračunski dolar. (Pomenuti dispariteti treba da pretstavljaju razliku između stvarne vrednosti deviza i njihovog zvaničnog kursa. Kao stvarna vrednost uzima se ona koja je potvrđena na međunarodnim tržištima).

Obračunski kursevi predstavljaju, dakle, dvostruke zvanične kurseve uvećane ili umanjene za disparitet, već prema tome da li je stvarna vrednost (realni kurs) jedne devize veća ili manja od njene zvanične vrednosti (zvanični kurs). Zato se ovi kursevi u praksi nazivaju »disparitetnim kursovima«. Listu ovih kurseva takođe objavljuje Narodna banka i ona danas glasi (stanje 1. XII. 1957):*

Deviza	Kurs u dinarima
1 SAD dolar	632
1 Kanadski dolar	632
100 Slobodnih švajcarskih franaka	14.453
100 Belgiskih franaka	1.251
100 Zapadnonemačkih maraka	14.897
1 Engleska funta	1.752
100 Holandskih forinti	16.465
1 Kineska obračunska funta	1.752
1 SSSR OŠ — obračunski dolar	626
1 Austriski OŠ — obračunski dolar	626
100 Danskih kruna	9.058
100 Francuskih franaka	146
1 Grčki OŠ — obračunski dolar	613
100 Italijanskih lira	100
100 Italijanskih lira (Gorica)	98
100 Italijanskih lira (Trst)	98
1 Norveški OŠ — obračunski dolar	613
100 Švajcarskih franaka — klir.	14.019
100 Švedskih kruna	12.095
1 Albanski OŠ — obračunski dolar	600
1 Argentinski OŠ — obračunski dolar	600
1 Brazilijski OŠ — obračunski dolar	600
1 Bugarski OŠ — obračunski dolar	600
1 Istočnonemački OŠ — obračunski dolar	600
1 Mađarski OŠ — obračunski dolar	600
1 Paragvajski OŠ — obračunski dolar	600
1 Poljski OŠ — obračunski dolar	600
1 Rumunski OŠ — obračunski dolar	600
1 Sudanska OŠ — obračunska funta	1.724
1 Urugvajski OŠ — obračunski dolar	600
1 ČSR OŠ — obračunski dolar	600
1 Čileanski OŠ — obračunski dolar	600
1 Burmanska OŠ — obračunska funta	1.646
1 Finski OŠ — obračunski dolar	588
1 Egipatska OŠ — obračunska funta	1.633
1 Izraelski OŠ — obračunski dolar	537
1 Turski OŠ — obračunski dolar	442
1 Tuniski OŠ — obračunski dolar	613

Obračunski kursevi se primenjuju prilikom isplate dinarske protivvrednosti otkupljenih stranih sredstava plaćanja ostvarenih izvozom robe i usluga (izuzev ugostiteljskih). Po obračunskom kursu Narodna banka prodaje privrednim organizacijama devize na posebnim sastancima deviznih obračunskih mesta, za nabavku reprodukcione materijala i gotovara široke potrošnje, ako su se privredne organizacije prethodno sporazumele o podeli deviznih sredstava iznetih na sastanku radi prodaje. Konačno,

* Obračunske valute u ovoj listi (OŠ i OŠ) predstavljaju ugovorene obračunske jedinice u odnosnim platnim sporazumima.

po obračunskom kursu vrši se i neposredna prodaja deviza, i to za plaćanje uvozne opreme i reprodukcijonog materijala, za koji nisu prodata sredstva na posebnim sastancima deviznih obračunskih mesta.

Obračunski kursevi predstavljaju samo relativno fiksne kurseve, što znači da se oni mogu menjati i faktički se menjaju u skladu sa izmenama već pomenutih razlika u vrednosti pojedinih deviza. Međutim, ove izmene se ne događaju često.

U svakom slučaju, ako dođe do promene obračunskog kursa, izvozniku je zagarantovan onaj kurs koji je važio na dan koji prethodi zaključenju posla. Ovo se primenjuje zato da bi se obezbedila što veća stabilnost izvoznih kalkulacija.

Slobodno formiran kurs je onaj koji se obrazuje na osnovu ponude i tražnje deviza na redovnim sastancima deviznog obračunskog mesta. Ovaj kurs je danas znatno iznad nivoa obračunskih kurseva, i menja se od jednog do drugog sastanka. Ove kurseve objavljuje Narodna banka u posebnom biltenu za svaki redovni sastanak deviznog obračunskog mesta. Po ovom kursu obavlja se samo minimalan deo spolnotrgovinskih transakcija (oko 1%).

Devizna obračunska mesta

Devizna obračunska mesta (DOM) formirana su kod nas sredinom 1952 g. da posluže kao slobodno devizno tržište za kupoprodaju deviza. Zamisljena su prvobitno tako da na njima izvoznici slobodno prodaju, a uvoznici slobodno kupuju devizna sredstva po kursovima o kojima se sami sporazumevaju. Očekivalo se da će se na ovom tržištu formirati takav slobodni devizni kurs koji je trebalo da odražava stvarni kurs dinara. Međutim, s jedne strane, zbog oskudice deviza nije se izvoznici mogao prepuštiti ceo iznos ostvarenih deviza da njima trguju na deviznom obračunskom mestu, a, s druge strane, devizna sredstva koja su izvoznici iznosili na devizno obračunsko mesto nisu mogla, i pored intervencija Narodne banke, da obezbede normalno podmirjenje uvoznih potreba, tako da je tražnja osjetno nadmašivala ponudu, zbog čega su kursevi neprekidno rasli.

Pri takvoj razvojnoj tendenciji, funkcija deviznog obračunskog mesta kao slobodnog deviznog tržišta postepeno je sužavana. Danas je svedena na veoma ograničeni obim kupoprodaje deviza kojima se podmiruju uglavnom samo neke sitnije nebitne potrebe. Pored toga, danas izvoznici više ne mogu prodavati devize na deviznom obračunskom mestu (njima se ostavlja samo minimalan deo — 1% — ostvarenih deviza za podmirjenje troškova). Isključivi prodavac deviza na deviznom obračunskom mestu je Narodna banka.

Devizna obračunska mesta su posebne organizacije jedinice republičkih centrala Narodne banke. Ima ih 6 (Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skopje i Titograd). Poslovanje na njima obavlja se na osnovu posebnih pravila o organizaciji i poslovanju deviznih obračunskih mesta, koja donosi Narodna banka. Poslovanje na deviznim obračunskim mestima obavlja se na dve vrste sastanaka: na redovnim i posebnim sastancima.

Na ovim sastancima prodaju deviza vrši samo Narodna banka, a kao kupci mogu se pojavljivati sve privredne organizacije koje se registruju na deviznom obračunskom mestu. One kupuju devize preko svojih ovlašćenih službenika (disponenata). Privredne organizacije koje nisu registrovane na jednom od deviznih obračunskih mesta mogu kupovati devize samo posredstvom Narodne banke.

Na redovnim sastancima kursevi se formiraju slobodno, na osnovu ponude i tražnje deviza. Bančni disponenti ustupaju devize onom kupcu koji ponudi najviši kurs, a zatim podmiruju ostale kupce po redosledu najpovoljnije ponuđenih kurseva. Prodaja se ne može izvršiti po kursu koji bi bio niži od obračunskog. Redovni sastanci se sada održavaju, po pravilu, jedaput nedeljno (utornikom).

Na posebnim sastancima prodaju deviza vrši i takođe samo Narodna banka, dok se kao kupci mogu pojaviti samo one organizacije kojima su devizna sredstva namenjena (namenska prodaja deviza). U svrhu kupoprodaje privredne organizacije su grupisane u oko 80 grupacija (okrugova), tako da ima toliko posebnih sastanaka koliko i ovih grupacija (za svaku grupaciju poseban sastanak). Devize kupljene na posebnim sastancima mogu se upotrebiti samo u tačno određene svrhe za koje su prodate (uglavnom za nabavku reprodukcijonog materijala i robe široke potrošnje). Na posebnim sastancima kursevi se u načelu formiraju takođe slobodno, na osnovu ponude i tražnje, ali je privrednim organizacijama koje učestvuju na ovim sastancima omogućeno da se prethodno dogovore o međusobnoj raspodeli deviza koje su iznete na sastanak. Ako se one dogovore o raspodeli, banka im prodaje devize po obračunskom kursu, inače bi se devize prodale onom ko ponudi najviši kurs, a onda po redosledu najpovoljnijih ponuđača. Od početka funkcionisanja ovih sastanaka (1. decembra 1954. g.) do danas nije zabeležen nijedan slučaj da se privredne organizacije nisu sporazumele o raspodeli deviza iznetih na poseban sastanak. Za razliku od redovnih sastanaka, posebni sastanci se održavaju povremeno. Narodna banka iznosi na ove sastanke one količine deviza (devizne kontingente) koje odredi Komitet za spolnu trgovinu. Ovde se, dakle, radi o jednom posebnom vidu sporazumne raspodele deviznih kontingenata, a u okviru godišnjeg plana platnog bilansa.

Režim izvoza

Devizni propisi u oblasti izvoza regulišu način i rok naplate izvezenih robe, isplatu ostvarenih deviznih sredstava izvozniciima u dinarima i obračun razlike u cenama pomoću određenih izvoznih koeficijenata.

Naplata izvezenih robe od inostranog kupca vrši se na način predviđen u platnom sporazumu zaključenom između Jugoslavije i zemlje kupca. Platnim sporazumom se predviđa valuta u kojoj se vrši naplata izvezenih robe (klirinška valuta)². Izvoznik je obavezan da izvezenu robu naplati u toj valuti i to preko određenog klirinškog računa preko koga se prebijaju sva dugovanja i potraživanja izvoznika i uvoznika zemlja-ugovornica. Ukoliko sa zemljom kupca nije zaključen platni sporazum, naplata izvezenih robe vrši se u jednoj od slobodnih deviza.

U pogledu plaćanja pojedina područja su podeljena u sledeće tri grupe:

A. Platni promet sa klirinškim zemljama³. Platni promet vrši se sa ovim klirinškim zemljama i u sledećoj valuti: sa Albanijom, Argentinom, Austrijom, Brazilijom, Bugarskom, CSR, Čileom, Finskom, Grčkom, Istočnom Nemačkom, Izraelom, Mađarskom, Norveškom, Poljskom, Paragvajem, Rumunijom, SSSR, Tunisom, Turskom, Urugvajem — obračunskim dolarom; sa Belgijom (zonom belgiskog franka koja, pored Belgije, obuhvata i Belgiski Kongo i Ruanda-Urundi) — belgiskim frankom; sa Burmom i Kinom — obračunskom engleskom funtom; sa Egiptom — egipatskom funtom; sa Francuskom (zonom francuskog franka) — francuskim frankom — dinarom; sa Holandijom (sa zonom holandske forinte) — holandskom forintom; sa Švajcarskom — švajcarskim frankom; sa Švedskom — švedskom krunom; Sudanom — obračunskom egipatskom funtom.

B. Platni promet sa Zapadnom Nemačkom, Italijom, Švedskom i Danskom. — Plaćanje i naplate sa ovim zemljama vrše se u ograničenom konvertibilnim valutama tih zemalja, koje se mogu upotrebiti i za plaćanje izvan tih zemalja, tj. u svim zemljama izuzev dolarskog područja. Međutim, plaćanje u drugim zemljama i naplata iz drugih zemalja u ovim valutama ne može se vršiti bez posebne saglasnosti Narodne banke.

C. Platni promet u slobodnim devizama. — Plaćanje i naplata u slobodnim devizama, kao što su SAD dolar, kanadski dolar, slobodni švajcarski frank i engleska funta, vrše se ovako:

a) Sva plaćanja i naplate u platnom prometu sa SAD i dolarskim područjem vrše se u slobodnim SAD dolarima. U zemlje dolarskog područja spadaju: Bolivija, Kostarika, Dominikanska Republika, Ekvador, El Salvador, Gvatemala, Haiti, Honduras, Kolumbija, Kuba, Liberijska, Meksiko, Nikaragua, Panama, Peru, Filipini, Venecuela.

b) Sva plaćanja i naplate u platnom prometu sa zemljama sterlingskog bloka vrše se u engleskim funtama. Zemlje sterlingskog bloka su sledeće: Velika Britanija sa zavisnim teritorijama i kolonijama, kao i Ceylon, Pakistan, Rodezija (Južna i Severna), Indija, Irska, Irak, Island, Jordan, Južnoafrička Unija, Libija, Malaja, Singapur, Novi Zeland i Gana.

c) Sva plaćanja i naplate s Kanadom obavljaju se u kanadskim dolarima i u slobodnim SAD dolarima.

d) Sva plaćanja sa Libanom i Sirijom obavljaju se u slobodnim SAD dolarima i u slobodnim ili transferabilnim engleskim funtama, prema tome u kojoj valuti je posao zaključen.

e) Sva plaćanja i naplate sa ostalim zemljama sa kojima nisu zaključeni platni sporazumi obavljaju se samo u slobodnim SAD dolarima. Važnije zemlje sa kojima nisu zaključeni platni sporazumi su ove: Etiopija, Iran, Japan, Portugal, Saudi-Arabija, Tajland, Tanger i Tripolis.

f) Platni promet sa Švajcarskom vrši se putem švajcarsko-jugoslovenskog kliringa. Međutim, plaćanja i naplate mogu se vršiti kako sa Švajcarskom tako i sa drugim zemljama u slobodnim švajcarskim francima, s tim da takva plaćanja i naplate podležu posebnom odobrenju Glavne centrale Narodne banke.

Naplata izvezenih robe u svim slučajevima treba da usledi u roku od najdalje 90 dana, računajući od dana kada je roba izvezena. Ovaj rok banka može u opravdanim slučajevima na molbu izvoznika da produži.

99% vrednosti izvezenih robe banka isplaćuje izvozniku u dinarima, računajući po obračunskom kursu i odobrava mu taj iznos na njegovom ziro računu. Ostatak od 1% vrednosti izvezenih robe banka odobrava izvozniku na njegovom deviznom računu, tj. u devizama. Ovaj iznos je namenjen pokriću deviznih troškova oko izvoza i podmirenje eventualnih drugih plaćanja koja je izvoznik imao. Ako izvoznik ne upotrebi ovaj iznos za svoja plaćanja, može ga prodati samo Narodnoj banci, opet po obračunskom kursu.

² Kliring je prebijanje dugovanja i potraživanja u razmeni između dve zemlje radi ustanovljenja i izmirjenja konačnog salda.

³ U klirinškom sporazumu između dve zemlje ugovara se, između ostalog, po kome će se kursu vršiti međusobni obračun, u kojoj će se valuti voditi zbirni račun itd. Ako se zbirni račun vodi u valuti jedne zemlje-ugovornice, tada se fakturiranje i sva plaćanja vrše u toj valuti. Ako se zbirni račun vodi u valuti neke treće zemlje, onda se sva plaćanja vrše po utvrđenom kursu prema obračunskoj valuti, tj. valuti te treće zemlje (naprimer OS).

Isplatom 99% protivrednosti izvezeno robe u dinarima i 1% u devizama još nije završen obračun između banke i izvoznika. Pored ovog, izvoznici se još isplaćuju i razlika u ceni (razlika između domaće i inostrane cene) ukoliko je izvozni koeficijent veći od 1, tj. ukoliko je cena u inostranstvu za taj artikl niža nego u zemlji. U obrnutom slučaju, tj. ukoliko je izvozni koeficijent manji od 1, što znači da je cena izvezenog artikla u inostranstvu viša, izvoznik je dužan da uplati kod banke razliku u ceni.

Režim uvoza

Devizni propisi koji regulišu režim uvoza odnose se na način plaćanja uvezene robe, rok uvoza i na obračun razlike u cenama na osnovu određenih uvoznih koeficijenata.

Uvoznik plaća robu na jedan od tri sledeća načina:

- devizama kojima raspolaze u okviru dela koji mu se ostavlja na slobodno raspolaganje od izvoza, ako je u isto vreme i izvoznik (napred navedenih 1%);
- devizama koje kupuje na deviznom obračunskom mestu;
- ili
- devizama koje kupuje neposredno od ovlašćenih banaka, što dolazi u obzir, uglavnom, samo za plaćanje reprodukcionog materijala i opreme.

Državni organi i ustanove, a isto tako i neke ustanove sa samostalnim finansiranjem i društvene organizacije, kupuju devize neposredno od Narodne banke za plaćanje uvezene robe i za razna nerobna plaćanja, sve u granicama za to određenih deviznih kvota.

Konačno, kao još jedan vid neposredne kupoprodaje deviza postoji kupovina deviza od strane privatnih lica prilikom putovanja u inostranstvo. Ona se vrši po dvostrukom zvaničnom kursu (odnosno, po zvaničnom kursu uvećanom za premiju od 100%), do visine od 6.000 dinara (dakle, 20 dolara). Neposredna kupovina deviza od strane izvoznika i uvoznika za putovanja u privredne svrhe ograničena je, zasad, na neke klirinške valute i vrši se po obračunskom kursu.

Uvoznici su po jugoslovenskim deviznim propisima obavezni da plaćenu robu uvezu u roku koji ne može biti duži od tri meseca, računajući od dana kada je roba plaćena. Ako se plaćanje vrši akreditivom, ovaj rok iznosi najviše 6 meseci i računa se od dana otvaranja akreditiva.

Banka je, kao i pri naplati izvezeno robe, ovlašćena da ove rokove u opravdanim slučajevima produžava po molbi uvoznika.

Način plaćanja uvezene robe je isti kao i kod izvoza robe. Plaćanje se, dakle, obavlja u valuti koja je predviđena u platnom sporazumu sa odnosnom zemljom. Ako se radi o zemlji sa kojom nije zaključen platni sporazum, plaćanje se, po pravilu, vrši u slobodnim devizama.

Time što je uvoznik kupio devize i njima preko banke platio inostranom isporučiocu robe, nije između njega i banke još završen obračun. Naime, u roku od 30 dana po uvozu uvoznik sa bankom obračunava razliku između inostrane i domaće cene uvezene robe. Ako je uvozni koeficijent veći od 1, tj. ukoliko je inostrana cena niža od domaće, uvoznik uplaćuje banci razliku u ceni. Ako je uvozni koeficijent manji od 1, što znači da je inostrana cena viša od domaće cene, uvoznik naplaćuje od banke razliku u ceni.

Pravdanje izvoza i uvoza

Pravdanje izvoza i uvoza kod banke sastoji se u tome što su izvoznici dužni da na osnovu propisanih dokumenata dokažu da su u određenom roku uneli u zemlju protivrednost izvezeno robe, a uvoznici da su u određenom roku uvezli plaćenu robu.

Pravdanje se vrši kod banke kod koje izvoznik odnosno uvoznik ima svoj žiro račun.

Kod izvoza pravdanje se vrši na taj način što izvoznik podnosi banci carinsku prijavu o izvršenom izvozu robe iz koje se vidi koliko je robe izvezeno, kada, u kojoj valuti se roba naplaćuje i koliko je iznos njene fakturne vrednosti. Podnoseći ovaj dokument izvoznik se poziva na dokument o naplati, tj. na bancin izveštaj (avizo) o odobrenju na računu. Ako se iznos pavađen u ovom izveštaju o odobrenju na računu slaže sa iznosom fakturne vrednosti navedenim u carinskoj prijavi, smatra se da je izvoznik pravdanje izvršio. Tom prilikom se, naravno, vodi računa o tome da li je naplata izvezeno robe usledila u određenom roku od 90 dana od dana izvoza, i da li je naplata izvršena u određenju valuti. Ukoliko prilikom ovog pravdanja banka utvrdi kakve nepravilnosti, prijavljuje ih Deviznom inspektoratu kao privredni prestup (devizni prekršaj). Pravdanje se mora izvršiti u roku od 30 dana računajući od dana kada je roba naplaćena.

Kod uvoza pravdanje se vrši na taj način što uvoznik podnosi banci dokument o plaćanju uvoza, tj. bancin izveštaj (avizo) o zaduženju na računu, iz koga se vidi u kome je iznos izvršeno plaćanje, u kojoj valuti i kada. Podnoseći ovaj dokument, uvoznik se poziva na dokument o uvozu, tj. na carinsku prijavu o izvršenom uvozu iz koje se vidi koliko je robe uvezeno, kada i u kojoj vrednosti. Ako se tom prilikom utvrdi da se iznos iz bancinog izveštaja o zaduženju slaže sa vrednošću uvezene robe navedenom u carinskoj prijavi, smatra se da je uvoznik pravdanje izvršio, dakle, da je dokazao da je uveo plaćenu robu. Tom prilikom vodi se računa o tome da li je uvoz usledio u određenom roku od 3 odnosno 6 meseci i da li je plaćanje

izvršeno u određenoj valuti, koja je propisana za zemlju iz koje je roba uvezena (valuta predviđena u platnom sporazumu sa odnosnom zemljom odnosno slobodna deviza). Ostupanje od propisanog roka uvoza, vrste valute itd. banka prijavljuje Deviznom inspektoratu kao privredni prestup. Pravdanje se mora izvršiti u roku od 30 dana, računajući od dana kada je roba uvezena.

Obračun razlike u cenama

Između cena pojedinih vrsta robe koje vladaju na unutrašnjem tržištu i cena odgovarajućih vrsta robe u inostranstvu postoje izvesne razlike koje nije moguće izravnati putem jedinstvenog valutnog pariteta. Kod nekih artikala inostrane cene (izražene u dinarima po obračunskim kursovima) su veće, a kod drugih, što je češći slučaj, manje.

Upoređivanjem unutrašnjih i inostranih cena ustanovljen je njihov odnos pojedinačno za svaki izvozni i uvozni artikl i na taj način utvrđen i propisan koeficijent za svaki artikl posebno. Koeficijenti, ustvari, predstavljaju odnos između unutrašnje cene određene robe i njene inostrane cene franko jugoslovenska granica, preračunate u dinarima po obračunskom kursu.

Množenjem ovako propisanih koeficijenata sa odgovarajućim obračunskim kursom dobija se čitav niz višestrukih kurseva koji bi stvarno trebalo da budu primenjeni kod odgovarajućih poslova uvoza ili izvoza zavisno od artikala koji su u pitanju. Pošto se, međutim, kod većine robnih transakcija kupoprodaja deviza vrši po obračunskim kursovima, to se nameće naknadna korektura u vidu posebnog obračuna razlike u cenama na osnovu propisanih koeficijenata.

Koeficijenti se na taj način pojavljuju kao poseban vid mnogostrukih kurseva, s obzirom da jedinstveni devizni kurs usled dispariteta domaćih cena ne može da posluži kao isključivi instrument za obračunavanje spolnotrgovinskih transakcija.

Izvozni koeficijenti se kreću između 0,50 i 2,00 i to u sledećem rasponu: 0,50; 0,60; 0,70; 0,80; 0,90; 1,00; 1,10; 1,20; 1,30; 1,40; 1,50; 1,60; 1,70; 1,80; 1,90; 2,00. Izvoznih koeficijenata ima, prema tome, ukupno 16.

Uvozni koeficijenti se kreću između 0,60 i 3,00 i to u sledećem rasponu: 0,60; 0,80; 1,00; 1,10; 1,20; 1,30; 1,40; 1,50; 1,60; 1,70; 1,80; 1,90; 2,00; 2,10; 2,20; 2,40; 2,50; 2,90; 3,00. Uvoznih koeficijenata ima, dakle, ukupno 19.

Obračun razlike u cenama vrši se istovremeno kada i pravdanje izvoza i uvoza, u roku od 30 dana, računajući od dana kada je roba naplaćena odnosno od dana kada je roba uvezena.

Ovaj obračun kod izvoza se sastoji u tome što se koeficijent (ukoliko je veći od 1,00) umanjuje sa i tako umanjeno množi sa prodajnom vrednošću izvezeno robe franko jugoslovenska granica po obračunskom kursu. Tako dobijeni iznos prestavlja razliku u ceni koja se isplaćuje izvozniku.

Ako je izvozni koeficijent manji od 1, izvoznik će morati da uplati banci razliku u ceni koja se dobije kada se prodajna vrednost izvezeno robe franko jugoslovenska granica po obračunskom kursu pomnoži razlikom između 1 i propisanog izvoznog koeficijenta.

U prvom slučaju izvozniku se isplaćuje razlika između inostrane i domaće cene s obzirom da je ova poslednja veća, a u drugom slučaju on uplaćuje razliku između inostrane i domaće cene s obzirom da je ova poslednja niža. Ovim obračunom se, ustvari, izravnava domaća sa inostranom cenom, jer bi bez toga izvoznik u prvom slučaju neopravdano gubio, a u drugom neopravdano zaradivao. Analogno se postupa i kod uvoza.

Kod uvoza obračun sastoji u tome što se uvozni koeficijent, ukoliko je veći od 1, umanjuje sa 1 i tako umanjeno pomnoži sa nabavnom vrednošću uvezene robe franko jugoslovenska granica po obračunskom kursu. Tako dobijeni iznos prestavlja ovde razliku u ceni koju je dužan da uplati uvoznik banci.

Ako je uvozni koeficijent manji od 1, uvozniku se isplaćuje razlika u ceni koja se dobija kada se nabavna vrednost uvezene robe franko jugoslovenska granica po obračunskom kursu pomnoži razlikom između 1 i propisanog uvoznog koeficijenta.

Kod uvoza opreme, koja se plaća deviznim sredstvima koja investitorima prodaje Jugoslovenska investiciona banka ili Jugoslovenska banka za spolnu trgovinu, primenjuje se jedinstveni uvozni koeficijent i on iznosi 1,20.

Kod izvoza individualne opreme, za koju ne postoji poseban jedinstveni izvozni koeficijent (naprimer izvoz kompletne hidrocentrale), obračun razlike u cenama vrši se primenom posebnih koeficijenata po elementima kalkulacije (na plate, amortizaciju, materijal itd.), jer kod ovakvog izvoza nije moguće odrediti jedinstveni koeficijent s obzirom na karakter izvoznog proizvoda.

Sličan sistem, tj. obračun razlike u cenama po elementima kalkulacije, primenjuje se i kod izvoza inostrane robe koja se u zemlji doraduje za račun inostranog vlasnika. Prilikom uvoza strane robe koja treba da se u zemlji doradi, ne primenjuje se uvozni koeficijent, a kod izvoza doradene robe obračun razlike u cenama vrši se samo na vrednost dorade (usluge dorade i eventualno dodatnog materijala) primenom posebnih koeficijenata po elementima kalkulacije.

Kod uvoza određenih artikala, uglavnom kod uvoza osnovnih prehranbenih artikala, obračun razlike u ceni, po iznetku, ne vrši se na bazi koeficijenata, nego na bazi stvarnih razlika između domaćih i inostranih cena.

Ž. M.

SAJMOVI

Sajmovi su od posebnog značaja za unapređenje privrede zemlje i za uspješnije funkcionisanje robnog prometa u zemlji i sa inostranstvom.

Sajmovi doprinose unapređenju privrede na taj način što, okupljajući na jednom mestu veliki broj proizvođača s njihovim najnovijim dostignućima u proizvodnji, potiču dalje unapređenje proizvodnje. Sajmovi su od značaja i kao privredna manifestacija koja domaćim i inostranim posetio-cima omogućuje uvid u privredni razvoj zemlje.

Sajam pretstavlja veoma pogodno mesto na obavljanje kupoprodaja. Prodavac, uz srazmerno male troškove, prikazuje svoju robu veoma velikom broju interesenata i često uspeva da plasira količine koje se na drugi način, a za isto vreme, teško mogu plasirati. Kupac, međutim, uspeva da postigne povoljnu nabavnu cenu i ostale uslove nabavke, da kupovinu izvrši uz niske troškove i uz mali gubitak vremena, zahvaljujući velikoj koncentraciji prodavaca i konkurenciji između njih.

Organizovanje sajмова u Jugoslaviji široko je razvijeno, što se vidi iz broja organizatora sajмова, broja sajamskih priredaba (sajмова i izložbi) koje se organizuju u toku godine, raspoloživog izložbenog prostora i komercijalnog uspeha koji se na sajamskim priredbama postiže (prometa, broja izlagača sa prostorom koji oni zauzimaju i broja posetilaca). Do brzog razvoja sajamske delatnosti došlo je naročito posle uvođenja novog privrednog sistema (počev od 1952 g.), kada je slobodno tržište zahtevalo nove forme i veće napore da bi se roba plasirala.

Organizatori sajмова. — Postoji ukupno 11 organizatora sajмова koji redovno, svake godine, priređuju sajmove. To su: Zagrebački velesajam, Beogradski sajam, Gospodarsko rastavišće — Ljubljana, Novosadski sajam, Leskovački sajam, Skopski sajam, Osječki sajam, Gorenjski sajam — Kranj, Mariborski teden, Jadranski sajam — Split i Ribarska izložba i festival u Zadru. Od nabrojanih organizatora, Leskovački sajam ima status privredne organizacije (preduzeća), Beogradski sajam je preduzeće za izgradnju i eksploataciju beogradskog sajmišta, a svi ostali organizatori su ustanove sa samostalnim finansiranjem.

Sajamske priredbe koje se organizuju u našoj zemlji mogu se po svome značaju odnosno karakteru podeliti na međunarodne i domaće, na opšteprivredne i specijalizovane.

Na međunarodnim sajmovima učestvuju u većem broju kao izlagači, pored domaćih, i inostrana preduzeća. Na domaćim sajmovima, po pravilu, učestvuju kao izlagači samo preduzeća iz zemlje. Na nekim domaćim sajmovima učestvuje i manji broj inostranih izlagača, što ne menja njihov karakter.

Na opšteprivrednim sajmovima izlaže se roba raznih grana proizvodnje. Specijalizovani sajmovi se priređuju samo za pojedine privredne odnosno proizvodne grane ili imaju neku drugu specijalizovanu namenu.

Sledeći pregled daje podatke o organizatorima sajмова i njihovim priredbama u 1957 godini.

Organizator	Sajam — izložba	Karakter	Značaj
Gospodarsko rastavišće,* Ljubljana	Sajam mode i kožarstva	Specijalizovani	Domaći sa učešćem inostranih izlagača
„	Sajam saobraćajnih sredstava	„	„
„	II Međunarodni sajam ambalaže	„	Međunarodni
„	II Jugoslovenski izvoznik sajam	„	Domaći
„	III Međunarodni sajam vina	„	Međunarodni
Zagrebački velesajam	Prolećni međunarodni velesajam	Opšteprivredni	„
„	Jesenji međunarodni velesajam	„	„

* Gospodarsko rastavišće treba do kraja godine da održi još i IV Međunarodni sajam radija i komunikacije (7—15-XII-1957).

Organizator	Sajam — izložba	Karakter	Značaj
Beogradski sajam	Međunarodni sajam tehnike i tehničkih dostignuća	Specijalizovani	Međunarodni
Novosadski sajam	Međunarodni poljoprivredni sajam	„	Međunarodni
Osječki sajam	Izložba šumarstva, drvne industrije i modernog nameštaja	„	Domaći sa učešćem inostranih izlagača
Leskovački sajam	Sajam tekstila i tekstilnih mašina	„	„
Gorenjski sajam, Kranj	Gorenjski sajam	Opšteprivredni sa akcentom na robi široke potrošnje	Domaći
Mariborski teden	Mariborski teden	Opšteprivredni	„
Jadranski sajam	Jadranski sajam	„	„
Skopski sajam	VII Skopski sajam	„	„
„	II Izložba jugoslovdvana	Specijalizovana	„
Ribarska izložba i festival, Zadar	Ribarska izložba i festival	„	Domaći sa učešćem inostranih izlagača

Prema gornjim podacima u 1957 g. održano je 17 sajмова, od kojih 6 opšteprivrednih i 11 specijalizovanih. Međunarodnih sajмова bilo je 6, a domaćih 11, od kojih 5 sa učestvovanjem i inostranih izlagača.

U 1956 g. održan je 21 sajam — 2 međunarodna i 19 domaćih, od kojih 3 sa učešćem inostranih izlagača odnosno 6 opšteprivrednih i 15 specijalizovanih.

Izložbeni prostor. — Poseban izložbeni prostor (sajmište) podešen za priređivanje sajмова imaju samo Zagrebački velesajam, Beogradski sajam, Novosadski sajam, Gospodarsko rastavišće, Osječki sajam, Ribarska izložba i festival u Zadru i delimično Leskovački sajam¹. Ostali sajmovi nemaju svojih izložbenih prostorija, već koriste prostorije drugih (uglavnom škole i sl.).

Raspoloživi izložbeni prostor sajмова prema stanju u 1957 g. vidi se iz sledećih podataka²:

Organizator sajma	Izložbeni prostor u m ²			
	Zatvoreni	Polu-otvoreni	Otvoreni	Ukupno
Zagrebački velesajam	65.236	—	40.000	105.236
Beogradski sajam	44.000	12.000	32.000	88.000
Novosadski sajam	20.000	—	40.000	60.000
Gospodarsko rastavišće	5.368	1.630	1.000	7.998
Osječki sajam	2.500	270	6.500	9.270
Skopski sajam	3.383	—	—	3.383
Leskovački sajam	6.000	—	—	6.000
Gorenjski sajam	2.700	—	7.300	10.000
Jadranski sajam	1.200	1.500	2.000	4.700
Mariborski teden	2.855	—	6.500	9.355
Ribarska izložba i festival	2.000	—	4.000	6.000
Ukupno:	155.242	15.400	139.300	309.942

¹ Ovaj sajam ima svoje izložbene prostorije od oko 4.000 m², a koristi i prostorije mesne gimnazije.

² Podaci Saveznog zavoda za statistiku i Saveza trgovinskih komora FNJR.

U odnosu na ranije godine, do velikog povećanja izložbenog prostora došlo je kod Zagrebačkog velesajma, gde se izgradnjom novog sajmišta zatvoreni izložbeni prostor već u 1956 g. povećao od 21.000 m² na 65.236 m². Izgradnjom sajmišta Beogradskog sajma ukupan sajamski izložbeni prostor u Jugoslaviji povećao se za 88.000 m². Kod ostalih sajmovaja izložbeni prostor se nije bitnije menjao.

Robni promet obavljen na sajmovima održanim u 1957 g. iznosi³:

S a j a m	Obavljeni promet (zaključeni poslovi) u milionima dinara				
	Između domaćih partnera	Između do- maćih i ino- stranih part- nera—izvoz	Između do- maćih i ino- stranih part- nera—uvoz	Između inostranih partnera	Ukupno
Sajam mode i kožarstva	1.598	—	44	—	1.642
Prolećni međunarodni velesajam	24.785	3.000	—	—	27.785
Osječki sajam	2.000	300	200	—	2.500
Sajam saobraćajnih sredstava	485	—	1.015	—	1.500
Međunarodni sajam ambalaže	1	—	40	—	41
Skopski sajam	5.898	—	—	—	5.898
Sajam tekstila i tekstil- nih mašina	10.689	—	395	—	11.084
Gorenjski sajam	690	—	—	—	690
Mariborski teden	1.642	—	—	—	1.642
Jadranski sajam	2.200	—	—	—	2.200
Jugoslovenski izvozni sajam	—	6.000	—	—	6.000
Međunarodni sajam tehničke i tehničkih dostignuća	118.479	6.636	9.569	—	134.684
Jesenji međunarodni velesajam	140.400	9.688	14.224	19.388	183.700
Međunarodni poljopr- vredni sajam	42.801	—	3.002	—	45.803
Međunarodni sajam vina	191	1.454	22	—	1.667
Ribarska izložba i festival	657	—	29	—	686
Ukupno:	352.516	270.078	28.540	19.388	427.522

U 1957 g. došlo je do vrlo velikog povećanja ukupnog prometa prema ranijim godinama, što se vidi iz sledećeg upoređenja:

1955 g.	172,4 milijarde
1956 g.	165,8 „
1957 g.	427,5 „

Broj izlagača na svima sajamskim priredbama pojedinih organizatora u toku 1957 g. iznosio je:

	I z l a g a č i		
	Domaći	Inostrani	Ukupno
Zagrebački velesajam	1.677	4.651	6.328
Beogradski sajam	650	850	1.500
Novosadski sajam	1.803	271	2.074
Gospodarsko rastavišće*	549	83	632

³ Za izložbu jugoslovenskih duvana i Sajam radija i telekomunikacije nedostaju podaci.

* Bez Međunarodnog sajama radija i telekomunikacije.

I z l a g a č i

	Domaći	Inostrani	Ukupno
Skopski sajam	176	—	176
Leskovački sajam	124	12	136
Osječki sajam	78	2	80
Gorenjski sajam	168	—	168
Mariborski teden	154	—	154
Jadranski sajam	134	—	134
Ribarska izložba i festival	104	3	107
Ukupno:	5.617	5.872	11.489

U 1955 i 1956 g. ukupan broj izlagača iznosio je	1955 g.	1956 g.	
	4.811	5.912	716 4.148 5.527 10.060

Inostrani izlagači na sajmovima održanim u 1957 g. potiču iz 38 zemalja. Koliko je bilo interesovanje izlagača iz pojedinih zemalja za jugoslovenske sajmove vidi se iz broja sajmovaja na kojima su učestvovali:

Na 9 sajmovaja učestvovali su izlagači iz Zapadne Nemačke; na 8 sajmovaja izlagači iz Austrije i Italije; na 6 sajmovaja izlagači iz Engleske i Švajcarske; na 5 sajmovaja izlagači iz Francuske i Čehoslovačke; na 4 sajma izlagači iz Švedske, Holandije, Rumunije, Mađarske i Istočne Nemačke; na 3 sajma izlagači iz Danske, SAD, Izraela, SSSR, Poljske, Grčke i Lihtenštajna; na 2 sajma izlagači iz Belgije, Sirije i Bugarske; na jednom sajmu Indonezija, Japan, Pakistan, Maroko, Burma, Egipat, Finska, Indija, Island, Španija, Portugalija, Kanada, Urugvaj, Alžir, Južna Afrika i Čile.

Kolektivnog učešća izlagača pojedinih zemalja u 1957 g. bilo je na prolećnom (2 države) i jesenjem (17 država) Zagrebačkom velesajmu i na Novosadskom sajmu (5 država).

Problemi organizovanja sajmovaja. — Za delatnost organizovanja sajmovaja ne postoje odgovarajući zakonski propisi. To je jedan od glavnih razloga što su se u dosadašnjem razvoju ove delatnosti pojavile neke neželjene tendencije i što još uvek postoji izvestan broj nerešenih pitanja, a što ometa pravilan razvoj.

Pošto je osnivanje preduzeća odnosno ustanove za priređivanje sajmovaja isključivo stvar narodnih odbora, došlo je do osnivanja velikog broja organizacija za priređivanje sajmovaja, pa prema tome i do velikog broja sajamskih priredaba. To je dovelo do rasparčavanja sredstava, umesto da se ona koncentrišu na manji broj velikih sajamskih priredbi. Veliki broj sajamskih priredbi finansijski opterećuje preduzeća-izlagače, jer se ona u toku godine pojavljuju na većini sajmovaja, upravo na svim onim sajmovima na kojima se pojavljuju i konkurentna preduzeća, često i bez obzira na to da li od izlaganja očekuju neki komercijalni uspeh ili ne.

Između sajmovaja ne postoji jasna diferencijacija na one ograničenog, lokalnog karaktera (od značaja za izvesno ekonomsko područje zemlje i sl.) i na one na kojima je pretstavljena privreda cele zemlje ili se uključuju u kategoriju međunarodnih sajmovaja. Ovakva situacija je posledica nastojanja skoro svih organizatora sajmovaja da zadobiju karakter opštejugoslovenskog i međunarodnog sajma.

Donošenjem propisa sajamska delatnost bi se regulisala, obezbedila bi se koordinacija, uneli elementi planiranja i dala potrebna ovlašćenja savezanim organima. U tom smislu već se preduzimaju mere od strane nadležnih državnih organa.

M. J.

PRVI KONGRES POLJOPRIVREDNIH INŽENJERA I TEHNIČARA JUGOSLAVIJE

U Beogradu je od 18 do 20 novembra 1957 g. održan Prvi kongres poljoprivrednih inženjera i tehničara Jugoslavije. Na Kongresu je bilo preko 1.500 poljoprivrednih inženjera i tehničara, članova Saveza društava poljoprivrednih inženjera i tehničara, jedne od strukovnih organizacija Saveza inženjera i tehničara Jugoslavije. (Vidi »Savez inženjera i tehničara Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled«, jul 1957, str. 323—324.)

Pretsednik Republike Josip Broz Tito uputio je pismo Kongresu. U pismu se ističe da u sprovođenju poljoprivredne politike izuzetno važnu ulogu imaju poljoprivredni stručnjaci, koji u uslovima koje zajednica obezbeđuje tra ba svojim trudom, zalaganjem i s punim poverenjem u neograničene mogućnosti proizvodnje u poljoprivredi da doprinesu modernizaciji i unapređenju naše poljoprivrede, a time i povećanju prinosa i ukupne poljoprivredne proizvodnje.

Kongresu su prisustvovali Svetozar Vukmanović, potpredsednik Saveznog izvršnog veća, Slavko Komar, član Saveznog izvršnog veća, Raja Nedeljković, predsednik Komisije za selo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, Paško Romac, predsednik Glavnog zadrugnog saveza Jugoslavije.

Na plenarnim sednicama i na sednicama stručnih Komisija (za stočarstvo, za ratarstvo i za voćarstvo i vinogradarstvo) podneto je 19 referata i koreferata, od kojih se pet odnosi na pitanja rada poljoprivrednih stručnjaka,

uloge krupnih gazdinstava, zadrugarstva, mehanizacije i poljoprivredne službe, a ostali na najaktuelnija pitanja proizvodnje, pšenice i kukuruza, upotrebe đubriva, stočarstva, voćarstva i vinogradarstva.

Posle iscrpne diskusije, Kongres je usvojio rezoluciju u kojoj se, između ostalog, navodi da naša zaostala poljoprivreda sadrži u sebi ogromne rezerve i da velika društvena sredstva i nađene forme za njihovo ulaganje u poljoprivredu stvaraju uslove za organizaciju poljoprivredne proizvodnje na tekovinama savremene nauke i skokovito unapređenje poljoprivredne proizvodnje. Za ovakav razvoj poljoprivrede, kaže se u rezoluciji, nužno je da radna mesta za najveći broj poljoprivrednih inženjera i tehničara budu zemljoradničke zadruge i krupna poljoprivredna gazdinstva, gde bi oni trebalo da budu neposredni organizatori i rukovodioci proizvodnje. Poboľšanju rada poljoprivrednih stručnjaka doprineće tešnja veza između organizacija poljoprivredne službe (naučnih ustanova, raznih poljoprivrednih stanica itd.) i poljoprivrednih proizvodnih organizacija.

U rezoluciji se dalje kaže da se visoka proizvodnja ratarskih kultura, naročito pšenice i kukuruza, može postići setvom visokoprinosnih sorti odnosno hibrida i primenom najsavremenijih mera sračunatih na stvaranje najpovoljnijih uslova za porast i razvike biljnih formi, kao i to da je konstantna i visoka proizvodnja ratarskih kultura moguća samo uz uslov podizanja stočarske proizvodnje. Za dalje poboljšanje i menjanje strukture shrane stanovništva i za ekonomsko jačanje voćarsko-vinogradarskih područja potrebno je pristupiti na modernoj osnovi podržanju voćarsko-vinogradarske proizvodnje i objekata za preradu, doradu i uskladištenje proizvoda voća i grožđa. U rezoluciji je posebna pažnja posvećena i pitanjima šire primene i usavršavanja sistema nagrađivanja po jedinici proizvoda, sistemu školovanja i poljoprivrednoj službi.

Problem organizovanja sajmov. — Za delatnost organizovanja sajmov ne postoje odgovarajući zakonski propisi. To je jedan od glavnih razloga što su se u dosadašnjem razvoju ove delatnosti pojavile neke neželjene tendencije i što još uvek postoji izvestan broj nereguliranih pitanja, a što ometa pravilan razvoj.

Potrebno je osigurati preduzeća odnosno ustanove za priredivanje sajmov isključivo stvar narodnih odnosa, došlo je do osnivanja velikog broja organizacija za priredivanje sajmov, pa prema tome i do velikog broja sajmskih priredaba. To je dovelo do raspadavanja stredstava, umesto da se ona koncentrišu na manji broj velikih sajmskih priredbi. Veliki broj sajmskih priredbi finansijski opterećuje preduzeća izlagače, jer se ona u toku godine pojavljuju na većini sajmov, upravo na svim onim sajmovima na kojima se pojavljuju i konkurentna preduzeća, često i bez obzira na to da li od izlagača očekuju neki komercijalni uspeh ili ne.

Između sajmov ne postoji jasna diferencijacija na one ograničenog lokalnog karaktera (od kojih se izvesno ekonomsko područje zemlje i sl.) i na one na kojima je predstavljena privreda cele zemlje ili se uključuju u kategoriju međunarodnih sajmov. Ovakva situacija je posledica nastojanja skoro svih organizatora sajmov da zadobiju karakter opštejugoslovenskog i međunarodnog sajma. Donošenjem propisa sajmska delatnost bi se regularizovala, opredeljena bi se koordinacijom, uneli elementi planiranja i dala potrebna ovlašćenja savezima i organizacijama. U tom smislu već se predviđaju mere od strane nadležnih državnih organa.

M. J.

Medunarodni sajam	1957 g.	1956 g.	1955 g.
Medunarodni sajam	118.479	6.636	9.269
Medunarodni sajam	140.400	9.688	14.234
Medunarodni sajam	45.801	—	3.003
Medunarodni sajam	191	1.424	22
Medunarodni sajam	627	—	29
Ukupno:	325.216	220.078	28.240

U 1957 g. došlo je do vrlo velikog povećanja ukupnog prometa prema ranijim godinama, što se vidi iz sledećeg poređenja:

1957 g.	172,4 milijarde
1956 g.	162,8
1955 g.	42,2

Broj izlagača na svima sajmskim priredbama pojedinih organizatora u toku 1957 g. iznosio je:

Izlagaci	Domaći	Inostrani	Ukupno
Zagrebački velesajam	1.677	4.621	6.298
Beogradski sajam	620	1.200	1.820
Novosadski sajam	1.803	271	2.074
Gospodarsko razstavšće*	249	83	332

* Na izložbu jugoslovenskih duhana i sajam radlja i telekomunikacija nije bio izložen podaci.

* Bez međunarodnog sajma radlja i telekomunikacija.

SPECIJALNO ŠKOLSTVO

Deca i omladina s telesnim i duševnim nedostacima i poremećajima koji ih ometaju da prate škole za normalno razvijenu decu, vaspitavaju se i školuju u specijalnim školama, specijalnim socijalno-vaspitnim ustanovama (zavodima) i posebnim odeljenjima redovnih škola i zdravstvenih ustanova. Specijalnim školovanjem u Jugoslaviji obuhvaćeni su slepa, jako slaboviđa, gluvonema, gluva, jako nagluva i umno zaostala deca i omladina; zatim, deca i omladina s govornim poremećajima, kao i ona koja se nalaze na dugotrajnom lečenju ili oporavku. Specijalnim vaspitanjem obuhvaćena su i vaspitno zapuštena deca i omladina. Poseban pedagoški postupak, specijalna nastava i rad na socijalnoj, profesionalnoj i medicinskoj rehabilitaciji ove dece i omladine organizuju se u skladu sa uzrastom, psiho-fizičkim osobenostima, prirodom nedostatka odnosno poremećaja pojedinih kategorija dece i omladine, da bi se otklonile i ublažile nepravilnosti i smetnje u njihovom razvitku i da bi im se omogućilo da postanu aktivni i korisni članovi društvene zajednice.

Razvoj specijalnog školstva

Prve specijalne vaspitne ustanove organizovane su u prošlom veku (za gluvoneme u Gorici 1840 g., u Sremskoj Mitrovici 1886 g., u Zagrebu 1891 g., u Beogradu 1897 g. i u Ljubljani 1900 g.; za slepe u Zagrebu 1895 g., a za maloletnike u Ljubljani 1873 g.).

Krajem školske 1937/38 g. u zemlji je bila 21 specijalna škola sa 3.175 učenika i 232 nastavnika.

Posle oslobođenja broj specijalnih škola povećao se četiri puta, broj nastavnika tri puta, a broj učenika više nego dvostruko; u odnosu na stanje krajem školske 1937/38 g. 1955/56 g. bila je 91 specijalna škola sa 5.935 učenika i 677 nastavnika (bez škola pri vaspitno-popravnim domovima za maloletnike u Radeču, Kruševcu i Glini i šest zavoda za vaspitno zapuštenu mladež u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini). Od 1945 g. podignuto je desetak modernih školskih zgrada za ove škole i nabavljena je savremena oprema za specijalnu nastavu, radnu terapiju i profesionalno osposobljavanje za mnoge škole i odeljenja. Neke specijalne škole i zavodi nalaze se, međutim, još uvek u zgradama koje nisu dovoljno adaptirane za ove svrhe.

Specijalno školovanje slepe i jako slaboviđe dece i omladine

Godine 1956 u zemlji je bilo 17.951 slepo lice (podaci Saveza slepih Jugoslavije). Od toga je 921 dete od 7 do 18 godina.

Krajem školske 1954/55 g. u 12 specijalnih škola za opšte i stručno obrazovanje bilo je 439 slepih učenika sa kojima su radila 74 nastavnika.

Od svih kategorija dece s telesnim i duševnim nedostacima slepa deca su u najvećem procentu (oko 45%) obuhvaćena specijalnim školovanjem. Specijalne osmogodišnje škole postoje pri zavodima za slepe u Zemunu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Skopju i Risnu. Muzički nadareni slepi učenici dobijaju sistematsko muzičko obrazovanje.

Profesionalno osposobljavanje slepih učenika počinje posle završene osmogodišnje škole. Specijalne stručne škole su osnovane u Zemunu, Kosovskoj Mitrovici, Zagrebu, Škofjoj Loki, Derventi i Ivangradu. Osim toga, u Zagrebu postoji jednogodišnja škola za osposobljavanje slepih za telefoniste, u Zemunu Centar za osposobljavanje slepih za rad u industriji, a u Beogradu jednogodišnji daktilografski tečaj za slepe. Pri Srednjoj medicinskoj školi u Beogradu postoji Fizioterapeutski otek, na kome se slepi osposobljavaju za maserski poziv.

Nastavni programi osmogodišnjih škola za slepe vrlo malo se razlikuju od programa redovnih škola (školski udžbenici štampani su Brajovim pismom).

Za jako slaboviđu decu postoje dva specijalna odeljenja pri Osmogodišnjoj školi »Radoje Domanović« u Beogradu, u kojima se nastava izvodi po nastavnom planu i programu za osmogodišnje škole. Učenici su pod specijalnom lekarškom kontrolom.

Specijalno školovanje gluvoneme, gluve i invalidne dece i omladine

U 1956 g. bila su 41.663 gluva lica (podaci Saveza gluvih Jugoslavije). Od toga 1.679 dece je na školovanju u specijalnim osmogodišnjim školama (5.373 gluva deteta od 7 do 14 godina nisu obuhvaćena specijalnim školovanjem).

Pre rata bile su četiri škole za gluvonemu decu, sa 470 učenika i 43 nastavnika. Krajem 1954/55 g. bilo je 25 specijalnih škola za opšte i stručno obrazovanje gluvoneme dece i omladine, sa 1.512 učenika i 199 nastavnika (153 stalna).

U školskoj 1954/55 g. radilo je 14 specijalnih osmogodišnjih škola za gluve (u Beogradu, Zemunu, Svetozarevu, Subotici, Nišu, Prizrenu, Zagrebu — dve škole, Splitu, Ljubljani, Portorožu, Sarajevu, Bitoli i Kotoru), sa 1.361 učenikom i 142 stalna nastavnika (surdo-pedagozi). Sve škole (sem u Beogradu) organizovane su pri zavodima i domovima za gluvonemu decu. Neke škole imaju priprema odeljenja za gluvonemu decu pretškolskog uzrasta (od 5 do 7 godina).

Školske 1954/55 g. bilo je šest specijalnih stručnih škola za gluve učenike u privredi sa 251 učenikom i 40 nastavnika (11 stalnih). Školske 1955/56 g. bilo je 14 takvih škola (u Beogradu, Kragujevcu, Kosovskoj Mitrovici, Nišu, Subotici, Zagrebu, Varaždinu, Osijeku, Splitu, Rijeci, Ljubljani, Sarajevu, Skopju i Bitoli) i devet specijalnih odeljenja za gluve pri redovnim školama učenika u privredi (u Novom Sadu, Karlovcu i Puli), sa 550 učenika i 40 nastavnika. Za vreme školovanja učenici su smešteni u zavodima i domovima za gluvonemu decu.

U osmogodišnjim školama za gluve nastava se izvodi prema specijalnim nastavnim planovima i programima¹, glasovnom (oralnom) metodom, uz upotrebu specijalnih udžbenika. Posebna pažnja obraća se pravilnoj artikulaciji, razvijanju jasnog usmenog govora, čitanju govora sa usana, bogaćenju fonda reči, praktičnoj konverzaciji i kulturi pismenog izražavanja.

Specijalna nastava za jako nagluvu decu i omladinu izvodi se u dva specijalna odeljenja u Osmogodišnjoj školi »Sveti Sava« u Beogradu i u dva odeljenja pri Školi za gluvoneme u Bitoli. Sa jako nagluvim učenicima nastava se izvodi pomoću specijalnih elektroakustičnih aparata. Zbog teškoća u opremanju škola instrumentima, mreža ovih odeljenja sporo se širi i jako nagluvi učenici školuju se u školama za gluve.

Deca sa govornim poremećajima (tepanjem, mucanjem i drugim poremećajima govora) školuju se u redovnim školama, a specijalnu stručnu pomoć u otklanjanju i ublažavanju ovih poremećaja pružaju im nastavnici logopedi u posebnim tzv. logopedskim odeljenjima. U našoj zemlji 3% školske dece ima razne govorne nedostatke i poremećaje.

Krajem školske 1956/57 g. u Srbiji je radilo 10 logopedskih odeljenja pri redovnim osmogodišnjim školama (u Beogradu, Zemunu, Novom Sadu i Subotici), od kojih 2 odeljenja u Beogradu predstavljaju eksperimentalna odeljenja Instituta za fonetiku i patologiju govora. U Zagrebu logopedska odeljenja za mucavu decu rade pri školi gluvih, a deca s drugim poremećajima govora leče se pri fonijatričkom odeljenju klinike za bolesti uha, grla i nosa. Od školske 1955/56 g. u Bitoli postoji logopedska internatski uređena škola sa šest odeljenja i ambulantnom logopedskom službom. Logopedska služba organizovana

¹ »Nastavni plan i program za osmogodišnje škole za gluvoneme u NRS« (»Prosvetni glasnik NRS«, br. 2 i 3 za 1953 g.).

je i u školskoj poliklinici u Sarajevu (dva odeljenja), a u Tuzli pri Osmogodišnjoj školi. U Ljubljani se logopedski rad organizuje pri Školi za gluvo-neme.

Specijalno školovanje invalidne dece i omladine organizovano je u centrima za rehabilitaciju invalida (u Zagrebu i Kamniku) i dečjim bolnicama za koštano-zglobnu tuberkulozu (na Rijeci, u Rovinju, Kraljevici, Šent Petru pri Gorici). Školske 1954/55 g. u tri zavoda za invalidnu decu (dva u Hrvatskoj i jedan u Sloveniji) bilo je 110 invalidnih učenika u 16 odeljenja sa 12 stalnih nastavnika. Vaspitno-obrazovni rad izvodi se u skladu sa zadacima ustanove u kojoj specijalna škola odnosno odeljenje radi. Naročita pažnja posvećuje se telesnom jačanju i obučavanju dece za korišćenje proteza i ostale specijalne opreme.

Deca na dugotrajnom lečenju ili oporavku obuhvaćena su takođe specijalnim školovanjem. U četiri škole za obolelu i rekonvalescentnu decu (po dve u Hrvatskoj i Sloveniji) bilo je školske 1954/55 g. 326 učenika i 17 nastavnika. Pri bolnicama i oporavilištima za tuberkuloznu decu (napr., u Srbiji i Bosni) organizuje se specijalni vaspitno-obrazovni rad u skladu sa zdravstvenim stanjem pojedinog deteta odnosno određene grupe dece.

Specijalno školovanje umno zaostale dece i omladine

Umno zaostala deca i omladina pretstavljaju najbrojniju kategoriju kojoj je potreban specijalni pedagoški postupak. Za umno zaostalu decu na stupnju debilnosti (manje zaostalosti) specijalni vaspitno-obrazovni rad organizuje se u tzv. pomoćnim odeljenjima u okviru redovnih osmogodišnjih škola ili u pomoćnim školama koje su samostalne ili u sastavu vaspitnih zavoda za umno zaostalu decu i omladinu.

Prijem u pomoćna odeljenja ili pomoćnu školu vrši se na osnovu nalaza lekara specijalista. U mestima gde su osnovana medicinsko-pedagoška odnosno psihološka savetovališta pregled i ispitivanje umno zaostale dece radi specijalnog školovanja vrše ekipe stručnjaka (lekar, psiholog, defektolog i socijalni radnik).

Krajem školske 1954/55 g. u zemlji je bilo:

	Škola	Odeljenja	Učenika	Nastavnika ukupno
Pomoćnih odeljenja	(54)*	83	1.174	81
Pomoćnih škola	19	94	1.194	112
Pomoćnih škola u rang škola učenika u pri- vredi	2	10	112	11
		187	2.480	204

* Broj u zagradi pokazuje broj redovnih osmogodišnjih škola u kojima postoje pomoćna odeljenja.

Tako se školuje oko 10% debilne dece. U ovim školama i odeljenjima učenici dobijaju u toku 6 do 7 godina opšte obrazovanje u rang osnovne škole², a zatim izučavaju lakše zanate.

U pomoćnim školama i odeljenjima velika pažnja se poklanja primenivanju individualnog rada, fizičkom vaspitavanju, ritmičkim vežbama i igrama, davanju učenicima praktičnih znanja i razvijanju radnih navika. Nastavnici rade s manjim brojem učenika (sa 15 do 20 učenika, a u odeljenjima kombinovanim od učenika dva ili više razreda sa 10 do 15 učenika). Učenici pomoćnih odeljenja učestvuju zajedno sa ostalim učenicima redovne osmogodišnje škole u igrama, izletima, priredbama i dačkim organizacijama. Isti je slučaj i sa učenicima specijalnih odeljenja u redovnim školama učenika u privredi (prva odeljenja osnovana su u Beogradu školske 1956/57 g.).

Za vaspitno zapuštenu decu i omladinu ima 19 zavoda za prevaspitavanje (u Srbiji pet, u Hrvatskoj šest, u Slo-

veniji pet, u Bosni i Hercegovini tri), a za maloletne prestupnike tri vaspitno-popravna doma. U ovim ustanovama bilo je 1955 g. 2.800 vaspitno zapuštene dece i maloletnih prestupnika³.

O smeštaju vaspitno zapuštene dece i omladine u domove odlučuju organi socijalne zaštite. Maloletni prestupnici upućuju se u vaspitno-popravne domove na zahtev suda, a mogu biti otpušteni iz domova i pre roka koji je sud odredio ukoliko se njihovo ponašanje poboljšalo. O otpuštanju iz domova za prevaspitavanje odlučuju organi upravljanja ovim ustanovama na osnovu mišljenja i predloga svog pedagoškog saveta.

Poslednjih godina najveći broj vaspitno zapuštene dece upućuje se prethodno u specijalna prihvatilišta i prihvatne stanice (Hrvatska ima tri takva prihvatilišta, Srbija dva, Slovenija jedno). U ovim dijagnostičkim ustanovama deca se zadržavaju nekoliko nedelja da bi se ispitivanjem (dece i njihove okoline) i na osnovu rezultata ispitivanja odlučilo da li dete treba uputiti u specijalni vaspitni zavod ili samo premestiti u drugu porodicu, redovni dečji dom i sl.

Posle prijema u domove ova deca i omladina nastavljaju obavezno školovanje u redovnim osmogodišnjim školama ili u odeljenjima osmogodišnje škole organizovane pri specijalnim vaspitnim zavodima (odeljenja za prestarele učenike). U većini ovakvih zavoda za omladinu stariju od 15 godina osnovane su radionice za praktičnu obuku i stručne škole u kojima se nastava izvodi po redovnim nastavnim planovima i programima škola učenika u privredi. Štićenici nekih zavoda uče zanat u radionicama preduzeća u istom mestu (napr., u Zemunu). Rad vaspitača i nastavnika na prevaspitavanju ove dece i omladine sastoji se u tome da odgovarajućim oblicima, metodima i sredstvima vaspitno-obrazovnog rada izgrađuju njihov pravilan odnos prema radu, da ih navikavaju na saradnju sa članovima zajednice u kojoj žive i da im pomažu u uspostavljanju emocionalne stabilnosti i čvrstine u moralnom ponašanju.

Nastavnički vaspitni kadar

Do osnivanja defektoloških oteka pri višim pedagoškim školama (u Beogradu 1947 g., u Zagrebu 1949 g. i u Ljubljani 1953 g.) nastavni i vaspitni rad sa decom i omladinom sa telesnim ili duševnim nedostacima obavljali su, uglavnom, učitelji redovnih škola s položenim stručnim ispitom, koji su posle dvogodišnjeg rada u specijalnim odeljenjima, školama i vaspitnim zavodima za ovu decu i omladinu polagali poseban stručni ispit.

U odnosu na školsku 1938/39 g., kada su u specijalnim školama i odeljenjima radila 232 nastavnika, u školskoj 1955/56 g. broj nastavnika se skoro utrostručio (678 nastavnika, od kojih su 50% kvalifikovani defektolozi). (Pedagoško osoblje u svim specijalnim odeljenjima, školama i zavodima prima specijalne dodatke za posebne uslove rada.)

Osnivanje, izdržavanje i upravljanje

Specijalne škole i zavode za decu i omladinu sa telesnim ili duševnim nedostacima osnivaju sreski narodni odbori, saveti za školstvo i socijalnu zaštitu u autonomnim jedinicama (APV i AKMO) i saveti za školstvo i socijalnu zaštitu republičkih izvršnih veća. Posebna odeljenja u redovnim školama u kojima se izvodi specijalna nastava osnivaju opštinski narodni odbori na predlog zainteresovanog školskog odbora.

Samostalne specijalne škole su budžetske ustanove, a specijalni vaspitni zavodi (za slepu, gluvo-nemu, umno zaostalu, vaspitno zapuštenu i invalidnu decu i omladinu)

² Nastavni plan i program za pomoćne škole i pomoćna odeljenja u NRS (»Prosvetni glasnik NRS«, br. 1/53).

³ Zbornik materijala sa Saveznog seminara o vaspitno zapuštenoj deci i maloletnim prestupnicima (izdanje »Kosmos«, Beograd, 1955).

najjeftinije su ustanove sa samostalnim finansiranjem. Troškove izdržavanja učenika (ishrane, smeštaja, odeće i obuće) najvećim delom snose narodni odbori, a učešće roditelja u izdržavanju deteta zavisi od njihovog imovnog stanja. Za decu siromašnijih porodica narodni odbori podmiruju ceo iznos troškova izdržavanja (u većim zavodima i internatima specijalnih škola ovi troškovi u 1956 g. iznosili su preko 10.000 din., a u nekim školama i zavodima u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini i preko 20.000 din. mesečno za jednog učenika). Ostale troškove za izdržavanje specijalnih vaspitnih zavoda obezbeđuju republički saveti za socijalnu zaštitu i školstvo odnosno odgovarajući organi u autonomnim jedinicama i narodnim odborima većih gradova.

Saveti za školstvo i prosvetu (republičke ili autonomne jedinice odnosno narodnog odbora) staraju se o organizaciji, radu, vaspitanju i obrazovanju u svim specijalnim školama i specijalnim vaspitnim zavodima. Nadzor nad radom specijalnog vaspitnog zavoda vrši osnivač zavoda. Inspekciju vaspitno-obrazovnog rada u zavodima republičkog značaja u Hrvatskoj organizuje Republički savet za socijalnu zaštitu.

Upravljanje samostalnim specijalnim školama vrši se u skladu s propisima Opšteg zakona o upravljanju školama (član 36)⁴, a u pogledu upravljanja specijalnim vaspitnim zavodima (za slepu, gluvonemu, invalidnu, umno

⁴ »Službeni list FNRJ«, br. 11/55.

zaostalu i vaspitno zapuštenu decu i omladinu) primenjuju se posebni propisi (u Srbiji, naprimer, Zakon o socijalnim ustanovama).

Društvene organizacije, stručna društva i koordinacione komisije

U školovanju i uposlenju slepih odnosno gluvih učenika veliku pomoć pružaju organizacije Saveza slepih odnosno Saveza gluvih Jugoslavije (Savez slepih Jugoslavije izdaje udžbenike na Brajovom pismu). Sa školama, stručnim društvima i organima uprave najtešnje sarađuju i odbori Udruženja nastavnika i vaspitača specijalnih škola (Udruženje izdaje časopis »Specijalna škola«). U nekim republikama postoje i društva za rehabilitaciju govora i sluha, koja okupljaju školske, medicinske i ostale stručnjake.

Znatnu aktivnost u tom pogledu pokazuju i društva za duševnu higijenu i udruženja za pomoć deci oboleloj od dečje paralize. U cilju efikasnije saradnje organa uprave, organizacija i stručnih društava, osnivaju se stalne komisije (naprimer za probleme vaspitne zapuštenosti i maloletnog prestupništva) u saveznm i republičkim organima za socijalnu zaštitu.

B. B.

IZVORI:

»Stanje i razvoj specijalnih škola« (Savezni zavod za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja, Beograd 1957); »Specijalne škole u novom sistemu obrazovanja i vaspitanja« (Savezna komisija za reformu školstva, Beograd 1957).

KOLARČEV NARODNI UNIVERZITET

Kolarčev narodni univerzitet u Beogradu (Kolarčeva zadužbina¹) osnovan 1932 g., imao je dugi niz godina značajnu kulturnu i prosvetnu ulogu.

Aktivnost Kolarčevog narodnog univerziteta je naročito pojačana posle oslobođenja, kada je obnovljena zgrada koju je okupator prilikom povlačenja zapalio. Već u 1945/46 g. na Kolarčevom univerzitetu održano je oko 560 raznih priredbi (predavanja, koncertnih priredbi, kulturno-naučnih filmova, muzičkih, književnih i pozorišnih časova, raznih drugih priredbi i akademija), kojima je prisustvovalo oko 350.000 posetilaca.

Kolarčev narodni univerzitet ostvaruje svoju mnogostruku kulturnu delatnost po sekcijama, prema utvrđenim grupama koje pripremaju i razrađuju program rada. Rad Kolarčevog narodnog univerziteta ostvaruje se putem predavanja, specijalnih kurseva i škola stranih jezika.

Predavanja. — Od 1932 g. do danas na Kolarčevom narodnom univerzitetu je održano 7.266 predavanja (predavanja iz raznih grana nauke, muzičkih, književnih i pozorišnih časova) koja je posetilo 2.576.497 lica. Jednu ovakvu priredbu posećivalo je prosečno 357 lica, a na uspešijim predavanjima bilo je i do 1.500 slušalaca. Naročito su značajna ciklusna predavanja iz pojedinih naučnih oblasti.

¹ Kolarčeva zadužbina ustanovljena je 1861 g. na osnovu zaveštanja Ilije Milosavljevića-Kolarca. Godine 1877 Kolarac je čitavo svoje imanje zaveštao za osnivanje prvog srpskog univerziteta. Godine 1932 imanje koje je Kolarac zaveštao upotrebljeno je za izgradnju prvog narodnog univerziteta.

Od svog osnivanja Kolarčev narodni univerzitet je razvijao intenzivnu aktivnost na kulturno-prosvetnom polju i uvodio raznovrsne forme delatnosti. Ubrzo po svom osnivanju, on je organizovao predavanja ne samo u Beogradu već i u mnogim gradovima i selima u unutrašnjosti Srbije. Na inicijativu Kolarčevog narodnog univerziteta, u cilju ostvarenja koordinacije rada ostalih narodnih univerziteta koji su se u to vreme osnivali u unutrašnjoj zemlji, 1935 godine sazvan je Prvi kongres narodnih univerziteta u Beogradu, kada je učinjen pokušaj da se rad narodnih univerziteta postavi organizovanije i sistematskije.

Samo za poslednje četiri godine održano je 58 ciklusnih predavanja, koja je pratilo 79.500 redovnih slušalaca (prosečno 1.370 slušalaca na jednom ciklusu). Najveće interesovanje slušalaca pobudio je ciklus predavanja o seksualnom vaspitanju (8.811 slušalaca), zatim predavanja iz oblasti astronomije (4.040 slušalaca) i o našim planinama (3.689 slušalaca). Najviše predavanja održano je iz oblasti prirodnih nauka, zatim iz oblasti humanitarnih nauka, društveno-ekonomskih, medicinskih, a najmanje iz oblasti tehničkih nauka.

Kursevi i tečajevi. — Na Kolarčevom narodnom univerzitetu održani su tečajevi (tečaj srpskohrvatskog jezika, tečaj figuralnog crtanja, slikarski tečaj, tečajevi primenjene umetnosti, umetničke keramike, hemije i tehnologije, zatim tečajevi za rukovodioce biblioteka i čitaonica, za rukovodioce narodnih univerziteta u manjim mestima i selima) koje je pohađalo oko 10.000 lica.

Posle oslobođenja otvorene su škole za izučavanje stranih jezika (engleskog, francuskog, ruskog, nemačkog, italijanskog i esperanto jezika) koje je do danas pohađalo 67.516 lica.

Ostale kulturne priredbe. — Na Kolarčevom narodnom univerzitetu održan je veliki broj kulturnih i umetničkih priredaba, kao što su: koncerti, scenska i slična izvođenja, pozorište za decu i zabavni filmovi. Od 1938 g. do danas održane su 4.794 takve priredbe koje je posetilo 3.512.270 lica.

Izdavačka delatnost. — U toku dvadesetpetogodišnjeg rada Kolarčev narodni univerzitet je ostvario značajnu aktivnost na izdavanju knjiga i brošura (tekstova, predavanja, udžbenika za različite kurseve, materijala za slušaocce dopisnog narodnog univerziteta i dr.). Još pre rata Kolarčev narodni univerzitet izdao je 58 raznih knjiga i brošura u tiražu od oko 120.000 primeraka. Aktivnost u tom pogledu se znatno pojačala posle oslobođenja, tako da su od 1946 g. do 1956 g. izdate 263 različite knjige i brošure u tiražu od 1.221.900 primeraka. Ove knjige, popularno napisane, poslužile su mnogim narodnim univerzitetima u zemlji, knjižnicama i čitaonicama, čitalačkim grupama i sindikalnim organizacijama, kao i pojedincima u manjim mestima.

Kolarčev narodni univerzitet ima biblioteku sa 10.107 knjiga, koja koristi saradnicima ovog Univerziteta prilikom pripremanja predavanja i drugih oblika aktivnosti, organizuje dopunski rad sa slušaocima predavanja, kurseva i seminara, održava vezu sa ostalim čitaonicama, bibliotekama i sl.

D. Č.

BIBLIOTEKE

Biblioteke u FNRJ su kulturno-prosvetne ustanove čiji je osnovni zadatak širenje knjige u cilju dopune školskog obrazovanja, stručnog i naučnog usavršavanja i kulturnog uzdizanja stanovništva. S obzirom na ove svoje ciljeve i zadatke, biblioteke zauzimaju veoma značajno mesto među mnogobrojnim činiocima kulturnog života.

Prve biblioteke osnivane su pri manastirima i samostanima, počev od XI veka. Neke od njih su imale neprekidni razvitak do danas: u Dečanima sa 159 rukopisa, u Sv. Trojici kod Pljevalja sa 113 rukopisa, u Hilendaru, najvećoj manastirskoj biblioteci van zemlje, sa 700 srpskih rukopisa, u samostanu Male braće u Dubrovniku (osnovanom oko 1234 g.) sa preko 40.000 svezaka, u Dominikanskom samostanu, takođe u Dubrovniku (1225 g.), sa 13.000 svezaka, u Franjevačkom samostanu u Košljunu na Krku (oko 1447 g.) sa 8.000 svezaka, kod konventualaca u Šibeniku (XIII v.) sa 7.289 svezaka, u Zagrebačkom Kaptolu sa 50.000 svezaka, kod susterica u Stični (1136 g.), u Kostonjici (1234 g.), kod kartuzijana u Bistri (fond se čuva u Narodnoj i univerzitetskoj knjižnici u Ljubljani), kod franjevača u Ljubljani (XIII v.) sa 30.000 svezaka i zbirkom rukopisa, i u Biskupskoj biblioteci u Mariboru sa 10.000 svezaka i zbirkom rukopisa.

U postrenesansnom periodu javljaju se biblioteke kod obrazovanih svetovnjaka (Marka Marulića), feudalne vlastele i visokog sveštenstva.

Godine 1568 nastaje u Ljubljani, pod uticajem protestantizma, prva jugoslovenska javna biblioteka od knjiga koje su pripadale Primožu Trubaru i Juriju Dalmatinu. U to vreme jezuiti takođe stvaraju svoje biblioteke, a Turci svoje u okupiranim krajevima (do danas su sačuvana u Gazi-Husrefbegovoj biblioteci u Sarajevu, osnovanoj 1537 g., 4.124 orijentalna rukopisa, 3.616 orijentalnih knjiga, 3.189 isprava i 1.380 knjiga na evropskim jezicima).

U jugoslovenskim krajevima pod Austro-Ugarskom, u doba Prosvetiteljstva, nastaju još neke javne biblioteke (u Sremskim Karlovcima, pri Patrijaršiji 1706 g., pri gimnaziji 1771 g., u Ljubljani 1774 g., u Zagrebu 1776 g.).

U XIX v., pod uticajem nacionalno-oslobodilačkih pokreta, osnivaju se mnoge biblioteke, od kojih najveće i danas postoje: Muzejska biblioteka u Ljubljani, 1821; Narodna biblioteka u Beogradu, 1832 (sa 800 knjiga u početku); Biblioteka Srpske akademije nauka u Beogradu, 1841; Biblioteka Srpskog liceuma u Beogradu, 1844; Biblioteka Matice srpske u Novom Sadu, 1847; Biblioteka Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, 1868.

Između dva rata osnovano je 185 novih biblioteka, a među njima i Univerzitetska biblioteka u Beogradu, 1921.

U toku Drugog svetskog rata stradali su knjižni fondovi mnogih jugoslovenskih biblioteka. Potpuno je uništena Narodna biblioteka u Beogradu 1941, kada je izgorelo 500.000 svezaka i sav ostali bibliotekski materijal u vrednosti od 5.822.309.856 predratnih dinara. U toku rata je izgorelo oko 60.000 svezaka u Univerzitetskoj biblioteci u Ljubljani. Takođe su teško oštećene mnoge biblioteke Univerziteta u Beogradu i dr.

Stanje bibliotečke mreže u FNRJ bitno se razlikuje od stanja u predratnoj Jugoslaviji, na samo po broju biblioteka koji se, umesto nekoliko stotina pre rata, sada penje na hiljade, nego pre svega po nameni i ulozi koju biblioteke treba da odigraju u podizanju opštekulturnog nivoa stanovništva.

Kao rezultat sveopšteg kulturno-prosvetnog poleta u zemlji, broj javnih biblioteka u 1947 g. naglo se popeo na oko 10.000. Međutim, u 1952 g. njihov broj je opao na 3.275, i to zbog nedovoljnih materijalnih sredstava, nedostatka stručnog kadra i spajanja manjih biblioteka. U sledećim godinama broj biblioteka je ponovo u sporom ali stalnom porastu:

Tabela 1

BIBLIOTEKE U 1956

Vrsta biblioteka	Jugoslavija	Srbija	Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
Naučne	826*	355	318	35	60	49	9
Javne	5.062**	2.607	1.257	657	325	104	112
Od toga:							
sa čitaonicom	2.391	1.387	657	56	170	80	41
Školske (za učenike)	11.453	2.929	3.429	1.576	2.181	995	343
Školske (za nastavnike)	10.587	2.442	3.170	1.543	2.162	835	435
Svega biblioteka	27.928	8.333	8.174	3.811	4.728	1.983	899

* Obuhvaćene 202 stručne biblioteke pri privrednim preduzećima koje u 1955 g. nisu bile obuhvaćene, iako su postojale.

** Obuhvaćeno 918 biblioteka sindikalnih podružnica pri ustanovama i privrednim preduzećima, koje u 1955 g. nisu bile obuhvaćene, iako su postojale.

Biblioteke u zemlji su: **javne**¹, koje obuhvataju narodne biblioteke (gradske, opštinske, sreske), dečje, radničke, pokretne, bolničke, narodnih univerziteta, biblioteke SSRN-a i drugih društvenih organizacija; **naučne**, koje se dele na opšte naučne (naprimer centralne republičke i univerzitetske) i specijalne naučne (pri institutima

i naučnim ustanovama i sl.); **stručne**, koje služe isključivo unapređenju određene struke (pri zavodima, udruženjima, preduzećima, ustanovama) i **školske** biblioteke, namenjene učenicima i nastavnicima (pri osmogodišnjim, srednjim i višim školama).

Tabela 2

JAVNE BIBLIOTEKE U 1956 PREMA BROJU KNJIGA

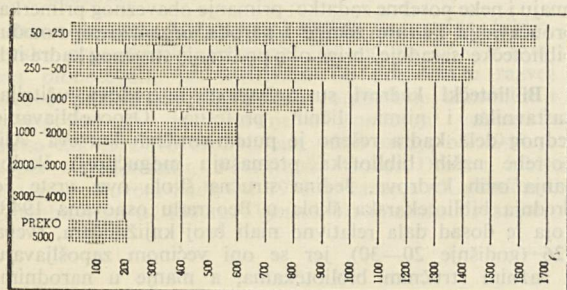
Narodna republika	Ukupno	50—250	250—500	500—1000	1000—2000	2000—3 000	3000—5000	Preko 5000	Broj knjiga u hiljadama
Srbija	2.607	807	737	463	381	75	55	89	3.040
Hrvatska	1.257	499	365	190	89	43	27	44	1.299
Slovenija	657	174	203	136	73	25	22	24	826
Bosna i Hercegovina	325	101	76	50	44	16	19	19	510
Makedonija	104	29	24	15	7	6	5	18	270
Crna Gora	112	49	32	16	4	3	—	8	115
Jugoslavija	5.062	1.659	1.437	870	598	168	128	202	6.051

¹ U podacima »Statističkog godišnjaka FNRJ« 1957 biblioteke popularnog tipa obuhvaćene su pod nazivom »Javne biblioteke«. Pod tim se podrazumevaju sve biblioteke namenjene širokoj javnosti.

Prema statusu, biblioteke se dele na: biblioteke — samostalne ustanove (sve narodne biblioteke, centralne republičke, dečje, neke radničke i

veći deo opštih naučnih biblioteka) i biblioteke u sastavu drugih ustanova i organizacija (većina specijalnih naučnih biblioteka, zatim stručne, školske i biblioteke pri državnim ustanovama, privrednim i društvenim organizacijama).

JAVNE BIBLIOTEKE PREMA BROJU KNJIGA U 1956

Narodne biblioteke, kao najmasovnije i najbrojnije, zauzimaju centralno mesto. One služe opštem obrazovanju i širenju kulture. Njihova mreža uglavnom obuhvata čitavu zemlju (seoske knjižnice, opštinske, velike gradske odnosno sreske biblioteke).

Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku u 1956 g. bilo je ukupno 5.062 javne biblioteke sa ukupnim knjižnim fondom od 6.051.000 knjiga. Ako se izuzme 918 sindikalnih biblioteka, koje su obuhvaćene ovom cifrom, može se smatrati da je u 1956 g. bilo 4.144 narodne biblioteke. Iako je ovo zavidna cifra još uvek ima opština koje nemaju ni jednu biblioteku.

Gradske odnosno opštinske biblioteke, svaka na svom području, pored svojih zadataka, posreduju prilikom pozajmice knjiga između biblioteka, pomažu osnivanje biblioteka i čitaonica i pružaju stručnu pomoć bibliotekama na svom području.

Broj čitalaca u narodnim bibliotekama znatno je porastao od 1953 g. iako je to još nedovoljno. U 1956 g., naprimjer, broj čitalaca u Srbiji iznosio je 488.557, a u Bosni i Hercegovini 57.146.²

Opšti zakon o bibliotekama, koji je u pripremi, određuje uskoro status narodnih biblioteka i pozitivno uticati na rešavanje problema finansiranja, pitanja kadrova, smeštaja i knjižnih fondova.

Radničke biblioteke, čiji su osnivač najčešće sindikalne organizacije, služe za dopunsko obrazovanje, stručno-političko i kulturno uzdizanje članova radnih kolektiva. Posle prvih godina po oslobođenju, njihov broj je opao, i to najviše zbog njihovog spajanja sa narodnim bibliotekama. Godine 1947 u Srbiji bilo ih je 3.327, a 1956 g. svega 1.663; u Sloveniji 1950 — 430, a 1956 g. — 298.

Tabela 3
RADNIČKE BIBLIOTEKE U 1956

Narodna republika	Biblioteka	Knjiga	Čitalaca
Jugoslavija	3.618	1.003.409	337.525
Srbija	1.675	461.203	149.922
Hrvatska	700	167.645	84.971
Slovenija	298	142.534	51.182
Bosna i Hercegovina	474	134.699	31.403
Makedonija	392	78.133	16.302
Crna Gora	83	19.195	3.745

Pored manjih i većih biblioteka pri preduzećima, postoje i velike radničke biblioteke kao samostalne ustanove ili vezane za radničke univerzitete (Radnička biblioteka »Radovan Dragović« u Beogradu, osnovana 1925 g.

² Podaci iz dokumentacije »Biblioteke i izdavačka delatnost kulturno-prosvetnog veća Jugoslavije«, br. 3 maj, 1957 g.

sa 10.200 knjiga, Delavska knjižnica u Ljubljani, osnovana 1926 g. sa 60.000 knjiga, »Radnička biblioteka« u Zagrebu, osnovana 1926 g. sa 48.446 knjiga, Biblioteka pri radničkom univerzitetu u Sarajevu sa 23.000 knjiga).

Osnivanje **dečjih biblioteka**, potpuno prilagođenih potrebama dece-čitalaca, počelo je tek 1955 godine. Danas postoje 32 samostalne dečje biblioteke (sedam u Makedoniji, jedna u Bosni i Hercegovini, deset u Srbiji, devet u Hrvatskoj i šest u Sloveniji, od kojih je Dečja biblioteka u Ljubljani najuglednija ustanova ove vrste). Pored njih, unutar narodnih biblioteka vrši se izdvajanje posebnih dečjih odeljenja, kao što je to već urađeno u Srbiji u svim sreskim i gradskim bibliotekama. Glavni problem ovih biblioteka i odeljenja je osposobljavanje stručnog kadra.

U toku nekoliko poslednjih godina znatno je proširena mreža **školskih biblioteka** (biblioteka za učenike i biblioteka za nastavnike), čiji se knjižni fond popunjava u skladu s nastavnim programom. I pored njihovog srazmerno velikog broja, one još ne zadovoljavaju potrebe daka-čitalaca, jer je nabavka knjiga minimalna zbog ograničenih finansijskih sredstava.

Tabela 4

ŠKOLSKKE BIBLIOTEKE (1954 — 1956)

Narodna republika	Za učenike 1954	Za nastavnike 1954	Za učenike 1955	Za nastavnike 1955	Za učenike 1956	Za nastavnike 1956
Jugoslavija	11.053	10.224	11.453	11.496	10.587	10.551
Srbija	2.959	2.279	2.929	2.962	2.442	2.352
Hrvatska	3.472	3.277	3.429	3.502	3.170	3.278
Slovenija	1.493	1.465	1.576	1.533	1.543	1.517
Bosna i Hercegovina	1.936	2.009	2.181	2.178	2.162	2.183
Makedonija	888	756	995	981	835	786
Crna Gora	305	438	343	340	435	435

Naučne biblioteke su opšte naučne i specijalne naučne. Opšte naučne biblioteke pomažu razvitak nauke uopšte ili niza naučnih grana. Specijalne naučne biblioteke služe proučavanju ograničenog područja nauke.

Opšte naučne biblioteke su univerzitetske, centralne republičke, biblioteke akademija nauka i niz najvećih biblioteka u velikim gradovima.

Tabela 5

NAUČNE BIBLIOTEKE (1953 — 1956)

Narodna republika	1953	1954	1955	1956
Jugoslavija	618	583	595	826
Srbija		209	213	355
Hrvatska		242	249	318
Slovenija		34	34	35
Bosna i Hercegovina		42	46	60
Makedonija		47	44	49
Crna Gora		9	9	9

Fond naučne literature, i pored razaranja u toku poslednjeg rata, u svim ovim bibliotekama dostiže broj od oko šest miliona knjiga. Da bi ispunile svoju društvenu ulogu, a u prvom redu omogućile stručnjacima i naučnim radnicima da budu u toku savremenih naučnih zbivanja, ove biblioteke međusobno sarađuju, usklađuju nabavku knjiga i časopisa iz inostranstva i učestvuju u izradi Centralnog kataloga stranih knjiga i Centralnog kataloga stranih časopisa, koji organizuje Bibliografski institut FNRJ, povezavši se u tom cilju sa svim centralnim republičkim bibliotekama, univerzitetskim, akademiskim, kao i svim bibliotekama naučnim, stručnim i onima u većim gradovima na čitavoj teritoriji Jugoslavije. Jedan od novih oblika međubibliotečke saradnje u zemlji i inostranstvu je međusobno pozajmljivanje naučne literature. Isto tako jedan od značajnih vidova saradnje među naučnim bibliotekama je rad na izradi Centralnog

kataloga. Ovaj rad je počeo 1952 g., i dosada je uključeno u Centralni katalog stranih knjiga oko 450 biblioteka, a u Centralni katalog stranih časopisa oko 820 biblioteka.

Najveće opšte naučne biblioteke, koje pomažu razvitak nauke uopšte ili niza naučnih grana, jesu:

Narodna biblioteka u Beogradu, danas centralna republička biblioteka, raspolaže sa oko 300.000 svezaka. Njen celokupni predratni knjižni fond od 500.000 svezaka uništen je prilikom bombardovanja 6 aprila 1941 g., zajedno sa ostalim bibliotečkim materijalom.

Univerzitetska biblioteka »Svetožar Marković« u Beogradu potiče od Biblioteke Srpskog liceuma. Ukinuta 1905 g., ponovo je obnovljena 1926 godine. Posедуje preko 500.000 svezaka, u koje ulazi i specijalni fond od 70.000 primeraka domaćih i stranih disertacija.

Centralna biblioteka Srpske akademije nauka u Beogradu nastala je spajanjem Društva Srpske slovesnosti (kasnije: Srpsko učeno društvo) sa bibliotekom Srpske akademije nauka, koja je osnovana 1856 godine. Od 1951 g., kada je reorganizovana, prestaje da bude biblioteka zatvorenog tipa. Njen knjižni fond sadrži 282.000 svezaka.

Biblioteka Matice srpske u Novom Sadu pominje se prvi put 1838 g., ali tek 1847 g. postaje javna bibliotečka ustanova. Preseljena je iz Pešte u Novi Sad 1869 g., zajedno sa Maticom srpskom. Posle ovog rata postala je centralna biblioteka Autonomne Pokrajine Vojvodine. Danas njen knjižni fond premaša 200.000 svezaka zajedno sa 10.587 svezaka biblioteke Tekelijanuma, koja je prenesena iz Pešte 1948 godine.

Sveučilišna knjižnica u Zagrebu — centralna republička biblioteka datira iz XVII v., kada je osnovana biblioteka Jezuitskog kolegijuma u Zagrebu. Godine 1818 Biblioteka je dobila nacionalno-javni karakter, a tek osnivanjem Sveučilišta (1878 g.), spajanjem sa bibliotekom Nacionalnog muzeja i preuzimanjem biblioteke Nikole Zrinjskog i Ljudevita Gaja, ona postaje biblioteka širokog značaja. Fond: preko 508.000 svezaka.

Knjižnica Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, nastala 1868 g. iz biblioteke Ivana Kukuljevića—Sakcinskog, danas raspolaže fondom od 120.000 svezaka. Reorganizovana je 1948/49 g., ali je i dalje ostala biblioteka zatvorenog tipa.

Narodna in univerzitetna knjižnica u Ljubljani od 1774 g., kada je osnovana, do 1830 g. Licealna biblioteka, pa onda Studiska do osnivanja Univerze 1915 g., kada postaje univerzitetska i narodna. U toku ovog rata uništeno je oko 60.000 svezaka. Fond sadrži preko 500.000 svezaka. Danas centralna biblioteka Slovenije.

Muzejska biblioteka u Ljubljani danas sadrži oko 120.000 svezaka.

Narodna biblioteka Bosne i Hercegovine u Sarajevu, osnovana 1945 g., kao centralna republička biblioteka, od biblioteke Srpskog kulturnog društva »Prosvjeta« i Hrvatskog društva »Napredak«, poseduje knjižni fond od 225.000 primeraka.

Biblioteka Zemaljskog muzeja u Sarajevu, osnovana 1888 g., sada ima knjižni fond sa oko 50.000 svezaka.

Narodna i univerzitetska biblioteka u Skopju, osnovana 1944 g., nasledila je Biblioteku Filozofskog fakulteta. Danas ima 295.000 svezaka.

Centralna narodna biblioteka Crne Gore u Cetinju, osnovana 1946 g., danas ima preko 120.000 svezaka.

Među veće opšte naučne biblioteke spadaju takođe: Gradska biblioteka u Beogradu (1929 g.) sa 54.000 svezaka; Naučna biblioteka — Rijeka (1627 g.) sa 97.500 svezaka; Naučna biblioteka — Zadar, (1850 g.) sa 131.000 svezaka;

Naučna biblioteka u Dubrovniku (1936 g.) sa 60.000 svezaka; Gradska biblioteka u Ljubljani (1911 g.) sa 72.320 svezaka i Studiska knjižnica u Mariboru (1923 g.) sa 50.000 svezaka.

U zemlji ne postoji centralni bibliotečki objekt; umesto toga postoje šest centralnih republičkih (nacionalnih) biblioteka. One se nalaze na vrhu celokupne bibliotečke mreže u jednoj republici i po tipu su opšte naučne biblioteke, ali imaju i neke posebne zadatke: primanje obaveznog primerka, proučavanje kulture zemlje i naroda, organizovanje međubibliotečke saradnje, briga oko podizanja stručnog kadra itd.

Bibliotečki kadrovi su uglavnom iz redova učitelja, nastavnika i njima sličnih profesija. Osposobljavanje jednog dela kadra rešeno je putem stručnih kurseva. Ali, potrebe naših biblioteka premašuju mogućnosti školovanja ovih kadrova. Jedina stručna škola ove vrste je Srednja bibliotekarska škola u Beogradu osnovana 1948, koja je dosad dala relativno mali broj knjižničara, svega 126 (godišnje 20—30), jer se oni većinom zapošljavaju u raznim stručnim bibliotekama, a manje u narodnim.

Godine 1955, u Srbiji, u nešto preko hiljadu biblioteka radila su 1.122 lica, od kojih je 31 imalo fakultetsku spremu, 47 višu pedagošku školu, 499 učiteljsku školu ili gimnazisku maturu, 26 Srednju bibliotekarsku, 124 malu maturu, a 404 samo osnovnu školu (na Kosmetu gotovo polovina knjižničara ima samo osnovnu školu).

Godine 1956, u Bosni i Hercegovini bila su zaposlena u narodnim bibliotekama svega 193 lica (od kojih 61 stalno, 101 honorarno i 32 dobrovoljna službenika). Od stalnih službenika sa velikom maturom bilo je 43, sa malom maturom 9, a sa osnovnom školom 17.

Iste godine u Sloveniji bilo je svega 60 stalnih službenika u narodnim bibliotekama, jedan bibliotekar i 59 knjižničara. Sve ostalo je dobrovoljni knjižničarski kadar.

Osposobljavanju bibliotečkog kadra dali su, putem, kurseva, seminara, savetovanja i časopisa, znatan doprinos bibliotečki centri po republikama i društva bibliotekara. Bibliotečki centar NR Srbije, koji je delovao u sastavu Narodne biblioteke u Beogradu, uspeo je, u toku svoga postojanja od 1953 g. do 1956 g., da putem seminara i direktnom pomoći, najvećim delom reorganizuje bibliotečku mrežu u Srbiji uvođenjem jedinstvenog sistema decimalne klasifikacije.

Veza biblioteka sa čitaocem ostvaruje se na taj način što one stavljaju na upotrebu i pozajmicu čitaocima, koji se, po pravilu, besplatno učlanjuju, bibliotečki materijal obrađen stručnim metodima. Od pre dve godine u nekim većim bibliotekama počelo se sa uvođenjem slobodnog prilaza knjigama. Ostvarenje ovog principa, usvojenog u većini zemalja sveta, na liniji je daljeg usavršavanja rada naših biblioteka, pošto je to najbolji način za neposredno povezivanje čitaoca sa knjigom. Pored ovoga, aktivnost biblioteka razvija se i putem organizovanja izložbi, književnih večeri, predavanja, kao i korišćenjem drugih propagandnih formi.

Upravljanje u bibliotekama koje su samostalne ustanove zasniva se na načelima društvenog upravljanja (bibliotečki savet, u koji ulaze predstavnici narodne vlasti, kolektiva, društvenih organizacija, prosvetnih radnika, kao i rukovodilac same biblioteke).

Finansiranje biblioteka predstavlja problem, naročito zbog njihovog raznorodnog statusa. Sve biblioteke — samostalne ustanove su na budžetima opštinskih odnosno sreskih narodnih odbora, dok se one koje su u sastavu ustanova i organizacija finansiraju neposredno iz njihovih budžeta. Donošenje zakona o bibliotekama doprineće umnogome rešenju problema statusa i finansiranja biblioteka.

Godine 1945 donesena je Odluka, a zatim Uredba o obaveznom dostavljanju štampanih stvari republičkim bibliotekama. Ova uredba je neznatno izmenjena 1953 godine.

Bibliografski institut FNRJ u Beogradu osnovan je 1949 godine. Njegovi osnovni zadaci su: primanje obaveznog primerka štampanih stvari, organizovanje bibliografskih istraživanja, organizovanje razmene naučne literature i bibliografskih veza sa inostranstvom, organizovanje izrade Centralnog kataloga stručnih knjiga i časopisa, kao i podizanje stručnih bibliografskih i bibliotečkih kadrova.

Savez društava bibliotekara FNRJ je stručna bibliotekarska organizacija, osnovana 1949 g. na Prvom kongresu bibliotekara, sa zadatkom da potpomaže razvoj struke i bibliotečke službe, da organizuje saradnju u zemlji i van nje, da učestvuje u donošenju zakonskih propisa itd. Društvo bibliotekara NRS izdaje od 1948 g. časopis »Bibliotekar«, Pokrajinski odbor Društva bibliotekara u Novom Sadu od 1950 g. časopis »Knjižničar«, u Zagrebu izlazi od 1950 g. »Vjesnik bibliotekara Hrvatske«.

u Ljubljani od 1957 g. »Knjižnica, glasilo Društva bibliotekarjev Sloveniji«.

U Srbiji je u toku 1956 g. osnovan u okviru Kulturno-prosvetne zajednice Srbije Savez biblioteka i organizacija za širenje knjige, koji treba da pomogne šire rasturanje knjige u narod. U tu svrhu je 1957 g. u Srbiji organizovan »Mesec dana knjige«.

Savez društava bibliotekara je član FIAB-a, međunarodne organizacije bibliotekara, i redovno učestvuje u njenom radu.

V. M-ć.

IZVORI:

»Statistički godišnjak FNRJ« 1957; Kulturna delatnost za 1956 (elaborat Ekonomskog instituta NR Slovenije); Biblioteke i izdavačka delatnost, Dokumentacija (br. 3, maj 1957).

JUGOSLOVENSKI SAJAM KNJIGA

Jugoslovenski sajam knjiga, koji organizuje Udruženje izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ, ima zadatak da doprinese popularisanju knjige i izdavačke delatnosti u zemlji, kao i produbljivanju veza jugoslovenskih izdavača sa izdavačkim preduzećima iz inostranstva. Održava se svake godine¹.

Prvi jugoslovenski sajam knjiga održan je pod pokroviteljstvom predsednika Republike Josipa Broza Tita. Sajam je održan u Zagrebu od 3 do 5 novembra 1956 g., u prostorijama Zagrebačkog velesajma. Na prostoru od 1.270 m² izložena je 21.000 knjiga i brošura.

Na prvom jugoslovenskom sajmu knjiga izlagalo je 56 jugoslovenskih i 20 inostranih izdavača iz 16 stranih zemalja (Austrije, Bugarske, Čehoslovačke, Demokratske Republike Nemačke, Francuske, Holandije, Poljske, Rumunije, Savezne Republike Nemačke, Sjedinjenih Američkih Država, Sovjetskog Saveza, Švajcarske i Velike Britanije).

U okviru Prvog jugoslovenskog sajma knjiga dodeljena je »Povelja za životno delo« Saveza književnika Jugoslavije i Udruženja izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ jugoslovenskom književniku Ivi Andriću. Povelja se dodeljuje svake godine i predstavlja novi oblik priznanja najzaslužnijim jugoslovenskim piscima za doprinos razvoju nauke, beletristike i publicistike. Na osnovu povelje, Udruženje izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ izdaje celokupna dela dobitnika »Povelje za životno delo« na jugoslovenskim jezicima (srpskohrvatskom, slovenačkom i makedonskom).

Na sajmu su dodeljene i nagrade za tehničku opremu dela. Prvom nagradom od 100.000 dinara nagrađeno je Izdavačko preduzeće Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb). Druga nagrada od 80.000 dinara dodeljena je »Državnoj

založbi« (Ljubljana), a treća nagrada od 60.000 dinara »Prosveti« (Beograd).

Drugi jugoslovenski sajam knjiga održan je u Beogradu od 2 do 6 novembra 1957 godine. Sajam je otvorio Rodoljub Čolaković, potpredsednik Saveznog izvršnog veća.

U hali Beogradskog sajma, na prostoru od 1.676 m², izloženo je oko 20.000 primeraka knjiga i brošura. Pored toga, bio je izložen i veći broj starih rukopisa iz Srbije i drugih republika.

Na drugom jugoslovenskom sajmu knjiga izlagalo je 67 jugoslovenskih i 36 inostranih izdavača iz 16 zemalja (Austrije, Bugarske, Čehoslovačke, Demokratske Republike Nemačke, Francuske, Holandije, Indije, Italije, Kine, Mađarske, Poljske, Savezne Republike Nemačke, Sjedinjenih Američkih Država, Sovjetskog Saveza, Švajcarske i Velike Britanije).

Ovogodišnja »Povelja za životno delo« Saveza književnika Jugoslavije i Udruženja izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ dodeljena je književniku Juš Kozaku.

Nagrade za tehničku opremu dela dobilo je pet jugoslovenskih izdavačkih preduzeća. Prvom nagradom od 120.000 dinara nagrađen je Publicističko-izdavački zavod »Jugoslavija« (Beograd) za opremu časopisa »Jugoslavija«. Dve druge nagrade od po 80.000 dinara dobila su preduzeća »Mladinska knjiga« (Ljubljana) i »Narodna knjiga« (Cetinje). Dve treće nagrade od po 60.000 dinara dobila su preduzeća »Medicinska knjiga« (Beograd) i »Mladost« (Zagreb). Pored toga, veći broj knjiga dobio je pohvalu za uspešnu tehničku opremu.

Jugoslovenska izdavačka preduzeća zaključila su s domaćim knjižarskim preduzećima prodaju knjiga u vrednosti od oko 90 miliona dinara. Povoljni aranžmani zaključeni su i sa inostranim izdavačima. U strane zemlje izvešće se iz Jugoslavije knjiga u vrednosti od 79.311.000 dinara. Naša izdavačka preduzeća otkupila su knjige iz inostranstva u vrednosti od 34.496.000 dinara.

R-C. K.

Podaci Udruženja izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ.

¹ Odluku o redovnom održavanju Jugoslovenskog sajma knjiga donelo je Udruženje izdavačkih preduzeća i organizacija FNRJ na svojoj godišnjoj skupštini održanoj u Novom Sadu oktobra 1956 g.

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD FNRJ

Leksikografski zavod FNRJ u Zagrebu nastao je iz potrebe da se jugoslovenski narodi osamostale na području, kod nas, nedovoljno razvijene enciklopediske i bibliografske delatnosti, a usto da se prikažu i samima sebi i stranom svetu, jer u većini stranih enciklopedija i enciklopediskih priručnika Jugoslavija je veoma slabo zastupljena.

Zavod je osnovan oktobra 1950 g. sa osnovnim zadatkom da skuplja, izrađuje, rediguje i štampa enciklopediske i bibliografske publikacije, monografije i slična dela. Do juna 1953 g. Zavod je bio budžetska ustanova, a otada ustanova sa samostalnim finansiranjem.

Organizacija. — Na čelu Zavoda stoji direktor, koga imenuje Savezno izvršno veće. Od osnivanja Zavoda direktor je akademik i književnik Miroslav Krleža. Otkad je Zavod postao ustanova sa samostalnim finansiranjem, njime upravlja upravni odbor, čije članove imenuje Savezno izvršno veće iz redova naučnih i prosvetnih radnika i pretstavnika ustanova zainteresovanih za njegov rad. Po svom položaju, direktor Zavoda je član upravnog odbora, koji neposredno rukovodi poslovima Zavoda.

Zavod ima dva glavna odeljenja: enciklopedisko i bibliografsko.

Enciklopedisko odeljenje obuhvata sve organizacione jedinice koje sudeluju na produkciji enciklopediskih izdanja, i deli se na devet većih jedinica: I. Redakcije: a) Enciklopedije Jugoslavije; b) Enciklopedije Leksikografskog zavoda; c) Pomorske enciklopedije; d) Medicinske enciklopedije; e) Muzičke enciklopedije; f) Enciklopedije likovnih umetnosti; g) Šumarske enciklopedije; h) Tehničke enciklopedije i i) Poljoprivredne enciklopedije. II. Republičke redakcije Enciklopedije Jugoslavije (u Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Skopju i Titogradu). III. Redakcijske radne jedinice: a) kulturno-istorijska; b) umetnička; c) geografska i ekonomska; d) istoriska; e) biološka; f) pomorska; g) pravno-sociološka; h) književna; i) prirodoslovna i j) jezično-reviziska. IV. Redakcija ilustracija sa osecima: a) redakcija ilustracija za pojedine enciklopedije; b) fototeka i c) fotolaboratorijum. V. Kartografija. VI. Crtaonica. VII. Korektura i revizija. VIII. Tehnička redakcija i IX. Grafička oprema i kontrola.

Pomoćni organi redakcije enciklopediskih izdanja su Arhiv rukopisa i Dokumentacija.

Redakciju pojedinih enciklopediskih izdanja, osim Enciklopedije Jugoslavije, sačinjavaju: glavni redaktor, njegov pomoćnik ili pomoćnici, redaktori struka, sekretari pojedine enciklopedije i šefovi radnih jedinica koje sudeluju na redakciji teksta. Redakcija Enciklopedije Jugoslavije razlikuje se samo u tome što u nju, umesto redaktora struka i sekretara, ulazi šest glavnih redaktora republičkih redakcija.

Bibliografsko odeljenje sačinjavaju, pored sekretarijata, Kataloga članaka, rasprava i književnih radova iz domaće periodike i Centralnog kataloga jugoslovenske periodike, tri redakcije Bibliografije članaka, rasprava i književnih radova, od kojih su dve u Zagrebu, a jedna u Beogradu, kao i bibliografski centri u Beogradu i Ljubljani. Redakcije Bibliografije sačinjavaju: lektori, redaktori i glavni redaktor i izrađivači indeksa.

Pripremni radovi na enciklopediskim izdanjima i Bibliografiji započeti su pri kraju 1950 g. U isto vreme pristupilo se i prvim predradnjama za izradu alfabeta Enciklopedije Jugoslavije, a nešto kasnije izradi alfabeta drugih enciklopedija i stvaranju privremenog kataloga jugoslovenske periodike, kao i popisivačkih centara za Bibliografiju članaka, rasprava i književnih radova objavljenih u jugoslovenskoj periodici od 1800 g. do 1945 g.

Za većinu enciklopediskih izdanja, a naročito za stručne enciklopedije, nije bilo nikakvih uzoraka i alfabeta, dok je u pripremnim radovima na Bibliografiji trebalo prvo stvoriti pouzdan popis celokupne jugoslovenske periodike koji nije postojao. U tu svrhu je popisana fond periodike

850 biblioteka. Danas Centralni katalog jugoslovenske periodike sadrži 13.000 jedinica novina, časopisa i drugih periodičnih publikacija, čiji se broj stalno povećava.

Jedan takode krupan problem u radu Zavoda bila je i **terminologija**, koja kod nas za mnoga naučna i umetnička područja niti je utvrđena niti je jedinstvena. Dosad su izrađene terminologije za materiju koju obrađuju Pomorska enciklopedija i Enciklopedija likovnih umetnosti, jer tu vladaju najveće terminološke razlike i neujednačenosti.

Ispitivanjem **toponima** Zavod je mnogo doprineo usavršavanju kartografije. Obradeni su jedan deo Južnog Primorja, primorski deo zapadne Istre i istarska ostrva.

U pripremne radove ulazi i rad na našem **latinitetu**, koji je već završen. Izrađena je bibliografija latinskih dela knjiga i spisa koje su napisali naši ljudi na latinskom jeziku.

Pitanje kadrova. — Kroz godine, upornim i stalnim radom, osposobljen je redakcijski kadar, koji je, mada nedostaju redaktori za izvesne struke, danas sposoban da savlada golemi posao na redigovanju čitavog niza enciklopediskih izdanja. Za izradu svoje retrospektivne Bibliografije, Zavod je stvorio sasvim novi kadar, van onog malog broja već postojećih bibliografa u bibliotekama ili u Bibliografskom institutu FNRJ u Beogradu. Tokom vremena, Zavod je uvećao preko pet stotina prepisivača. Iz ovog prepisivačkog kadra postepeno je nikao redaktorski kadar, koji već uspešno obavlja redaktorske poslove velikih razmera.

Za rad na svim enciklopediskim izdanjima dosad je organizovano preko tri hiljade saradnika, čiji se broj neprestano povećava, dok u Zavodu sarađuju gotovo četiri stotine redaktora struka.

Da bi se štampanje enciklopediskih izdanja i Bibliografije Leksikografskog zavoda pravilno odvijalo i bilo kvalitetno i reprezentativno, a i zbog nedovoljnog štamparskog kapaciteta u Zagrebu, formirana je, u okviru Grafičkog zavoda Hrvatske, nova **štamparija**.

Dosadašnja izdanja. — Do oktobra 1957 g. štampano je devet svezaka enciklopediskih izdanja (četiri sveske Pomorske enciklopedije, dve Enciklopedije Jugoslavije, dve Enciklopedije Leksikografskog zavoda i jedna sveska Medicinske enciklopedije), kao i dve sveske Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova. Svaka sveska ima prosečno osam stotina stranica teksta i priloga. U štampi se već nalazi po jedna sveska svih navedenih enciklopediskih izdanja, kao i Bibliografije. U štampi su takode i prve sveske Šumarske enciklopedije, Muzičke enciklopedije, kao i drugo izdanje prve sveske Enciklopedije Leksikografskog zavoda. U planu je da Zavod do kraja 1958 g. dovrši redakcijski i štamparski šesnaest svezaka enciklopediskih izdanja i četiri sveske Bibliografije.

Opseg članaka. — Iako se alfabeta enciklopediskih izdanja menjaju i dopunjuju, ipak se donekle unapred može utvrditi koliko će pojedino enciklopedisko izdanje imati članaka (alfabetarskih jedinica). U sedam enciklopedija (izuzete su Tehnička enciklopedija i Poljoprivredna), biće obrađeno oko 175.000 članaka, tj. prostor predviđen za sve članke iznosi 3.443.600 redaka.

Interesovanje publike za zavodska izdanja je veliko. Do oktobra 1957 g. prodato je 85% tiraža izdanja koja su se počela štampati (Enciklopedije Jugoslavije, Pomorske enciklopedije, Enciklopedije Leksikografskog zavoda, Medicinske enciklopedije), a od enciklopedija koje još nisu ušle u štampu preko 50% od predviđenog tiraža. Isto tako, do toga vremena, prodato je preko 50% kompleta Bibliografije. Pošto je čitavo prvo izdanje Enciklopedije Leksikografskog zavoda od 30.000 primeraka rasprodato, dato je u štampu drugo izdanje sa tiražom od 15.000 primeraka.

Tiraž pojedinih izdanja: Enciklopedija Jugoslavije — 30.000, Pomorska enciklopedija — 10.000, Enciklopedija likovnih umetnosti — 15.000, Muzička enciklopedija — 8.000, Medicinska enciklopedija — 12.000, Šumarska enciklopedija — 6.000, Poljoprivredna enciklopedija — 6.000, Tehnička enciklopedija — 10.000 i Bibliografija — 4.000 primeraka.

AUTORSKO PRAVO

Novi Zakon o autorskom pravu donela je Savezna narodna skupština na zasjedanju u julu 1957 g. (Vidi »Zasedanje Savezne narodne skupštine«, »J. P.«, jul 1957, str. 320.)

Prvi zakon iz oblasti autorskog prava — Zakon o zaštiti autorskog prava — donet je u Jugoslaviji 26 decembra 1929 g. Posle donošenja Zakona ratifikovana je i Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela, a deponovanjem ratifikacionih instrumenata, 17 juna 1930 g., Jugoslavija je pristupila Savezu za zaštitu prava autora koji je obrazovan tom konvencijom. Ratifikacija je obuhvatila Bernsku konvenciju za zaštitu književnih i umetničkih dela od 9 septembra 1886 g., dopunjenu u Parizu 4 maja 1896 g. i u Berlinu 13 novembra 1908 g., zajedno sa dopunskim protokolom potpisanim u Bernu 20 marta 1914 g., kao i tekst ove Konvencije izmenjen u Rimu 2 juna 1928 godine.

Prvi Zakon o zaštiti autorskog prava, čvrsto oslonjen na Bernsku konvenciju, pružio je osnov za organizaciju službe za ostvarivanje autorskih prava i vršenje poslova autorsko-pravnog posredovanja. Ovu službu vršila je Autor-centrala za zaštitu autorskih prava, napre kao akcionarsko društvo, a docnije kao inokosno preduzeće, koje je uz domaće autore prikupilo i veliki broj inostranih autora na osnovu ugovora s njihovim nacionalnim udruženjima. Nedovoljna organizovanost te službe i nedovoljna briga za moralne i materijalne interese autora, dovela je ubrzo do spora između autora i agencije. Domaći autori podelili su se u dva nacionalna udruženja — Udruženje jugoslovenskih muzičkih autora (UJMA), koje je poslovalo samostalno i Centralnu zadrugu jugoslovenskih autora, koja je saradivala sa Autor-centralom za zaštitu autorskih prava. Obrazovanjem tih udruženja stvorena je pometnja u službi za zaštitu autorskih prava, koja je i inače bila nedovoljno organizovana. Pred rat Udruženju jugoslovenskih muzičkih autora priznato je isključivo pravo ostvarivanja autorskih prava i vršenja poslova posredovanja u oblasti muzičkih dela, a Udruženju jugoslovenskih dramskih autora (UJDA) u oblasti dramskih dela. Uvođenje zaštite autorskih prava nailazilo je na teškoće, nerazumevanje i smetnje izazvane slabom organizacijom službe ostvarivanja i posredovanja.

Zakon o zaštiti autorskog prava od 25 maja 1946 g. usvojio je osnovna načela Bernske konvencije za zaštitu književnih i umetničkih dela, ali nije dosledno sproveo i sve njene pojedinačne odredbe. Utvrđujući dela zaštićena tim zakonom i autorsko svojstvo, zakon je na specifičan način regulisao pojedina autorska prava, njihovo trajanje i prava države kao nosioca autorskih prava.

Radi izvršenja zakona doneta su Opšta uputstva o autorskim honorarima za razna autorska dela, kojima su određeni okviri visine autorskih honorara i drugi uslovi pri ostvarivanju autorskih prava, kao i način ugovaranja i naplate autorskih honorara. Osnovan je i državni Zavod za autorsko-pravno posredništvo, koji je ostvarivao sve potpuniju zaštitu autorskih prava. Posle decentralizacije vlasti i prenošenja državnih poslova na društvene i druge organizacije, poslovi zaštite autorskih prava povereni su samim autorima. Godine 1950 doneta je Uredba o prenosu poslova autorsko-pravnog zastupanja i posredovanja na saveze i udruženja autora. Državni zavod je ukinut, a sve poslove iz ove oblasti preuzeli su savezi i udruženja autora. Savezi su obavljali poslove autorsko-pravne zaštite i ostvarivanja autorskih prava napre preko zajedničke organizacije, a zatim su ih podelili na dve osnovne grupe. Ostvarivanje tzv. malih autorskih prava vrši Zavod za zaštitu malih autorskih prava (ZAMP)¹, a ostvarivanje velikih i ostalih prava — Jugoslovenska autorska agencija². Ove dve ustanove ostvaruju autorska prava i vrše autorsko-pravno posredovanje. One stalno

¹ Zavod je osnovao Savez kompozitora. Upravni odbor Zavoda sačinjavaju: pretsednik, sekretar i pet članova koji određuje Savez kompozitora, zatim generalni sekretar Saveza kompozitora po položaju, po jedan predstavnik Saveza književnika i Saveza prevodilaca i predstavnik države (kao nosioca autorskog prava).

Sedište Zavoda je u Beogradu. U glavnim gradovima narodnih republika, sem u Crnoj Gori, Zavod ima poslovne. U Splitu, Novom Sadu, Subotici, Kotoru i na Rijeci Zavod ima ispostave. Na terenu radi još oko 800 zastupnika. Osnovna delatnost Zavoda je zaštita moralnih i materijalnih prava autora tzv. malih prava, u koja spadaju izvođenja muzičkih i književnih dela na priredbama, koncertima, radiostanicama, u ugostiteljskim i drugim lokalima, bioskopima itd.

Zavod se bavi i zaštitom tzv. mehaničkih prava autora, koja obuhvata zaštitu prava autora prilikom snimanja i umnožavanja njihovih dela putem gramofonskih ploča, magnetofonskih traka i sl., kao i korišćenje arhivske muzike na filmovima. Služba pozajmljivanja muzičkih materijala takođe spada u njegovu nadležnost. Zavod raspolaže velikim fondom muzičkih materijala koje pozajmljuje pozorištima, orkestrima i drugim muzičkim ustanovama.

² Jugoslovenska autorska agencija je ustanova svih saveza autora i umetnika (ukupno 10) i države kao nosioca autorskog prava. Agencijom upravlja upravni odbor, koji je sastavljen od po jednog predstavnika svih saveza i države. Svaki član upravnog odbora ima jedan glas.

Sedište Agencije je u Beogradu. Agencija ima svoja predstavništva za pojedine republike. Pored predstavništava Agencija ima zastupništvo u Novom Sadu i poverenike u svim većim mestima na teritoriji Jugoslavije.

Zadatak Agencije je da u smislu Zakona o zaštiti autorskog prava štiti materijalna i moralna prava autora i nosioca autorskih prava, izuzev u oblasti malih autorskih prava, a posebno prava objavljivanja, preradivanja, reprodukovanja, izvođenja i prevodenja njihovih dela. Agencija ima sledeće sektore: pozorišna prava, književna prava, likovna prava, književna mala prava, mehanička prava reproduktivnih umetnika, filmska prava i dr.

proširuju mrežu svojih zastupništava i stupaju u vezu sa inostranim agencijama i organizacijama autora.

Osnovna načela novog Zakona

Zakon o autorskom pravu je potpuno usklađen sa Bernskom konvencijom. Sve obavezne norme Bernske konvencije u celosti su prenete u novi Zakon. Međutim, Bernska konvencija u briselskom tekstu ratifikovana je sa rezervom u pogledu prava na prevodenje stranih dela na jezike jugoslovenskih naroda, pa je to pitanje rešeno na način predviđen u ranijem pariskom tekstu Konvencije. Ona pitanja čije je regulisanje Bernskom konvencijom prepušteno slobodnom nahođenju zemalja-članica Bernske unije rešena su na način koji najviše odgovara specifičnim prilikama Jugoslavije i u skladu sa njenim pravnim sistemom, ali i u saglasnosti sa osnovnim postavkama međunarodne teorije i prakse autorskog prava.

Zakon je odredio koja dela uživaju zaštitu, pojam autorskog dela i ko se smatra autorom dela. Regulisani su i odnosi koji nastaju kad je autorsko delo stvoreno u radnom odnosu. Zakon određuje sadržinu, iskorišćavanje i prenošenje autorskog prava, uključujući i njegovo nasleđivanje, zatim trajanje autorskog prava, njegovu građansko-pravnu i krivično-pravnu zaštitu i ostvarivanje autorskog prava.

Dela zaštićena novim zakonom. — Zaštićena su sva autorska dela jugoslovenskih državljana, bez obzira da li su objavljena u zemlji ili inostranstvu, kao i neobjavljena dela. Novim zakonom je ukinuta ranija obaveza jugoslovenskih državljana da ne mogu svoja autorska dela objavljivati u inostranstvu pre nego što ih ponude radi objavljivanja u zemlji. Istu zaštitu uživaju i dela stranih državljana koja se prvi put objavljuju u Jugoslaviji ako pre toga nisu bila objavljena. Ostala dela stranih državljana uživaju zaštitu ne samo u okviru obaveza koje je Jugoslavija primila međunarodnim ugovorima već i na osnovu faktičkog reciprociteta (i bez međunarodnog ugovora biće zaštićena autorska dela državljana one zemlje koja takvu zaštitu pruža jugoslovenskim autorima).

Autorsko delo i autor. — Autorsko delo je svaka duhovna tvorevina, bez obzira na vrstu, način i oblik izražavanja, a autor dela je onaj ko je delo stvorio. Autorskim delom se u prvom redu smatraju tvorevine iz oblasti književnosti, nauke i umetnosti. Najvažnije tvorevine koje se moraju svesti pod pojam autorskog dela su: knjige, brošure, članci, predavanja, govori, dramska, dramsko-muzička i muzička dela, koreografska i pantomimska dela, dela iz oblasti crtanja, slikarstva, vajarstva, arhitekture i rezbarstva, dela likovne umetnosti, primenjene umetnosti, grafike i litografije, umetničke i dokumentarne fotografije, ilustracije, geografske karte, planovi, skice i plastična dela koja se odnose na geografiju, topografiju, arhitekturu i druge nauke. Zaštićene su i zbirke autorskih dela: enciklopedije, zbornici, antologije i sl., koje po rasporedu prave predstavljaju samostalne duhovne tvorevine; zatim prevodi, prilagođavanja, muzičke obrade i druge prerade. Zaštitu uživa samo zbirka odnosno prevod, prilagođavanje, obrada i prerada, a sva prava autora izvornog dela ostaju netaknuta.

Ako više lica saraduje u stvaranju dela, svim saradnicima pripada nedeljivo autorsko pravo; ali ako tako stvoreno delo ne predstavlja nedeljivu celinu, svaki saradnik zadržava autorsko pravo na svoj doprinos.

Pored autora, nosioci autorskog prava mogu biti i druga lica kojima pripadaju autorsko-pravna ovlašćenja na osnovu zakona, ugovora ili testamenta, ali samo u onim granicama koje su im date zakonom ili prenete testamentom ili ugovorom.

Određivanje autorstva na kinematografska dela predstavljalo je težak problem koji je u zakonodavstvu raznih zemalja tretiran na različit način. U nekim zemljama autorstvo na kinematografsko delo priznaje se isključivo proizvođaču koji ugovorom reguliše svoje odnose sa saradnicima, a u drugim zemljama kao autori filma priznaju se pisac scenarija, kompozitor, režiser, glavni snimatelj, glavni glumac, umetnički direktor i crtač kostima.

Autorsko pravo na kinematografsko delo imaju glavni tvorci filma, pisac scenarija, kompozitor i režiser. Međutim, vodeći računa o važnosti uloge snimatelja u stvaralaštvu kinematografije autorstvo na kinematografsko delo priznato je i glavnom snimatelju. Da se određivanjem većeg broja autora na kinematografsko delo ne bi otežalo njegovo korišćenje, zakonom je određeno da proizvođač filma istupa prema trećim licima kao nosilac autorskih prava.

Autorsku zaštitu može uživati i zbirka prikupljenog folkloru ako, s obzirom na izbor, raspored i način izlaganja, predstavlja samostalnu duhovnu tvorevinu. Upotreba narodnih književnih i umetničkih tvorevina u cilju književnog, umetničkog ili naučnog obrađivanja potpuno je slobodna, a onaj ko je stvorio književno, umetničko ili naučno delo upotrebom narodnih književnih i umetničkih tvorevina smatra se autorom tako stvorenog dela. Za iskorišćavanje narodnih književnih i umetničkih tvorevina, putem izvođenja plaća se naknada Fondu za unapređivanje kulturnih delatnosti. Svako drugo iskorišćavanje tih tvorevina u svakom drugom vidu slobodno je, ali se pritom mora naznačiti poreklo dela i uzdržavati od svakog sakaćenja i nedostojne upotrebe.

Autorstvo na delo stvoreno u radnom odnosu. — Autorstvo na delo stvoreno u radnom odnosu priznaje se u nekim zemljama isključivo poslodavcu, u drugim samom tvorcu dela, a postoji i niz kompromisnih rešenja.

Lice u radnom odnosu stvara delo po inicijativi i nalogu poslodavca, ono je za to plaćeno i služi se pritom sredstvima i materijalom poslodavca, te, prema tome, ne može imati ista prava kao i samostalan tvorac

dela. Međutim, oduzimanje svih autorskih prava licima koja stvaraju autorsko delo u radnom odnosu može dovesti do potpune destimulacije na unošenje sopstvene inicijative u takvo delo i zakčiti razvitak stvaralaštva. Ovaj problem se zaostrava u našim uslovima, jer se pretežno deo stvaralaštva zasniva baš u okviru javnih ustanova društvenih i drugih organizacija.

Autorsko svojstvo se priznaje tvorcu dela stvorenog u radnom odnosu, a poslodavac (organ, ustanova, privredna ili društvena organizacija i dr.) ima posebna ovlašćenja. Poslodavac ima isključivo pravo da to delo iskorišćava bez posebne dozvole autora i bez plaćanja posebne naknade za korišćenje, ali samo u okviru svojih zadataka. On ima pravo i objavljivanja tako stvorenog dela, ali je dužan da naznači ime autora, a ako on delo ne objavi to može da učini jedino autor. Sva ostala autorska prava ostaju samom autoru. U slučaju da autor stvori u radnom odnosu delo koje prelazi okvire redovne delatnosti poslodavca ili redovne dužnosti autora ili delo koje predstavlja duhovnu tvorevinu od izuzetnog značaja ili vrednosti, poslodavac ima jedino pravo da delo iskorišćava u okviru svoje delatnosti, ne zadržavajući isključivo pravo iskorišćavanja. To pravo sa ostalim autorskim pravima ostavljeno je samom autoru.

Odnosi između poslodavca i autora mogu se posebnim propisima, statutom poslodavca ili ugovorom, i drukčije regulisati.

Sadržina autorskog prava. — Određujući sadržinu autorskog prava novi zakon prihvata klasičnu doobu na autorska imovinska i moralna prava.

Autorsko imovinsko pravo sastoji se u pravu autora na iskorišćavanje dela: objavljivanje, preradivanje, reprodukovanje, prikazivanje, izvođenje, prenošenje i prevodenje. Ranije se moglo svako objavljeno delo prikazati i izvoditi pod uslovom da se autoru isplati odgovarajuća naknada. Međutim, novi zakon predviđa da se iskorišćavanje autorskog dela može vršiti samo po dozvoli autora. Autoru pripada i naknada za iskorišćavanje njegovog dela u svim slučajevima, osim ako je samim zakonom drukčije određeno.

Autor ima isključivo pravo da sam iskorišćava svoja dela i da daje dozvolu za prevodenje, za javno predstavljanje i izvođenje, za prenošenje dramskih, muzičkih i dramsko-muzičkih dela, za emitovanje svoga dela preko radija ili bilo kojim drugim sredstvima saopštavanja javnosti dela emitovanog preko radija, za snimanje muzičkih dela za mehaničku reprodukciju i javno izvođenje, za javno recitovanje i čitanje književnog dela, za prilagodavanje, obradu i prenošenje dela, za kinematografsko prilagodavanje ili reprodukovanje i javno izvođenje. Predviđene su dve kategorije iskorišćavanja dela za koja nije potrebna dozvola autora. U prvu spadaju ona za koja nije potrebna dozvola ali se plaća naknada, a u drugu ona za koja se ne plaća naknada. U jednom i u drugom slučaju autoru ostaju sačuvana sva ostala prava, a naročito obaveza onoga ko koristi delo da naznači ime autora, izvorno delo i poreklo pozajmice. U prvu kategoriju spada objavljivanje i reprodukovanje pojedinih dela književnog ili naučnog rada u cilju nastave, preštampavanje aktuelnih članaka u kojima se pretresaju opšta pitanja od javnog interesa, reprodukovanje u novinama i drugim spisima objavljenih fotografija, ilustracija, nacrti i sl., reprodukovanje umetničkih dela postavljenih na ulicama i trgovima, reprodukovanje vajarskih i slikarskih dela putem fotografija u novinama i časopisima i sl. Dozvoljeno je, uz odgovarajuću naknadu, navođenje odlomaka iz objavljenog književnog, umetničkog ili naučnog dela, pod uslovom da ukupno navođenje ne iznosi više od jedne četvrtine dela u kome se to navođenje vrši. U drugu kategoriju iskorišćavanja, za koja nije potrebna ni dozvola ni plaćanje naknade, spada izvođenje i predstavljanje dela radi nastave ili prilikom besplatnih školskih priredbi, objavljivanje izveštaja o već objavljenim delima u kojima se sadržina dela na originalan i skraćeni način reprodukuje, izlaganje dela na javnim izložbama ako autor to nije izričito zabranio i sl.

Posebno je regulisano pravo objavljivanja putem štampe i radija, a u cilju obaveštavanja javnosti, bez dozvole autora i plaćanja naknade, govora namenjenih javnosti održanih u predstavničkim telima, sudskim i drugim državnim organima, naučnim ustanovama, na političkim sastancima i drugim službenim svečanostima, kao i pravo objavljivanja kraćih izveštaja o drugim govorima, predavanjima i sl. Zbirku takvih govora, predavanja i sl. može sačiniti samo njihov autor.

Pri određivanju autorstva zapisivača i snimatelja narodnih, književnih i umetničkih tvorevina zakon sakupljača ne priznaje za tvorca dela. Ne osporava se da folklorno bogatstvo ima naročiti značaj za Jugoslaviju i da zbog toga treba stimulirati rad na prikupljanju, čuvanju i iskorišćavanju narodnih književnih i umetničkih tvorevina; da je taj rad naporan, da pruža veliku korist onima koji prikupljaju materijal i dalje ga obrađuju i da je potrebno veliko stručno znanje sakupljača. Međutim, i pored svega toga ostaje činjenica da sakupljač vrši manje-više mehanički ili registratorski posao, a tvorca dela ostaje sâm narod, pa je to došlo do izražaja u zakonu.

Autorska moralna prava sačinjavaju pravo autora da bude priznat i naznačen kao tvorca dela, pravo da se usprotivi svakom deformisanju dela, sakaćenju ili drugom menjanju dela, kao i pravo da se usprotivi svakoj nedostojnoj upotrebi dela, koja bi vredala njegovu čast i ugled. Svako ko javno iskorišćava delo autora obavezan je da pri iskorišćavanju naznači njegovo ime.

Prenošenje i nasleđivanje autorskih prava. — Polazeći sa stanovišta da autor slobodno raspolaze svojim autorskim imovinskim pravima, kao i drugim imovinskim pravima, novi zakon ukida sva ograničenja u pogledu prenošenja tih prava i dozvoljava da se ta prava — na celom delu ili pojedinim njegovim delovima — mogu prenositi na pojedince i pravna lica za sve vreme njihovog trajanja ili za određeno vreme, kao i za određeno područje, u celosti ili delimično. Za prenošenje imovinskih autorskih prava potrebno je da ugovor bude sačinjen u pismenoj formi.

Isti princip primenjen je na nasleđivanje autorskih imovinskih, a i moralnih prava, i nema nikakvog osnova da se ona podvrgnu bilo kakvom drugom režimu. Za nasleđivanje tih prava važe odredbe Zakona o nasleđivanju i ona mogu biti predmet nasleđivanja, kako testamentarnog tako i zaskanskog.

Trajanje autorskog prava. — Autorska imovinska prava traju za života autora i 50 godina posle njegove smrti, a ako je nosilac autorskog prava pravno lice kao organizator dela — autorsko pravo prestaje 50 godina posle prvog objavljivanja dela. Od ovoga se izuzimaju autorska imovinska prava na fotografska i kinematografska dela i na dela primenjene umetnosti. Imovinska prava na fotografska i kinematografska dela prestaju 5 godina posle objavljivanja, a imovinska prava na dela primenjene umetnosti 10 godina posle objavljivanja.

Novi zakon sadrži posebne odredbe o pravu na prevodenje dela. Ako autor dela objavljenog na stranom jeziku ne prevede to delo na koji od jezika jugoslovenskih naroda u roku od 10 godina posle objavljivanja tog dela ili ne dozvoli da ga drugi prevede, takvo delo može se prevoditi na jezike jugoslovenskih naroda i bez dozvole autora, ali autor i u tom slučaju zadržava pravo na naknadu i sva ostala autorska prava.

Autorska moralna prava ne zastarevaju i traju i posle prestanka autorskih imovinskih prava.

Zaštita autorskih prava. — Autori i nosioci autorskih prava su građansko-pravno i krivično-pravno zaštićeni.

Na osnovu građansko-pravne zaštite lice čije je autorsko pravo povređeno ima pravo na naknadu štete po opštim pravilima o naknadi štete. Pored toga, u oblasti građansko-pravne zaštite predviđa se niz mera radi zaštite imovinskih i moralnih prava autora, kao privremeno isključenje iz prometa predmeta ili zabrane radova koji na bi se mogla naneti povreda autorskom pravu, a uništenje ili preinačenje predmeta kojima je povreda naneta. Pored naknade štete, autor čije ime pri izvođenju nije naznačeno može tražiti naknadno objavljivanje svog imena, a isto tako i da se zabrani ponavljanje takvih povreda.

U krivično-pravnoj zaštiti zakon predviđa krivična dela zbog kojih se pojedinci kažnjavaju za radnje kojima se vredi autorsko pravo kaznom zatvora i novčanom kaznom, kao i za prestupe zbog kojih se pravna lica kažnjavaju novčanom kaznom do 1.000.000 dinara.

Ostvarivanje autorskih prava. — Autor može svoja autorska prava ostvarivati lično ili preko punomoćnika. Ostvarivanjem autorskih prava mogu se baviti i savezi autora, i to u pogledu onih autorskih grana koje su zastupljene u tim savezima. Savezi mogu osnivati i posebne ustanove za zaštitu autorskih prava, koje se staraju o ostvarivanju imovinskih i moralnih prava u vezi sa iskorišćavanjem autorskih dela i naplaćivanjem naknade za to iskorišćavanje. Ove ustanove su ovlašćene da se bave poslovima autorsko-pravnog posredovanja u Jugoslaviji i da takve poslove obavljaju za jugoslovenske autore u inostranstvu, a nijedno drugo lice — ni pravno ni fizičko — ne može se baviti takvim poslovima u vidu zanimanja. Ove ustanove posluju na osnovu statuta koji donose savezi autora koji osnivaju ustanovu, a odobrava ga Sekretarijat za prosvetu i kulturu Saveznog izvršnog veća.

Prava reproduktivnih umetnika Reproductivni umetnik — iako samo reprodukuje tuđe autorsko delo — unosi u to elemente sopstvenog stvaralaštva. Ipak se pravo autora književnog ili umetničkog dela razlikuje od prava koje se izvodi iz autorskog dela i koje se u teoriji u poslednje vreme naziva »srodnim pravom«. U pojedinim zemljama »srodna prava« potpuno se izjednačuju sa autorskim pravima, a u pojedinim se tretiraju isključivo kao radna prava. Između ove dve krajnosti postoje prelazni oblici.

Jugoslovenski zakon nije regulisao »srodna prava«, ali je u prelaznim odredbama ovlastio Savezno izvršno veće da donese propise o pravu umetnika-izvođača muzičkih, književnih i umetničkih dela u vezi sa snimanjem i reprodukovanjem njihovih snimljenih izvođenja putem instrumenata za mehaničku reprodukciju. Umetnicima-izvođačima jugoslovenskim državljanima priznato je pravo na naknadu za reprodukovanje njihovih snimljenih izvođenja, a na osnovu pomenute odredbe Zakona o autorskom pravu moći će se pristupiti definitivnom regulisanju njihovih prava.

F. B.

IZVOR:

»Zakon o autorskom pravu«, »Službeni list FNRJ«, br. 36/57.

ZAVODI ZA FIZIČKU KULTURU

Reorganizacijom državne uprave 1950 g. ukinuti su državni organi za fizičku kulturu — komiteti za fizičku kulturu, a osnovani su odbori za fizičku kulturu — društveno-državni organi ali bez stručne službe. Prosvetni organi su nastavili da se staraju o fizičkom vaspitanju školske omladine i o školama za obrazovanje nastavnika fizičkog vaspitanja. Organizacije Saveza za telesno vaspitanje — Partizan i sportskih saveza nastavile su da rade na razvoju fizičke kulture na dobrovoljnoj bazi.

Ovim organima i organizacijama je u radu nedostajala stručna služba koja bi sistematski proučavala probleme fizičke kulture. Ta potreba je zadovoljena stvaranjem zavoda instituta za fizičku kulturu, koji se počev od 1952 g. osnivaju prema potrebama i mogućnostima u pojedinim republikama.

Godine 1952 osnovan je Zavod za fizički odgoj NR Hrvatske u Zagrebu kao samostalni organ Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NR Hrvatske. Godine 1953 osnovani su Sportski institut Saveza sportova Jugoslavije u Beogradu, Sportski institut Saveza sportova Bosne i Hercegovine u Sarajevu i Sportski institut Vojvodine u Novom Sadu, a 1954 g. Sportski institut Saveza sportova Makedonije u Skopju. U ostalim republikama nisu osnivani posebni sportski instituti. Savez sportova Srbije osnovao je Savet za unapređenje sportova kao društveni organ koji je koristio stručnu pomoć Visoke škole za fizičko vaspitanje u Beogradu, a i Savez sportova Slovenije je sarađivao sa Višjom školom za fizičko vzgoju u Ljubljani. U Crnoj Gori nisu osnivane slične ustanove.

Rad tih sportskih instituta bio je ograničen pretežno na oblast sporta. S obzirom na znatne teškoće zbog male razvijenosti fizičke kulture, nepostojanja zakonskih propisa u ovoj oblasti, nemogućnosti da prosvetni organi izučavaju i u većoj meri utiču na razvoj fizičke kulture u školama itd., bilo je potrebno da se problemi fizičke kulture celovito izučavaju, tj. da se delatnost sportskih instituta proširi i na druge oblasti fizičke kulture.

Uredbom Saveznog izvršnog veća od marta 1956 g. osnovan je Savezni zavod za fizičku kulturu u Beogradu, koji je nastavio na proširenom planu delatnost Sportskog instituta, a i u NR Bosni i Hercegovini i NR Makedoniji umesto sportskih instituta obrazovani su zavodi za fizičku kulturu.

Zavodi za fizičku kulturu proučavaju stanje fizičke kulture uopšte i uslove za njen razvoj, predlažu mere za unapređenje fizičkog vaspitanja školske omladine, radnika i seoskog stanovništva, mere za uzdizanje i usavršavanje stručnih kadrova, istražuju metode rada u oblasti fizičke kulture i rade na njihovom usavršavanju, vode evidenciju i prikupljaju dokumentaciju o stanju fizičke kulture u zemlji.

Svi zavodi odgovaraju za svoj rad komisijama za fizičku kulturu Saveznog odnosno republičkih izvršnih veća, koje su osnovane ujesen 1957 godine.

Savezni zavod za fizičku kulturu u Beogradu postao je savezna ustanova 9 marta 1956 godine.

Savezni zavod je početkom 1957 g. imao 13 stručnih saradnika, od kojih sedam visokokvalifikovanih. Zavod ima oteke za fizičko vaspitanje u školama, omasovljenje fizičke kulture, vrhunski sport, naučno-istraživački rad, dokumentaciju i statistiku, građevine i opremu i nekoliko pomoćnih službi. Pri osecima Zavoda u nekoliko stalnih komisija i potkomisija radi više spoljnih saradnika, stručnjaka specijalista za pojedine oblasti fizičke kulture. Najznačajniji rad se obavlja u Komisiji za školsko fizičko vaspitanje i u Komisiji za vrhunski sport.

Savezni zavod je od 1953 g. organizovao 27 trenerskih kurseva, tri za sudije, jedan takmičarski i 27 seminara i savetovanja za trenere i nastavnike a devet za sudije.

Od 1953 g. Zavod je spremio devet stručnih elaborata i izdao 21 skripta-predavanje, tri statistička materijala i jednu brošuru. Od 1956 g. Zavod izdaje svoj organ »Informacije« (šapilografirano, 10 brojeva godišnje). Pored toga, Savezni zavod je pripremio nekoliko nacrtu zakonskih propisa i sarađivao u donošenju uredaba i pravilnika, programa i drugih službenih uputstava iz oblasti fizičke kulture.

Najznačajniji radovi Zavoda su elaborati »O fizičkom vaspitanju u sistemu školskog vaspitanja«, »O programu fizičkog vaspitanja u reformisanoj osmogodišnjoj školi« i »O problemima vrhunskog sporta«.

Zavod za fizički odgoj NR Hrvatske u Zagrebu osnovan je 1 juna 1952 godine.

Zavod je početkom 1957 g. imao 11 stalnih stručnih saradnika, od kojih šest sa višom ili visokom stručnom spremom. U Zavodu sarađuje i veliki broj spoljnih saradnika specijalista: lekara, pedagoga, arhitekata. Zavod ima oteke za nastavu, sportsku medicinu i rekreaciju i referate za psihologiju, ekonomiku, građevine i statistiku.

Od 1953 g. Zavod je organizovao 128 kurseva (za instruktore 82, za trenere 16 i za sudije 30) i 11 seminara i savetovanja. Mnogi kursevi, naročito instruktorski, održavani su u unutrašnjosti NR Hrvatske.

Zavod za fizički odgoj je od 1953 g. izdao 27 stručnih i naučnih saopštenja, 18 stručnih elaborata, 13 prevoda, četiri skripta-predavanja, jedan priručnik i dva statistička materijala. Ovde su obuhvaćeni radovi stalnih i povremenih saradnika, prevodi stručne i naučne literature, a u elaboratima i statističkim materijalima se razmatraju stanje i problemi razvoja fizičke kulture u Hrvatskoj. Svi ovi materijali su umnoženi šapilografom.

Najznačajniji radovi Zavoda su studija »Uloga fizičkog odgoja kod radničke omladine«, zatim »Testovi u kontroli treninga sportskih igara« i nekoliko sportsko-medicinskih i građevinsko-tehničkih saopštenja.

Republički zavod za fizičku kulturu Bosne i Hercegovine u Sarajevu osnovan je 22 decembra 1953 g. kao Sportski institut Saveza sportova Bosne i Hercegovine, a januara 1955 g. odlukom Izvršnog vijeća NR Bosne i Hercegovine je prerastao u republički zavod.

Zavod ima tri stalna stručna saradnika i s obzirom na nepovoljne uslove rada njegova aktivnost je veoma skućena.

Od 1954 g. Zavod je prvenstveno radio na podizanju kadrova i do novembra 1957 g. organizovao je 19 kurseva za instruktore i trenere sa 303 polaznika, tri kursa za sudije i 10 za sportiste sa 66 odnosno 269 polaznika. Pored toga, Zavod je organizovao i sedam seminara i savetovanja.

Zavod je dosad izdao 20 publikacija (šapilografirano), od kojih su najznačajnije »Metodika nastavnosportskog rada« i »Fiziologija čoveka sa osnovima fiziologije sportskih napora«.

Zavod za fizičku kulturu NR Makedonije u Skopju osnovan je 1954 g. kao sportski institut Saveza sportova Makedonije, a aprila 1957 g. prerastao je u republički zavod.

Zavod ima tri stalna stručna saradnika i tri oteke za škole, za masovnu fizičku kulturu, rekreaciju i sport i za stručni kadar. Od 1954 g. Zavod je organizovao pet kurseva za instruktore i dva za trenere i četiri seminara za instruktore, a pet za sudije. Zavod je izdao dve publikacije i nekoliko stručnih elaborata.

Sportski institut Vojvodine u Novom Sadu osnovan je novembra 1953 g., a danas je organ Komisije za fizičku kulturu AP Vojvodine i Saveza sportova Vojvodine.

Institut ima četiri stalna stručna saradnika i 10 spoljnih saradnika koji aktivno učestvuju u radu i rukovode pojedinim osecima. Institut ima odeljenja za masovnu fizičku kulturu i dokumentaciju i oteke za fizičku kulturu u školama, za sportske objekte i sportski otek i tri centra: sportsko-medicinski ispitivački centar, nastavni i propagandni centar.

Od 1954 g. Institut je organizovao sedam kurseva za trenere i 56 za instruktore. Broj seminara i savetovanja, čiji je cilj bio usavršavanje trenerskog kadra, bio je u 1954 i 1955 g. mali, dok je u 1956 i 1957 g. održavano prosečno po pet-šest godišnje.

Institut je izdao sedam štampanih i četiri umnožene publikacije. Naročito je značaja brošura »Fizička kultura radnim ljudima« (rađena u saradnji sa Saveznim zavodom za fizičku kulturu) i stalni časopis »Nastava fizičkog vaspitanja«.

KONJIČKI SAVEZ JUGOSLAVIJE

Konjički savez Jugoslavije je samostalna, dobrovoljna sportska organizacija, koja putem raznovrsnih takmičenja podiže kvalitet konjičkog sporta, a kod svojih članova razvija moralne i fizičke osobine, podiže sportski elan i takmičarski duh. Istovremeno, organizacije Konjičkog saveza — kroz sport — utiču i na razvoj i na unapređenje konjarstva.

Aktivnost kola jahača (prvo Kolo jahača osnovano je u Šapcu 1888 g.) bila je prvenstveno privrednog značaja. Krajem XIX veka kola jahača su priređivanjem trka, izložbi priplodnih grla, nabavkom prvoklasnih pastuva za rasplod, nagradama i praktičnim poukama iz oblasti konjarstva radili na njegovom unapređenju. Oko 1900 g. u Srbiji je stvoreno više jahačkih društava, koja su se bavila razvojem i unapređenjem jahačkog sporta, ali tek 1934 g. osnivaju se isključivo jahačka društva i sekcije za jahački sport pri pojedinim kolima jahača, te time počinje sistematski rad na podizanju ovog sporta. Godine 1938 jahački klubovi i društva osnivaju Jugoslovenski jahački savez, koji je, izuzev organizacije trka, bio vrhovni forum za konjički sport u zemlji. Članovi Saveza su bili svih sedam tadašnjih društava sa 1.548 članova.

Godine 1948 osnovan je u Beogradu Savez za konjički sport u okviru Fiskulturnog saveza Jugoslavije. Savez se 1953 g. osamostaljuje i menja ime u Konjički savez Jugoslavije. Od 1949 g. savez je član Međunarodne jahačke federacije (FEI).

Najviši organ Konjičkog saveza je skupština koju sačinjavaju delegati republičkih saveza i članovi Izvršnog odbora. Skupština se sastaje najmanje jedanput u dve godine. Skupština bira upravni odbor u koji automatski ulaze predsednici konjičkih saveza narodnih republika i predsednik Konjičkog odbora AP Vojvodine. Upravni odbor bira iz svoje sredine članove Izvršnog odbora, koji vodi poslove Konjičkog saveza Jugoslavije. Izvršni odbor ima sledeće organe: Disciplinski odbor, Sekretarijat Zbora sudija i stalne sekcije: sportsko-tehničku, za unapređenje konjarstva i za propagandu.

U svim narodnim republikama (sem Crne Gore) postoje konjički savezi narodnih republika koji su organizovani na istim principima kao i Konjički savez Jugoslavije.

Osnovne organizacije Konjičkog saveza su klubovi i društva. U konjičkim klubovima i društvima se uglavnom upražnjavaju one discipline konjičkog sporta koje odgovaraju tradiciji kraja i za koje postoje uslovi za uspešan rad. Tako neke od organizacija priređuju isključivo trke (galopske ili kasačke)¹, druge uglavnom rade na obuci u jahanju trudeći se da sistematskim radom izdvoje kandidate za vrhunske takmičare, a neke organizacije se bave

tanja«, koji obrađuje probleme fizičkog vaspitanja učenika mlađeg školskog uzrasta. Institut je pripremio i više stručnih elaborata, dokumentacija i analiza iz oblasti fizičke kulture u Vojvodini.

N. K.

IZVORI:

Uredba o osnivanju Savezne komisije za fizičku kulturu (»Službeni list FNRJ«, br. 27/57); Uredba o Saveznom zavodu za fizičku kulturu (»Službeni list FNRJ«, br. 11/56); uredbe o osnivanju republičkih zavoda, Anketa Visoke škole za fizičko vaspitanje od aprila 1957 godine.

i jednim i drugim poslom. Konjički klubovi i društva u Srbiji bave se, uglavnom, održavanjem galopskih i kasačkih trka, a delimično i takmičenja u skakanju prepona, u Sloveniji preovlađuju kasačke trke i dresura, u Hrvatskoj kasačke trke, dresura i skakanje prepona, u Bosni i Hercegovini tradicionalne galopske trke, a u Makedoniji galopske trke i utakmice u skakanju prepona.

Glavna priredba Konjičkog saveza je »Konjički dan«, koji se održava svake godine u drugom centru konjičkog sporta. U organizaciji Konjičkog saveza trči se svake godine najveća kasačka trka »Jugoslovenski kasački Derby« (za grla od četiri godine na stazi od 3.300 m i »Finalni ispit u dresuri« nezvanično prvenstvo FNRJ). U republikama se održavaju svake godine prvenstva u skakanju preko prepona i u dresuri.

Najveća trka godine, »Jugoslovenski Derby«, održava se u organizaciji Hipodroma u Beogradu svake godine za grla od tri godine, na stazi od 2.400 m.

KONJIČKI SPORT U BROJKAMA

Republika i Autonoma Pokrajina	Organi- zacija	B R O J				
		Članova	Sudija	Instruk- tora	Terena	Konja*
Srbija	24	3.200	35	8	15	56
Hrvatska	13	1.456	17	5	5	98
Slovenija	14	1.258	19	8	9	154
Makedonija	7	943	12	2	1	12
Bosna i Hercegovina	8	1.054	12	1	5	14
Vojvodina	23	2.500	14	1	9	12
Jugoslavija	89	10.411	109	25	44	346

* Brojno stanje konja obuhvata samo grla u svojini klubova i društava, a ne i grla u svojini članova društva.

U organizaciji Konjičkog saveza Jugoslavije održano je dosada pet međunarodnih takmičenja: utakmice u skakanju preko prepona 1950, 1953 i 1955 g. u Beogradu i 1957 g. u Zagrebu (dva). Naročito veliko učešće stranih takmičara bilo je 1955 g., i to iz Austrije, Francuske, Italije, Mađarske, Rumunije i Turske. Jugoslovenski jahači učestvovali su na utakmicama u skakanju preko prepona 1950, 1951 i 1956 g. u Rimu, 1951 g. u St. Vejtu, 1953 g. u Parizu, 1955 g. u Bukureštu i 1955, 1956 i 1957 g. u Beču, gde su se istovremeno takmičili i u Ispitu iz dresure.

Konjički savez Jugoslavije, republički savezi, klubovi i društva izdržavaju se manjim delom sopstvenim prihodima od takmičenja i članarine, a glavnim delom dotacijama zajednice. Budžet Konjičkog saveza za 1957 g. iznosi 3.511.600 dinara, od čega dotacije Državnog sekretarijata za finansije iznose 2.801.000 dinara, a ostatak se pokriva iz redovnih prihoda Saveza.

Konjički savez Jugoslavije izdaje ilustrovani časopis »Konjička revija«, koji izlazi tri-četiri puta godišnje (tiraž 1.600 primeraka) i svoj službeni organ »Informacije«, koji izlazi osam do deset puta godišnje.

Ž. G.

IZVOR:

Dokumentacija Konjičkog saveza Jugoslavije.

¹ Hipodrom u Beogradu je jedna od organizacija koje se bave priređivanjem ravnih galopskih i kasačkih trka, a nije uključena u Konjički savez Jugoslavije.

JUGOSLAVIJA I VELIKA BRITANIJA

Odnosi između FNR Jugoslavije i Velike Britanije počeli su da se razvijaju još u Drugom svetskom ratu. Na osnovu saglasnosti Vrhovnog štaba, septembra meseca 1943 g., došla je u Vrhovni štab britanska vojna misija na čelu sa brigadnom Fieroj Meklinom.

Maja meseca 1944 g. prispela je u London jugoslovenska vojna misija. Kao rezultat razvijanja uzajamnih kontakata i savezničke saradnje, 12 avgusta 1944 g., došlo je u Napulju do susreta između predsednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršala Josipa Broza Tita i predsednika britanske vlade Vinstona Čerčila.

Po obrazovanju privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije marta 1945 g., britanski ambasador koji je ranije bio akreditovan kod emigrantske vlade prešao je u Jugoslaviju, dok je maja 1945 g. naimenovan prvi ambasador nove Jugoslavije u Velikoj Britaniji.

Proглаšenje Republike od strane Ustavotvorne skupštine 29 novembra 1945 g. vlada Velike Britanije je formalno priznala 22 decembra 1945 godine.

Međutim, još u toku poslednje faze Drugog svetskog rata došlo je do ozbiljnih razmimoilaženja između dve zemlje u vezi sa oslobođenjem Trsta i problemom razgraničenja između Italije i Jugoslavije. To razmimoilaženje je došlo do izražaja i u pogledu rešavanja tršćanskog pitanja na sastancima Saveta ministara inostranih poslova 1945 g. i 1946 g., kao i na mirovnoj konferenciji u Parizu 1946 g., i ono je bilo jedan od osnovnih uzroka koji je remetio normalne odnose dve zemlje prvih posleratnih godina, pored teškoća koje su nastale i zbog razvika opšte međunarodne situacije. Razlike u društvenim sistemima i nacionalizacijama imovine domaćih i stranih građana u Jugoslaviji u oblasti industrije, rudarstva i trgovine, koja je primenjena i na imovinu britanskih građana, takođe su uticali na zauzimanje rezervisanog stava Velike Britanije prema politici FNRJ. Kao posledica takvog stanja nastupila je stagnacija u jugoslovensko-britanskim odnosima u periodu od 1945 do kraja 1948 godine.

Krajem 1948 g., posle zaključenja prvih ekonomskih sporazuma između dve zemlje, došlo je do oživljavanja kontakata i postepenog razvijanja uzajamne saradnje. 26 decembra 1949 g. potpisan je petogodišnji trgovinski sporazum između dve zemlje, dok je 1950 g. britanska vlada, kao i neke druge vlade, stavila na raspoloženje kredite za nabavke hrane radi ublažavanja posledica suše u Jugoslaviji.

U martu 1951 g. jugoslovenska parlamentarna delegacija, na čelu s potpredsednikom Prezidijuma Savezne narodne skupštine Mošom Pijade, učinila je posetu Velikoj Britaniji. Ova poseta pružila je priliku za neposrednu razmenu mišljenja između predstavnika dve zemlje na višem nivou. Jedna britanska parlamentarna delegacija uzvratila je posetu maja 1951 godine. Ove posete otvorile su niz kontakata između državnika dve zemlje, koji su nastavljeni i posle promene vlade u Velikoj Britaniji ujesen 1951 godine. Ti uzajamni kontakti i razvijanje međusobnih odnosa pokazali su da je moguće između dve zemlje razvijati prijateljsku i korisnu saradnju na bazi poštovanja principa nezavisnosti, ravnopravnosti i nemešanja u unutrašnje stvari, bez obzira na postojeće razlike u društvenim sistemima i različite stavove u pogledu pojedinih aktuelnih međunarodnih problema.

Ovakav razvoj uzajamnih odnosa stvorio je povoljne uslove za dalje razvijanje međusobnih veza i omogućio kontakte između državnika na najvišem nivou. Tako je došlo do posete Jugoslaviji tadašnjeg britanskog ministra inostranih poslova Antonija Idna, koji je boravio u našoj zemlji od 17 do 23 septembra 1952 godine kao gost vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije. To je bila prva poseta jednog britanskog ministra inostranih poslova Jugoslaviji. Za vreme boravka ministra Idna održani su jugoslovensko-britanski politički razgovori, u kojima su sa jugoslovenske strane učestvovali predsednik vlade FNRJ Josip Broz Tito, ministar inostranih poslova Edvard Kardelj i njihovi saradnici, a sa britanske strane ministar Idn i njegovi saradnici. Po okončanju razgovora, objavljeno je na Bledu 23 septembra 1952 g. zvanično saopštenje, u kome se, između ostalog, kaže:

»Zajedno su razmotrena pitanja međunarodne situacije i utvrđeno je da postoje vrlo srodna gledišta u pogledu ocene osnovnih problema koji se postavljaju pred dve zemlje... Kao rezultat ovih sastanaka, koji su dali nov potstrek dugogodišnjem prijateljstvu između dve zemlje, dve vlade su uve-

rene da će nastupiti razdoblje sve tešnje saradnje koja će, po njihovom mišljenju, doneti koristi ne samo njihovim zemljama, nego takođe i opštoj stvari mira.«

Tokom posete ministar Idn je uručio poziv predsednika britanske vlade Čerčila predsedniku vlade FNRJ, maršalu Titu da poseti Veliku Britaniju.

Poseta predsednika Republike Josipa Broza Tita Velikoj Britaniji obavljena je od 16 do 21 marta 1953 godine. Predsednik Tito, u čijoj su se pratnji nalazili državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović, državni potsekretar za inostrane poslove Aleš Bebler i drugi saradnici, bio je u toku svog boravka gost britanske vlade.

Za vreme posete vođeni su razgovori, u kojima su sa jugoslovenske strane učestvovali predsednik Tito, državni sekretar Koča Popović, državni potsekretar Aleš Bebler, ambasador FNRJ u Velikoj Britaniji Vladimir Velebit i drugi saradnici, a sa britanske strane predsednik vlade Vinston Čerčil, ministar inostranih poslova Antoni Idn, ministar odbrane lord Aleksander, ministar bez portfelja Selvin Lojd, ambasador Velike Britanije u FNRJ ser Ajvo Malet i drugi. Pored toga, predsednik Tito se sastao i s drugim članovima vlade i predstavnicima svih stranaka oba doma britanskog Parlamenta.

O rezultatima vođenih razgovora objavljeno je u Londonu 21 marta 1953 godine zvanično saopštenje, u kome se kaže:

»Poseta predsednika Tita Londonu... pomogla je da se dalje razvije prisno razumevanje između dve vlade i doprinela je jačanju prijateljstva koje je iskivano u toku dva rata. Obe vlade su uverene da će ove veze biti trajne.

U nizu razgovora, koji su vođeni u iskrenoj i srdačnoj atmosferi, izvršen je dalekosežni pregled međunarodne situacije koji je pokazao široku identičnost gledišta... Izvršena je korisna razmena mišljenja i o drugim vidovima jugoslovensko-britanskog odnosa.

Dve vlade su izjavile da otpor protiv agresije i očuvanje nacionalne nezavisnosti predstavlja njihov zajednički interes. One su se obavezale da će prisno saradivati, kako međusobno tako i sa drugim slobodoljubivim narodima, na očuvanju mira. One se potpuno slažu u tome da bi sukob koji bi nastao u slučaju agresije u Evropi teško mogao zadržati lokalni karakter.«

Osvrćući se na rezultate posete Velikoj Britaniji, predsednik Tito je u govoru na masovnom mitingu na Trgu bratstva i jedinstva u Beogradu 31 marta 1953 g., između ostalog, rekao:

»Mi bismo bili srećni kad bi čovječanstvo danas zbacio sve razne sitnice koje svakodnevno taru pojedine narode, kad bi uzelo jedan kurs: očuvati mir, — i kad bi u tom pitanju svi bili čvrsto riješeni da, bez ikakvih uslova, kažu: nama je potreban mir, mi smo protiv svake agresije, mi smo za mirnu saradnju, mi smo iskrvarili u prošlom ratu, mi hoćemo mirno da izgrađujemo ono što je porušeno i osim toga novo, i u tom pogledu mi idemo zajedno, pa ćemo sve drugo rešavati na miran način.«

Sa svoje strane, predsednik britanske vlade Čerčil, u izjavi koju je dao u Donjem domu 1 aprila 1953 g. o rezultatima posete predsednika Tita Velikoj Britaniji, rekao je:

»Ja ne mislim da će se otići predaleko ako izjavim da je poseta bila neograničeni uspeh i da je dala doprinos od velike važnosti za međusobnu saradnju i razumevanje, kao i za opštu stvar mira.«

Međutim, i pored povoljnog razvoja uzajamnih odnosa i saradnje po mnogim pitanjima od opšteg međunarodnog značaja, razmimoilaženja koja su postojala u pogledu rešavanja pitanja Slobodne Teritorije Trsta, gde je i Velika Britanija bila jedan od mandatora, predstavljala su ozbiljnu teškoću. U tom pogledu jednostrana odluka o budućem statusu zone A STT, koju su vlade Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država objavile 8 oktobra 1953 g., ne samo što je naišla na odlučan otpor naše zemlje, nego je predstavljala ozbiljnu pretnju povoljnom razvoju jugoslovensko-britanskih odnosa. U pregovorima, koji su na inicijativu naše vlade usledili u Londonu između neposredno zainteresovanih zemalja, postignuto je kompromisno rešenje toga problema, koje je sadržano u »Memorandumu o saglasnosti između vlada Italije, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije« od 5 oktobra 1954 godine. Tim sporazumom rešen je jedan problem koji je

delovao u negativnom smislu i na uzajamne odnose Jugoslavije i Velike Britanije i koji je u nekoliko mahova stvarao krizu u tim odnosima.

U uslovima povoljnog razvoja međunarodnih odnosa u toku 1955 g., kome je u značajnoj meri doprinela Beogradska deklaracija od 2. juna 1955 g., održani su od 24 do 27. juna 1955 g. u Beogradu razgovori između predstavnika Jugoslavije, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Francuske o opštoj međunarodnoj situaciji i pitanjima iz oblasti neposrednih međusobnih odnosa. Po okončanju tih razgovora objavljeno je zvanično saopštenje, u kome se, između ostalog, kaže:

»Ova izmena mišljenja, održana u atmosferi srdačnosti i međusobnog poverenja, potvrdila je da se četiri vlade u velikoj meri slažu u gledanju na razna međunarodna pitanja koja su razmatrana. Ovaj sastanak je imao poseban značaj s obzirom na nedavni povoljniji razvitak u međunarodnoj situaciji. Četiri vlade su se sporazumele da rešenju otvorenih pitanja treba prilaziti miroljubivim sredstvima i pregovorima zasnovanim na punom poštovanju i priznavanju prava svih naroda na nezavisnost, ravnopravnost, samoodbranu i kolektivnu bezbednost u saglasnosti sa Poveljom Ujedinjenih nacija. One će i dalje činiti sve što je u njihovoj mogućnosti da doprinesu takvim rešenjima...

Četiri vlade... su uverene da ovaj metod izmene mišljenja pomaže razvijanju još većeg razumevanja među njima, i takođe da doprinosi daljem poboljšanju opšte međunarodne situacije i stvari mira u svetu. One su ubeđene da će dobri odnosi, koji su se u proteklih godinama razvili među njima na raznim poljima, biti održani i da će se dalje proširiti.

Dalji korak u razvijanju saradnje i kontakta između dve zemlje bila je poseta Velikoj Britaniji, koju je na poziv britanske vlade učinio od 14 do 19. novembra 1955 g. potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj. Tokom te posete održani su u Londonu razgovori, u kojima su sa jugoslovenske strane učestvovali potpredsednik Kardelj, državni potsekretar za inostrane poslove Srđa Prica, ambasador FNRJ u Londonu Vladimir Velebit i drugi, a sa britanske strane predstavnici vlade Antoni Iden, ministar finansija Ričard Batler, ministar inostranih poslova Harold Makmilan, britanski ambasador u Beogradu ser Frenk Roberts i drugi. 18. novembra 1955 g. objavljeno je zvanično saopštenje o poseti potpredsednika Kardelja Velikoj Britaniji, u kome se kaže:

»Isprani i vrlo srdačni razgovori, koje je E. Kardelj vodio s ministrima Velike Britanije potvrdili su da koje mere obe zemlje imaju iste osnovne ciljeve u vodenju svojih međunarodnih odnosa. Razgovori su pokazali da Velika Britanija i Jugoslavija pridaju istu važnost održavanju nezavisnosti suverenih država, smanjenju međunarodne zategnutosti u postizanju trajnog mira i istinske saradnje među svim narodima. Gledišta obeju vlada o metodima sprovođenja takvih zajedničkih ciljeva bila su slobodno diskutovana. Razgovori su bili vrlo dragoceni i pokazali su da između dveju vlada postoji visok stepen saglasnosti i razumevanja...

Britanska i jugoslovenska vlada su rešene da održe i razviju svoju saradnju kroz češće konsultovanje i drugim odgovarajućim načinima.

Obe vlade su ubeđene da će na ovaj način zajedno biti u stanju da učine znatan doprinos rešavanju svetskih problema.

Saradnja ne isključuje da obe zemlje zauzmu i suprotne stavove o pojedinim krupnim međunarodnim pitanjima. Primer za to su pružili i događaji na Bliskom Istoku krajem 1956. godine. Vlada FNRJ je u Savetu bezbednosti i na vanrednom i redovnom zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija oktobra i novembra 1956 g. odlučno osudila anglo-francusku vojnu akciju protiv Egipta, čvrsto ubeđena da time doprinosi stvari mira u svetu. Smatrajući da će posledice metoda upotrebe sile u rešavanju međunarodnih sporova biti otklonjene razumnom i realističkom politikom, jugoslovenska vlada je krajem 1956 g. sa zadovoljstvom primila odluku vlade Velike Britanije o povlačenju oružanih snaga iz Egipta.

Međutim, zauzimanje suprotnih stavova u pojedinim krupnim međunarodnim pitanjima nije predstavljalo prepreku za saradnju u pitanjima od zajedničkog interesa. Pritom se može konstatovati da su obostrano ulagani naponi da se, bez obzira na postojeće razlike, saradnja između dve zemlje što svestranije razvija i učvršćuje. Otuda su jugoslovensko-britanski odnosi dobar primer aktivne miroljubive koegzistencije.

Tokom 1957 g. više poseta političkih, društvenih i kulturnih radnika pokazuje da se jugoslovensko-britanski odnosi i dalje uspešno razvijaju. Među ovim posetama naročito su bile značajne poseta jugoslovenske parlamentarne delegacije, na čelu sa predsednikom Savezne narodne skupštine Mošom Pijade Velikoj Britaniji marta 1957 (vidi »Jugoslovenski pregled«, br. 3, str. 116) i poseta britanskog ministra inostranih poslova Selvina Lojda Jugoslaviji septembra 1957 (vidi »Jugoslovenski pregled«, br. 9, str. 454). Osim toga, došlo je i do susreta u Londonu između državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića i ministra Lojda 29. oktobra 1957. godine. Takođe je više britanskih političkih i sindikalnih funkcionera posetilo Jugoslaviju tokom leta ove godine, a među njima i vođa laburističke opozicije u Domu lordova, lord Atli, kao i šef britanske Laburističke partije Hju Gejtskel.

Društveni i kulturni odnosi. — Povoljnom razvoju uzajamnih odnosa u velikoj meri su doprineli i kontakti koji su od 1950 g. uspostavljeni između društvenih, naučnih i kulturnih organizacija i predstavnika dve zemlje. U cilju boljeg međusobnog upoznavanja i razumevanja u periodu od 1950 g. do danas došlo je do više poseta političkih radnika i predstavnika masovnih i društvenih organizacija, kao i kulturnih i naučnih radnika. Uz službene posete obavlja se i veći broj privatnih poseta, a takođe su izmenjane posete predstavnika pojedinih gradova u Jugoslaviji i Velikoj Britaniji, kao i delegacija novinara, sindikata i raznih drugih sektora društvene i javne delatnosti.

U istom periodu takođe je uspešno razvijana kulturna i naučna razmena. U tom pogledu posebno su bili uspešni Izložba jugoslovenske srednjovekovne umetnosti u Velikoj Britaniji 1952 g. i gostovanje Šekspirovog spomen-pozorišta u Jugoslaviji 1957 g., kao i gostovanja jugoslovenskog i britanskog baleta. I u jednoj i u drugoj zemlji održane su sedmice prikazivanja britanskih i jugoslovenskih filmova, koje su naišle na pozitivan odjek. Takođe su obavljena uspešna gostovanja umetničkih ansambla i istaknutih solista itd. Na osnovu dodeljenih stipendija ili na bazi razmene slati su studenti i naučni radnici na studije i specijalizacije. Korisna saradnja se razvila i na polju tehničke i naučne pomoći, na osnovu sklopljenog bilateralnog sporazuma o tehničkoj saradnji.

Ekonomski odnosi. — Ekonomski odnosi i robna razmena između Jugoslavije i Velike Britanije bili su sve do kraja 1948 g. slabo razvijeni. 23. decembra 1948 g. potpisana su u Londonu tri privredna sporazuma, kao rezultat dužih pregovora koji su vođeni od avgusta 1947. godine. Jedan od njih je bio prvi posleratni Trgovinski sporazum sa važnošću od godinu dana, koji je predviđao robnu razmenu od 15 miliona funti u oba pravca. Drugi sporazum se odnosio na plaćanje naknade za britansku nacionalizovanu imovinu u Jugoslaviji. Kao naknadu za tu imovinu Jugoslavija je preuzela obavezu da Britaniji plati iznos od 4,5 miliona funti, s tim što je naknadnim sporazumom iz 1949 g. utvrđeno da se to plaćanje obavi u roku od 8 godina u jednakim šestomesečnim ratama. Poslednja rata se isplaćuje krajem 1957. godine. Trećim sporazumom regulisano je pitanje »novca i imovine koja je bila podvrgnuta specijalnim merama u Velikoj Britaniji kao posledica neprijateljske okupacije Jugoslavijec«.

Posle zaključenja ovih sporazuma znatno su oživeli jugoslovensko-britanski ekonomski odnosi. Istovremeno u Beogradu su otpočeli pregovori za zaključenje petogodišnjeg Trgovinskog sporazuma, koji su uspešno okončani 26. decembra 1949. godine. Tada potpisanim sporazumom utvrđena je robna razmena za period od narednih 5 godina u vrednosti od 110 miliona funti u oba pravca. Time su stvoreni solidni osnovi da se, uporedo sa razvijanjem saradnje i kontakta na drugim poljima uzajamnih odnosa, povoljno razvijaju i jačaju i ekonomski odnosi između dve zemlje.

Robna razmena između dve zemlje u periodu od 1949 g. do 1957 g. kretala se, prema podacima Statistike spoljne trgovine Saveznog zavoda za statistiku, na sledeći način:

IZVOZ IZ JUGOSLAVIJE U VEL. BRITANIJU I IZVOZ IZ VEL. BRITANIJE U JUGOSLAVIJU U MILIONIMA DINARA

Godina	Izvoz	Učešće u ukupnom izvozu u %	Uvoz	Učešće u ukupnom uvozu u %
1949*	2.208,0	21,7	1.550,4	10,3
1950	1.463,2	18,5	837,6	7,1
1951**	1.688,0	18,3	1.531,2	7,8
1952***	10.436,9	14,11	7.623,9	6,8
1953	6.550,4	11,8	7.381,8	6,2
1954	6.813,7	9,4	7.128,5	7,0
1955	6.064,4	7,9	6.431,6	4,9
1956	5.867,0	6,0	9.787,0	6,9

* Vrednost izvoza i uvoza od 1949 g. do 1951 g. računata je na bazi 50 dinara za 1 dolar.

** Od 1951 g. do 1956 g. u vrednost uvoza uključena je i vrednost ekonomske pomoći iz Velike Britanije.

*** Vrednost izvoza i uvoza od 1952 g. nadalje računata je na bazi 300 dinara za 1 dolar.

Gornji pregled pokazuje da je vrednost robne razmene 1949 g. znatno skočila i da je otada, uglavnom, stabilizovana, dok je relativno učešće Velike Britanije u našoj spoljnotrgovinskoj razmeni nešto smanjeno zbog porasta opšteg volumena naše spoljnotrgovinske razmene. U našem izvozu u Veliku Britaniju uglavnom su bili zastupljeni obojeni metali, drvo i proizvodi od drveta i poljoprivredno-prehranbeni artikli, s tim što su ulagani napor da se struktura izvoza poboljšava izvozom finalnih i polufinalnih produkata i industrijske robe, dok je naš uvoz iz Velike Britanije pretežnim delom obuhvatao investicionu opremu, razne sirovine, hemikalije, motorna vozila, tekstil i potrošnu robu. Povoljnom razvoju robne razmene doprinela je i naknadna odluka britanske vlade da i prema našoj zemlji primeni isti tretman koji primenjuje i prema zemljama-članicama Organizacije za evropsku ekonomsku saradnju.

Još prilikom zaključenja petogodišnjeg Trgovinskog sporazuma Jugoslaviji je odobren kredit u iznosu od 8 miliona funti. U toku 1950 g., 1951 g. i 1952 g. Jugoslavija je u Velikoj Britaniji dobila nekoliko kratkoročnih kredita, koji su 1954 g. konsolidovani u jedan dug u iznosu od 17 miliona funti. Na našu inicijativu da se postigne konverzija tih dugova, 26 marta 1956 g. postignuta je saglasnost između vlada dve zemlje o produženju otplate i smanjenju kamata srednjoročnih dugova naše zemlje Velikoj Britaniji. Ti dugovi su konsolidovani na iznos od 16,560.000 funti sa rokom otplate do 1967 g. i kamatom

od 3% sa retroaktivnim dejstvom od dana korišćenja kredita. Ovaj sporazum je povoljno delovao na dalji normalan razvoj robne razmene, smanjujući pritisak na jugoslovenski platni bilans.

U jugoslovensko-britanskim ekonomskim odnosima značajno mesto je zauzimalo i učešće Velike Britanije u Tripartitnoj pomoći, koju je Jugoslavija dobila od SAD, Velike Britanije i Francuske u periodu od 1951 g. do 1955 godine. U tom periodu Jugoslavija je na ime te pomoći dobila od Velike Britanije 19,493.000 funti, što je iskorišćeno za nabavke sirovina i investicionih dobara. Od sredine 1955 g. Jugoslavija više ne prima novu pomoć od Velike Britanije.

Na polju tehničke saradnje može se takođe navesti da je Jugoslavija proteklih godina otkupila britanske licence za proizvodnju traktora, hladnjača, dizel-motora i dr.

Danas su jugoslovensko-britanski ekonomski odnosi skoro sasvim stabilizovani. Trgovinska razmena se obavlja na osnovu sporazuma, koji je potpisan u Beogradu 2 aprila 1957 g. sa važnošću do 31 marta 1958 godine. Na osnovu sporazuma očekuje se da volumen razmene bude nešto veći nego prethodne godine, a liste robne razmene sadrže uglavnom tradicionalne artikle. Međutim, može se reći da još nisu iskorišćene sve mogućnosti u pogledu povećanja obima uzajamne robne razmene.

Tokom poslednjih sedam godina u znatnoj meri se razvio i turistički saobraćaj između dve zemlje, i Jugoslaviju poslednjih godina posećuje prosečno godišnje oko 20 hiljada britanskih turista.

I saobraćajne veze Jugoslavije i Velike Britanije su tokom poslednjih godina proširene uspostavljanjem i direktne avionske linije.

M. M.

IZVORI:

Josip Broz Tito: Razvitak oslobođilačke borbe u vezi s međunarodnim događajima, Sabrana dela, knjiga I, str. 168; Josip Broz Tito: Zdravica u čast Antoni Idna, Sabrana dela, knjiga VI, str. 238; Zvanično saopštenje o razgovorima za vreme posete ministra Idna, »Borba«, 24 septembra 1952; Zajednički jugoslovensko-britanski kominike o razgovorima vođenim prilikom posete predsednika Tita, »Borba«, 21 marta 1953; Josip Broz Tito: Govor na mitingu u Beogradu 31 marta 1953, Sabrana dela, knjiga VII, str. 47; Izjava premijera Čerčila o jugoslovensko-britanskim razgovorima, »Borba«, 2 aprila 1953; Izveštaj Saveznog izvršnog veća za period 1950—1953, str. 83; Izveštaj Saveznog izvršnog veća za 1954 g., str. 59, Završni kominike o razgovorima predstavnika Jugoslavije, Velike Britanije, SAD i Francuske, »Borba«, 28 juna 1955; Zvaničan kominike o poseti potpredsednika Kardelja Velikoj Britaniji, »Borba«, 19 novembra 1955; Izveštaj Saveznog izvršnog veća za 1955 godinu, str. 72; Izveštaj Saveznog izvršnog veća za 1956 godinu, str. 92; Zajedničko saopštenje o poseti ministra Lojda Jugoslaviji, »Borba«, 10 septembra 1957 godine. Savezni zavod za statistiku: Godišnjaci statistike spoljne trgovine FNR Jugoslavije 1949 do 1956.

RATIFIKOVANI MEĐUNARODNI SPORAZUMI

Na sednici održanoj 9 jula 1957 g. Savezno izvršno veće je ratifikovalo sledeće međunarodne sporazume (prethodne informacije, »J. P.«, 1957, str. 166, 360):

Statut Međunarodne agencije za atomsku energiju, donet u Njujorku 26 oktobra 1956 g.;

Sporazum o vazdušnom saobraćaju između FNRJ i Savezne Republike Nemačke, potpisan u Bonu 10 aprila 1957 g.;

Savezno izvršno veće ratifikovalo je na sednici održanoj 2 oktobra 1957 g. sledeće međunarodne sporazume:

Završni akt konferencije Ujedinjenih nacija o carinskim formalnostima koje se odnose na privremeni uvoz turističkih vozila i na turizam, donesen u Njujorku 4 juna 1954 g.;

Konvenciju o carinskim olakšicama u turizmu sa dopunskim protokolom uz Konvenciju o carinskim olakšicama u turizmu koji se odnose na uvoz reklamnih turističkih dokumenata i materijala, donesenu u Njujorku 4 juna 1954 g.;

Carinsku konvenciju o privremenu uvozu privatnih drumskih vozila, donesen u Njujorku 4 juna 1954 g.;

Međunarodnu konvenciju za unifikaciju metoda analize i ocenjivanja vina, sa prilogima, sačinjenu u Parizu 22 aprila 1955 g.;

Konvenciju br. 12 o obeštećenju nesrećnih slučajeva pri radu u poljoprivredi od 1921 g., donesenu na Trećem zasjedanju Generalne konferencije Međunarodne organizacije rada u Ženevi 12 novembra 1921 g. (koja je izmenjena Konvencijom o reviziji završnih članova 1946 g.);

Sporazum između vlade FNRJ i vlade NR Poljske o saradnji u oblasti korišćenja nuklearne energije u mirnodopske svrhe, potpisan u Varšavi 4 aprila 1957 g.;

Protokol o dopunskim isporukama robe između FNRJ i NR Poljske za 1957 g. sa robnim listama, sačinjen u Beogradu 5 juna 1957 g.;

Sporazum između vlade FNRJ i vlade NR Albanije o biljnom karantinu i borbi protiv biljnih bolesti i štetočina, potpisan u Tirani 20 maja 1957 g.;

Sporazum koji se odnosi na privremenu primenu nacrtu međunarodnih carinskih konvencija o turizmu, komercijalnim drumskim vozilima i međunarodnom transportu robe, sačinjen u Ženevi 16 juna 1949 g.;

Sporazum između vlade FNRJ i Revolucionarne radničko-seljačke vlade NR Mađarske o robnom kreditu sa robnim listama, potpisan 30 aprila 1957 g.;

Sporazum o posebnim uplatama na klirinški račun, potpisan u Budimpešti 30 aprila 1957 g.;

Konvenciju o saradnji na polju socijalne politike između FNRJ i Čehoslovačke, potpisanu u Beogradu 22 maja 1957 g.;

Protokol o robnoj razmeni između FNRJ i ČSR za 1957 g. sa robnim listama, potpisan u Beogradu 15 marta 1957 g.;

Sporazum između vlade FNRJ i vlade NR Bugarske o bližem regulisanju plovidbe na Dunavu, potpisan u Sofiji 19 aprila 1957 g.;

Sporazum između FNRJ i Kraljevine Holandije o vazdušnom saobraćaju sa prilogom, potpisan u Beogradu 13 marta 1957 g.;

Sporazum o specijalnim isporukama između vlade FNRJ i vlade Italijanske Republike, potpisan u Rimu 21 februara 1957 godine.

Savezno izvršno veće ratifikovalo je na sednici održanoj 29 oktobra 1957 g. sledeće međunarodne sporazume:

Sporazum između vlade FNRJ i Eksport-import banke u Vašingtonu, kao agencije vlade SAD, o zajmu od 15 miliona dolara, potpisan u Vašingtonu 3 decembra 1956 g., sa razmenjenim pismima;

Sporazum između vlade FNRJ i Eksport-import banke u Vašingtonu, kao agencije vlade SAD, o zajmu od 9 miliona dolara potpisan u Vašingtonu 3 decembra 1956 g., sa razmenjenim pismima;

Sporazum između vlade FNRJ i vlade SAD o isporuci pšenice i pamuka Jugoslaviji za 1957 g. u ukupnoj vrednosti od 13,5 miliona dolara, postignut razmenom pisama od 5 aprila 1957 g.;

Protokol o jugoslovensko-nemačkim filmskim pregovorima održanim u Beogradu od 25 do 29 aprila 1957 g.;

Sporazum o jugoslovensko-nemačkim filmsko-privrednim odnosima, zaključen u Bonu 19 jula 1957 g.;

Sporazum između vlade FNRJ i vlade Republike Italije o produženju važnosti Protokola o obnavljanju Privremenog sporazuma o vazdušnom saobraćaju od 23 decembra 1950 g., odnosno od 31 marta 1955 do 31 marta 1959 g., postignutog razmenom nota u Beogradu od 30 marta i 11 jula 1957 g.;

Sporazum između vlade FNRJ i vlade Republike Italije o snabdevanju vodom opštine Gorica u skladu sa prilogom V, tačka 5, Ugovora o miru sa Italijom, potpisan 18 jula 1957 g. u Novoj Gorici, sa razmenjenim pismima;

Sporazum između vlade FNRJ i vlade Kraljevine Grčke o transferabilnosti 10% jugoslovenskih sredstava u zemlje članice OEEC, postignut razmenom nota od 9 aprila 1957 g. u Atini.

Trgovinski i platni sporazum između FNRJ i Kraljevine Tunisa sa robnim listama i pismima, razmenjenim u Tunisu 19 juna 1957 g.;

Trgovinski sporazum između vlade FNRJ i vlade Kraljevine Maroka, sa robnim listama, zaključen 11 juna 1957 g.;

Konvenciju o zaštiti bilja između vlade FNRJ i vlade NR Bugarske, potpisanu u Beogradu 4 juna 1957 g.;

Zapisnik sa III zasedanja Jugoslovensko-sovjetske komisije za naučno-tehničku saradnju između FNRJ i SSSR, održanog u Moskvi od 18 do 29 juna 1957 g., sa priložima;

Zapisnik sa I zasedanja Mešovite jugoslovensko-mađarske komisije za naučno-tehničku saradnju, održanog od 29 aprila do 4 maja 1957 g., sa priložima;

Dopunski zapisnik o dopuni srpskohrvatskog dela I zasedanja Mešovite jugoslovensko-mađarske komisije za naučno-tehničku saradnju, sačinjen u Beogradu 8 jula 1957 g.;

Preporuku koja se odnosi na stručno osposobljavanje u poljoprivredi, donetu na Opštoj konferenciji Međunarodne organizacije rada u Ženevi 6 juna 1956 g.;

Interni pravilnik Stalnog sekretarijata Ankarskog ugovora sačinjen u Beogradu 20 maja 1954 godine.

Savezno izvršno veće ratifikovalo je na sednici održanoj 15 novembra 1957 g. sledeće međunarodne sporazume:

Sporazum o kulturnoj saradnji između vlade FNRJ i vlade NR Kine, zaključen u Pekingu 7 juna 1957 g.;

Sporazum između FNRJ i Indije o recipročnom priznavanju diplomatsko-konzularne forme zaključenja braka, postignut u Beogradu razmenom nota od 26 novembra 1956 g. i 3 maja 1957 g.;

Protokol o produženju Trgovinskog i Platnog sporazuma između FNRJ i NR Kine, sa robnim listama i razmenjenim pismima, koji je potpisan u Pekingu 4 januara 1957 g.;

Protokol zaključen između FNRJ i SSSR 26 februara 1957 g. u Moskvi o uvozu mašina i opreme koja će se isporučiti iz SSSR u Jugoslaviju u 1957 g.

Protokol o robnoj razmeni između FNRJ i SSSR za 1957 g., potpisan u Moskvi 26 februara 1957 g.,

Savezno izvršno veće ratifikovalo je na sednici održanoj 27 novembra 1957 godine sledeći međunarodni sporazum:

Platni sporazum i Dugoročni sporazum o trgovini i ekonomskoj saradnji između FNRJ i Republike Egipta.

R.—T. P.

SADRŽAJ IZDATIH BROJEVA

STANOVNIŠTVO

Porast stanovništva i gustina naseljenosti	1—6
Struktura stanovništva po polu i starosti	167—172
Stanovništvo prema aktivnosti i zanimanju	409—412

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Savezna narodna skupština; Zasedanja	7—12;
13—14, 71—72, 121, 181—185, 270,	320, 461
Razvoj radničkog samoupravljanja; Sa-	
stav i aktivnost organa radničkog	
samoupravljanja; Kongres radničkih	
saveta Jugoslavije	15—22; 221—224; 271—276
Lokalna samouprava	61—68
Javno tužništvo	69—71
Savezno izvršno veće; Sednice	111—116;
121—122, 186, 225—226, 270, 319, 364,	462, 506
Parlamentarna delegacija u Velikoj Bri-	
taniji; u Rumuniji; u NR Kini	116; 224; 460
Organizacija sudova	117—120
Državna uprava	173—180
Pretnednik Republike	215—216
Službenici u ustanovama i nadležstvima	217—220
Javno tužništvo	265—266
Stalna konferencija gradova Jugoslavije	267—269
Društveno upravljanje javnim službama	313—318
Javno pravobranništvo	361—362
Republički saveti	362—364
Advokatura	365—366
Udruživanje u privredi	413—418
Organizacija Jugoslovenske narodne	
armije	418—420
Izborni sistem	455—460
Saveti u narodnim odborima	499—501
Savezni vrhovni sud	502—503
Položaj verskih zajednica u FNRJ	503—505
Izbori za narodne odbore opština	507—508

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Narodna omladina Jugoslavije; Plenumi	
CK;	73—75; 230, 422, 464, 510
Savez sindikata Jugoslavije; Treći ple-	
num Centralnog veća	367—376; 23—24
Plenumi CK SKJ i republičkih CK	75, 422, 123,
	190, 509
Međunarodni kontakti SKJ i SSRNJ	
u 1956; u 1957 ..	76—80; 123, 124, 190, 464, 510
Četvrti kongres Saveza novinara Jugo-	
slavije	123
Plenumi Saveznog odbora SSRNJ	187—190, 421,
i glavnih odbora	510
Društvene organizacije u FNRJ	227—230
Savez studenata Jugoslavije	321—323
Savez inženjera i tehničara Jugoslavije	323—324
Drugi kongres geologa Jugoslavije	422
Savez udruženja pravnika Jugoslavije	463—464
Proslava 40-godišnjice Oktobarske so-	
cijalističke revolucije	509

PRIVREDA

Savezni društveni plan za 1957 godinu	25—29
Crna metalurgija	30—32
Boksit	33—34
Hidrosistem Dunav-Tisa-Dunav	35
Lična potrošnja	36—38, 477—479
Ekonomsko-finanjski odnosi sa ino-	
stranstvom	39—40
Trgovačka mornarica i luke	81—84
Gradnja stanova i stanovanje	85—89
Proizvodnja i prerada uglja	90—92
Elektroprivreda	125—130
Drumski saobraćaj	131—134
Aluminijumska industrija	135—138
Metalna industrija	191—194
Deset godina spoljne trgovine	195—198

Privreda u I tromesečju 1957, u I polu-	
godu 1957, u periodu januar—septem-	
bar 1957	199—201, 339—342, 480—484
Izmenе u načinu raspodele ukupnog	
prihoda privrednih organizacija	202
Proizvodnja, fondovi i proizvođači u	
poljoprivredi	231—242
Industrija	277—288
Gradevinarstvo	289—296
Tekstilna industrija	325—328
Trgovina	329—334
Turizam	335—338
Industrija nameštaja	343—346
Civilni vazdušni saobraćaj	377—380
Unutrašnja plovidba	381—385
Opštinstvo	386—388
Investicije u privrednom razvoju Jugo-	
slavije	423—434
Industrija kože	435—438
Industrija papira	439—440
Nacionalni dohodak 1947—1956 godine	465—469
Opšta potrošnja	470—477
Razvoj privrede u proteklom periodu	511—520
Rudarstvo i industrija bakra	521—524
Devizni režim	525—527
Sajmovi	528—529
Prvi kongres poljoprivrednih inženjera	
i tehničara	530

KULTURA

Ekonomski instituti	41—42
Školski prostor	93
Radnički univerziteti	94—95
Političko-informativni listovi	96—98
Ustanove u oblasti nuklearne energije	99—101
Filmovi proizvedeni u 1956 godini	102
Visoka nastava	139—143
Zaštita spomenika kulture	144—145
Književne nagrade u 1956	206
Treći kongres Saveza filmskih radnika	145
Književna dela u 1956 godini	146—148
Geološko istraživačke organizacije	203—204
Jugoslovenska likovna umetnost u ino-	
stranstvu	205—206
Akademija nauka i umetnosti	243—248
Stručne škole	249—254
Druge jugoslovenske pozorišne igre	
»Sterijino pozorište«	254
Obavezno školovanje	297—300
Radiodifuzija	301—304
Bioskopi	305—306
Svetska konferencija za energiju	300
Radna konferencija Međunarodnog in-	
stituta za administrativne nauke	306
Gimnazije	347—348
Muzeji	349—350
Pretškolske ustanove	389—390
Izdaivačka delatnost	391—395
Festival jugoslovenskog filma u Puli	396
Škole za obrazovanje nastavnog kadra	441—443
Stipendije	444—446
Akademski savet FNRJ	447
Dubrovačke letnje igre	448
Škole, ustanove i organizacije za obra-	
zovanje odraslih	485—490
Druga konferencija evropskih nacional-	
ni komisija za UNESCO	490
Treći kongres Saveza kompozitora Jugo-	
slavije	490
Specijalno školstvo	531—533
Kolarčev narodni univerzitet	533
Biblioteke	534—537
Jugoslovenski sajam knjiga	537
Leksikografski zavod FNRJ	538
Autorsko pravo	539—540

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Dodatak na decu	103—104
Finansiranje zdravstvenih ustanova	104—105
Sanitarna inspekcija	106
Socijalno osiguranje	149—152
Zaštita ratnih vojnih invalida	207—208

Lekari	209—210
Vakcinacija protiv zaraznih bolesti	255—256
Trinaesto zasedanje Saveta međunarod-	
nog udruženja za socijalnu sigurnost	256
u Dubrovniku	307—308
Zaštita materinstva	351—352
Korisnici socijalne zaštite	397—399
Higijensko-tehnička zaštita rada	
Mreža i kapaciteti stacionarnih zdrav-	
stvenih ustanova	400—402
Zdravstveno osiguranje radnika i slu-	
ženika	449—450
Medicinsko osoblje sa srednjoškolskim	
obrazovanjem	451—452
Socijalne ustanove za decu i omladinu	491—493
Treći kongres preventivne medicine	493—494
Petnaesti međunarodni kongres za vojnu	
medicinu i farmaciju	494

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Partizan Jugoslavije — Savez za telesno	
vaspitanje	43—44
Sportisti na XVI Olimpijadi u Melburnu	44
Deset godina Narodne tehnike — Sa-	
veza za tehničko vaspitanje	45—46
Savez sportova Jugoslavije	153—156
Štafeta mladosti	257
Deset godina fudbalskog kupa Jugo-	
slavije	258
Škole za obrazovanje nastavnika fizičke	
kulture	353
Streljački savez Jugoslavije	354—355
Studentski sport	355—356
Druga gimnastrija	356
Zavodi za fizičku kulturu	541—542
Konjički savez Jugoslavije	542

SPOLJNA POLITIKA

Jugoslovenski stav o događajima u	
Mađarskoj; o suseckoj krizi; o pitanju	
razoružanja; o problemu eksperimen-	
talnih eksplozija nuklearnog oružja	47—52
.....	53—54; 211—214; 259—264; 304—312
Međunarodni ugovori	55—60; 166; 360
Diplomatsko-konzularna pretstavništva	107—110
Državne posete u 1956 godini	157—164
Poseta državnog sekretara za inostrane	
poslove Belgiji; Norveškoj	164; 312
Opšta spoljnopolitika aktivnost Jugo-	
slavije	165
Poseta potpredsednika SIV-a Svetozara	
Vukmanovića Egiptu, Siriji, Libanu	
i Grčkoj; azisko-afričkim zemljama	214; 496—498
Stavovi jugoslovenskih predstavnika o	
važnijim pitanjima na XI zasedanju	
Generalne skupštine UN	259—264
Diplomatsko-konzularna pretstavništva	
u FNRJ	357—359
Jugoslavija i Norveška	403—404
Jugoslavija i Švedska	404—405
Saopštenje o susretu delegacije CK Sa-	
veza komunista Jugoslavije i vlade	
FNRJ i delegacije CK Komunističke	
partije Sovjetskog Saveza i vlade	
SSSR-a	405
Poseta potpredsednika DR Vijetnama HO	
Ši Mina	406
Poseta delegacije vlade Mongolske Na-	
rodne Republike	406—407
Jugoslavija na XXIV zasedanju	
ECOSOC-a	407—408
Poseta partisko-vladine delegacije NR	
Poljske	453—454
Poseta ministra inostranih poslova Ve-	
like Britanije	454
Jugoslavija i Poljska	495
Poseta potpredsednika SIV-a Kardelja	
Grčkoj	498
Jugoslavija i Velika Britanija	543—545

Publikacija izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretpata 3.000 dinara / Tekući račun kod Narodne banke br.
1032—T—65. Redakcija: Ulica Moše Pijade 12, tel. 28-392. / Admini-
stracija: Ulica Kosmajka 7, tel. 22-778, pošt. fah 62 / Beograd.

Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd

